

Національна академія педагогічних наук України
Інститут вищої освіти

Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції
Методичні рекомендації

Київ – 2019

УДК 378(038, 1-87)

ISBN 978-617-7486-33-5

DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-33-5-2019>

Автори: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима

За редакцією В. Лугового, Ж. Таланової.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України
27 грудня 2019 р., протокол № 12

Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. – 125 с.

Методичні рекомендації «Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції» підготовлено за результатами виконання другого етапу наукової роботи за темою «Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції» у відділі політики і врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України. На цьому етапі виконання наукової роботи перед колективом дослідників ставилося завдання розробити методичні рекомендації щодо оцінювання якості вищої освіти на основі аналізу відповідного міжнародного та вітчизняного досвіду. На основі аналізу міжнародного та вітчизняного досвіду оцінювання якості вищої освіти визначено та систематизовано підходи, складові, критерії, показники, індикатори тощо механізмів оцінювання якості вищої освіти, сформовано рекомендації щодо їх запровадження на національному та інституційному рівнях у системі вищої освіти України.

Видання буде корисним для викладачів, дослідників, керівників закладів вищої освіти і здобувачів вищої освіти, а також інших зацікавлених осіб.

© Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2019

© О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима, 2019

Зміст

Розділ 1.	Забезпечення якості вищої освіти в університетах України (за результатами загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції») (В. Луговий, О. Оржель, Ж. Таланова)	5
Розділ 2.	Розвиток національної політики якості в умовах євроінтеграції в контексті запровадження різноманітних механізмів оцінювання якості вищої освіти (В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, О. Воробйова)	22
Розділ 3.	Підходи до оцінювання якості вищої освіти в університеті: ISO та ESG (О. Воробйова)	78
Розділ 4.	Застосування інструментів інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти: національний та інституційний рівні (М. Дебич)	87
Розділ 5.	Залучення громадських організацій до оцінювання якості вищої освіти: інституційний рівень (К. Трима)	96
Розділ 6.	Механізми оцінювання якості вищої освіти в контексті університетської соціальної відповідальності (О. Оржель)	99
Розділ 7.	Запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти на національному та інституційному рівнях (Ж. Таланова)	114

Передмова

Ці методичні рекомендації містять науково обґрунтовані поради щодо доцільної реалізації в Україні вироблених передовою світовою та європейською практикою *механізмів оцінювання якості вищої освіти* (МОЯВО). Рекомендації ґрунтуються на теоретичних здобутках відповідних Аналітичних матеріалів (частин I і II), підготовлених авторським колективом у 2018-2019 рр.

Головною метою і теоретичних, і методичних розробок щодо МОЯВО є створення системного інструментарію, за допомогою якого можна визначити *профіль якості вищої освіти* (ПЯВО) на національному, субнаціональному, місцевому, інституційному та галузевому рівнях у країні для подальшого послідовного і продуктивного забезпечення і вдосконалення освітньої якості.

Гострота практичної проблеми полягає в тому, що вища освіта країни застрягла на первинній сходинці в ієрархії МОЯВО – акредитації (оцінюванні по-мінімуму), тоді як прогресивний світ послуговується всім спектром цих механізмів з вершинним з них – рейтингуванням (оцінюванням по-максимуму). Відтак, понад чвертьстолітній вітчизняний досвід акредитації освітніх програм і закладів вищої освіти (ЗВО) не убезпечив сферу вищої освіти країни від хаотичного розвитку (на кшталт, появи за один 1994 р. 73 університетів, академій, інститутів) та низькоукладної стагнації. Адже, за найбільш об'єктивним і популярним в успішному університетському середовищі Academic Ranking of World Universities (ARWU) загальної і галузевої версій Україна (із країн-сусідів лише з Молдовою) залишається білою плямою в Європі і Світі. Така ситуація не узгоджується з великим природним, територіальним, людським і культурним ресурсом. Наприклад, за територією Україна є найбільшою країною, яка повністю знаходиться в Європі. За таких можливостей країна беззаперечно має бути самодостатньою і конкурентоспроможною як запорукою суверенітету, включно із проривною сферою розвитку – вищою освітою.

Через недосконалість вітчизняних МОЯВО склалася парадоксальна ситуація. За неї добре ідентифікованими і відомими повсюдно в розвинутому світі є ПЯВО регіонів, країн, їх частин, окремих ЗВО і за галузями підготовки, однак не в Україні. Наприклад, у 2019 р. у м. Києві на бакалаврську підготовку з права за денною формою здійснювали 37 закладів. Проте ПЯВО з права у закладах міста достеменно невідомий. Ще більш тривожний стан у Кіровоградській області, де усього близько 8,5 тис. студентів, які розпорошені по восьми ЗВО, у тому числі по шести у галузі права. Статус акредитованого та національного закладу з огляду на ПЯВО мало що прояснює. Зокрема, Центральноукраїнський національний технічний університет м. Кропивницького перебуває на 27120-му місці 30-тисячного ряду рейтингу Вебометрикс та на 309 позиції серед 315 українських інституцій в цьому рейтингу.

Важливо також, що, крім моніторингової місії, МОЯВО виконують мобілізаційну мотивацію, але різною мірою. Максимальну мотивацію заохочення надає рейтинговий механізм порівняно з акредитаційною мотивацією зобов'язання. Адже рейтинг базується на прогресивному конкурсному змаганні і відборі, актуальному для вдосконалення свого ПЯВО. Фактична відсутність належної мотивації в університетських колективах щодо покращення ПЯВО засвідчена загальнонаціональним опитуванням «Пріоритети та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції». За результатами обстеження «Відсутність інституційної політики забезпечення якості вищої освіти» та «Відсутність внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти» виявилися абсолютними рекордсменами в антирейтингу факторів, що стримують удосконалення якості вищої освіти у ЗВО (їх важливість зазначають відповідно лише 9 і 4 % – управлінців, 8 і 6 % – викладачів / дослідників та 12 і 15 % – студентів / аспірантів).

Відсутність в Україні надійних МОЯВО, а разом з цим вірогідних ПЯВО заводить в оману при спробі розподіляти бюджетні кошти між ЗВО за формулою. У такому разі критерії, показники і коефіцієнти розподілу коштів об'єктивно є довільними, суб'єктивно визначеними, не слугують справжніми дороговказами для вдосконалення університетських досягнень.

Натомість методичні рекомендації виходять з кращої світової практики, прогресивних моделей та зразків і пропонують спроектувати світові МОЯВО на національний терен. Це необхідно для формування власної національної системи таких механізмів та з'ясування на їх основі реальних ПЯВО з метою прийняття ефективних політико-правових та адміністративно-управлінських оперативних і стратегічних рішень. А, головне, що актуально, реалізації університетської автономії, перманентної інституційної боротьби за університетські інтереси, з-поміж яких – конкурентоспроможна якість для побудови «привабливого і конкурентоздатного Європейського простору вищої освіти».

Наукові редактори
В. Луговий, Ж. Таланова

Розділ 1. Забезпечення якості вищої освіти в університетах України

(за результатами загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції»¹)

Володимир Луговий,
доктор педагогічних наук, професор,
перший віце-президент,
Національна академія педагогічних наук України,
головний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID 0000-0003-1650-066X

Олена Оржель,
доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач, відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID 0000-0001-9912-0173

Жанна Таланова,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
головний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID 0000-0003-4007-2677

Інформація про заклади вищої освіти України, які взяли участь в опитуванні, та респондентів

Участь в опитуванні взяли 37 ЗВО, з них: державних – 33, приватних – 2, комунальних – 2. Відповіді на запитання запропонованої для опитування анкети надавалися науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти (які додатково віднесені до двох категорій – управлінці та викладачі / дослідники), а також здобувачами вищої освіти (студенти / аспіранти).

Таблиця 1.1

Список університетів, які взяли участь в опитуванні із зазначенням груп респондентів

№	Назва ЗВО	Управлінці	Викладачі / дослідники	Студенти / аспіранти	Всього респондентів	Всього НПП
1	2	3	4	5	6	7
1	Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського	5	15	5	25	20
2	Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова	5	20	5	30	25
3	Вінницький національний технічний університет	9	23	2	34	32
4	Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка	3	13	8	24	16
5	Донецький державний університет управління	5	18	5	28	23

¹ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. – 77 с. Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство». № 2(8) (2019). – С. 144-220. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/105/98>

продовження табл. 1.1

1	2	3	4	5	6	7
6	Донецький національний технічний університет	8	17	4	29	25
7	Донецький національний університет імені Василя Стуса	3	14	10	27	17
8	Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана	5	20	5	30	25
9	Київський національний університет технологій та дизайну	8	11	3	22	19
10	Київський університет імені Бориса Грінченка	5	16	5	26	21
11	Луганський національний аграрний університет	11	19	10	40	30
12	Луцький національний технічний університет	5	21	6	32	26
13	Львівський національний університет імені Івана Франка	6	17	6	29	23
14	Маріупольський державний університет	5	16	5	26	21
15	Національний авіаційний університет	6	19	5	30	25
16	Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»	7	13	4	24	20
17	Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова	1	13	4	18	14
18	Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	3	31	5	39	34
19	Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»	7	8	0	15	15
20	Національний університет водного господарства та природокористування	0	21	0	21	21
21	Національний університет «Львівська політехніка»	3	2	22	27	5
22	Національний університет «Одеська юридична академія»	7	14	8	29	21
23	Національний університет «Острозька академія»	6	14	0	20	20
24	Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка	7	16	7	30	23
25	Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка	6	18	5	29	24
26	Полтавський університет економіки і торгівлі	14	13	5	32	27
27	Сумський державний університет	13	13	5	31	26
28	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	1	24	0	25	25
29	Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	5	17	18	40	22
30	Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського	4	12	8	24	16
31	Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя	8	6	5	19	14
32	Ужгородський національний університет	4	34	3	41	38
33	Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»	6	19	5	30	25
34	Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця	6	20	5	31	26
35	Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія	9	29	21	59	38

продовження табл. 1.1

1	2	3	4	5	6	7
36	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	7	19	5	31	26
37	Чернігівський національний технічний університет	10	18	1	29	28
	Всього ЗВО - 37	Управлінці	Викладачі / дослідники	Студенти / аспіранти	Всього респондентів	Всього НПП
	Осіб	223	633	220	1076	856

Заклади представляють 17 регіонів, серед яких провідні університетські центри – Київський, Харківський, Львівський, Одеський, Дніпропетровський і Донецький.

За формалізованими ознаками заклади переважно належать до кращої половини ЗВО України. Серед них 29 (78 %) національних, 27 (73 %) обіймають позиції у першій половині рейтингу «Консолідований» 2019 р. з 239 закладів, який інтегрує рейтинги «Топ-200 Україна», «Scopus» та «Бал ЗНО на контракт».

Крім того, Національний університет «Львівська політехніка» входить у групу 801-1000 міжнародного університетського рейтингу «Times», а Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Сумський державний університет та згаданий Національний університет «Львівська політехніка» посідають місця 651-800 міжнародного університетського рейтингу «QS». Отже, отримані висновки можна вважати валідними для ЗВО або університетської практики України.

Запитання: Які локальні документи, що формують інституційну політику забезпечення якості вищої освіти у Вашому ЗВО, Ви використовуєте у своїй професійній діяльності?

Таблиця 1.2

Використання локальних документів інституційної політики забезпечення якості вищої освіти у ЗВО у професійній діяльності

Управлінці (223 особи)

<i>Локальні документи інституційної політики забезпечення якості ВО, що використовуються у професійній діяльності</i>	<i>Осіб</i>	<i>%</i>
Положення (із забезпечення якості вищої освіти)	189	85
Програма/концепція (вдосконалення якості вищої освіти)	89	40
Стратегія (вдосконалення якості вищої освіти)	106	48
Кодекс академічної доброчесності	142	64
Кодекс етики	47	21

Викладачі / дослідники (633 особи)

<i>Локальні документи інституційної політики забезпечення якості ВО, що використовуються у професійній діяльності</i>	<i>Осіб</i>	<i>%</i>
Положення (із забезпечення якості вищої освіти)	446	70
Програма/концепція (вдосконалення якості вищої освіти)	243	38
Стратегія (вдосконалення якості вищої освіти)	207	33
Кодекс академічної доброчесності	286	45
Кодекс етики	139	22

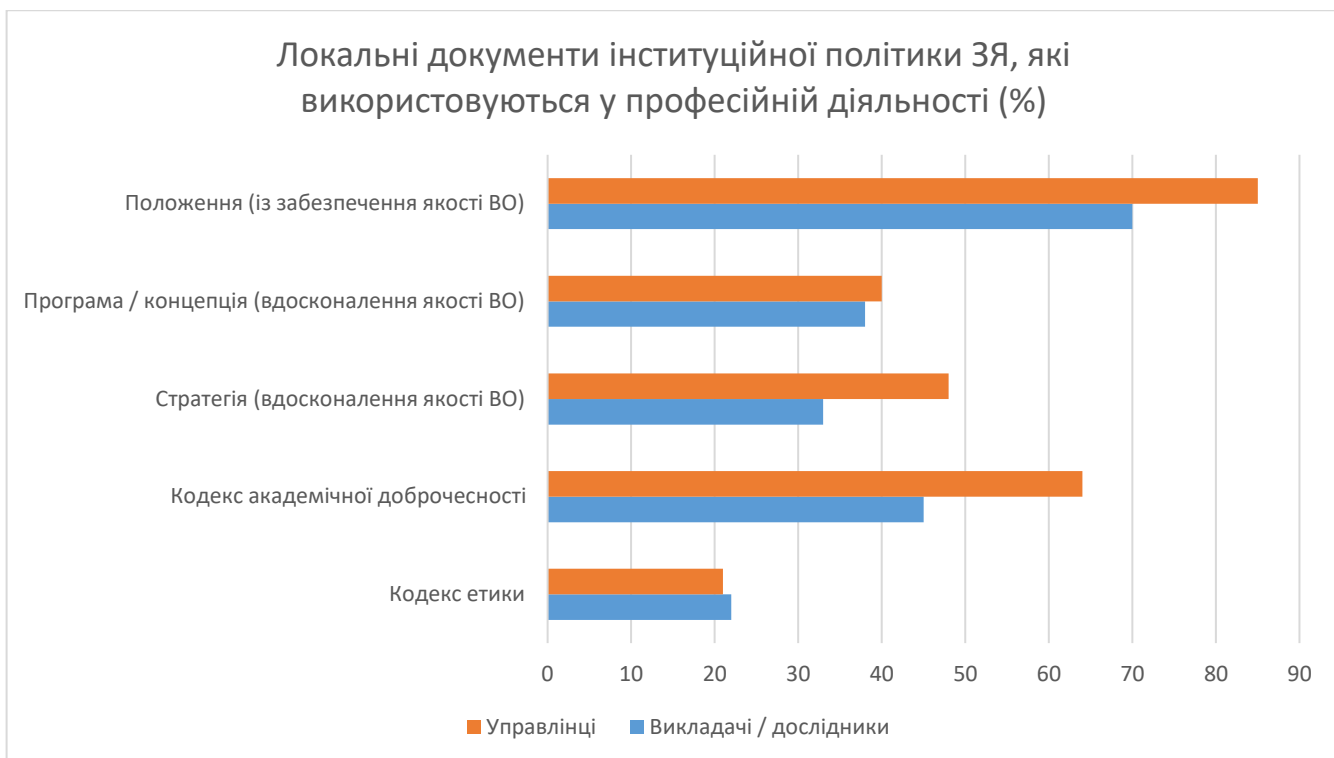

Рис. 1.1. Використання локальних документів інституційної політики забезпечення якості вищої освіти у професійній діяльності

Дані опитування дають підстави стверджувати, що у ЗВО наявні різні типи документів інституційного рівня, які визначають політику закладу щодо забезпечення якості вищої освіти.

Найбільш поширена практика використання у ЗВО України документів регуляторного типу (положення) (85% – управлінці; 70% – викладачі / дослідники), менш розповсюдженими є документи стратегічного типу (програми, стратегії) (40% та 48% – управлінці; 38% та 33% – викладачі / дослідники). Також констатуємо розвиток інституційних політик університетів України щодо академічної доброчесності, зокрема через дію Кодексів академічної доброчесності (64% – управлінці; 45% – викладачі / дослідники) та Кодексів етики (21% – управлінці; 22% – викладачі / дослідники).

Разом з тим, необхідно відзначити, що обізнаність НПП щодо наявності документів з інституційної політики забезпечення якості вищої освіти залежить від статусу працівника, а саме: адміністративний персонал (управлінці різного рівня) демонструє кращу обізнаність, ніж академічний персонал – викладачі / дослідники. Така ситуація склалася навіть щодо Кодексу академічної доброчесності, який стосується, насамперед, діяльності викладачів / дослідників.

Запитання: Які елементи та процеси притаманні внутрішній системі забезпечення якості вищої освіти у Вашому ЗВО?

Таблиця 1.3

Елементи та процеси внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти у ЗВО

Управлінці (223 особи)

Елементи та процеси внутрішньої системи забезпечення якості ВО	Осіб	%
1	2	3
Положення про забезпечення якості вищої освіти	180	81
Спеціальний університетський підрозділ, що координує діяльність із забезпечення якості вищої освіти	144	65
Рада / Комітет із забезпечення якості вищої освіти на рівні університету	45	20
Ради / комітети із забезпечення якості вищої освіти на рівні факультетів / інститутів	33	15
Щорічний моніторинг освітніх програм	128	57

Продовження табл. 1.3

1	2	3
Періодичний перегляд / модернізація освітніх програм / навчальних дисциплін на основі аналізу результатів опитування здобувачів вищої освіти	117	52
Періодичний перегляд / модернізація освітніх програм / навчальних дисциплін на основі аналізу результатів навчання здобувачів вищої освіти	96	43
Залучення студентів у процес розроблення нових / модернізації освітніх програм	60	37
Залучення роботодавців у процес розроблення нових / модернізації освітніх програм	89	40
Викладачі / дослідники (633 особи)		
Елементи та процеси внутрішньої системи забезпечення якості ВО	Осіб	%
Положення про забезпечення якості вищої освіти	449	71
Спеціальний університетський підрозділ, що координує діяльність із забезпечення якості вищої освіти	295	47
Рада / Комітет із забезпечення якості вищої освіти на рівні університету	91	14
Ради / комітети із забезпечення якості вищої освіти на рівні факультетів / інститутів	66	10
Щорічний моніторинг освітніх програм	314	50
Періодичний перегляд / модернізація освітніх програм / навчальних дисциплін на основі аналізу результатів опитування здобувачів вищої освіти	272	43
Періодичний перегляд / модернізація освітніх програм / навчальних дисциплін на основі аналізу результатів навчання здобувачів вищої освіти	234	37
Залучення студентів у процес розроблення нових / модернізації освітніх програм	129	20
Залучення роботодавців у процес розроблення нових / модернізації освітніх програм	187	30
Студенти / аспіранти (220 осіб)		
Елементи та процеси внутрішньої системи забезпечення якості ВО	Осіб	%
Положення про забезпечення якості вищої освіти	112	51
Спеціальний університетський підрозділ, що координує діяльність із забезпечення якості вищої освіти	80	36
Рада / Комітет із забезпечення якості вищої освіти на рівні університету	35	16
Ради / комітети із забезпечення якості вищої освіти на рівні факультетів / інститутів	33	15
Щорічний моніторинг освітніх програм	101	46
Періодичний перегляд / модернізація освітніх програм / навчальних дисциплін на основі аналізу результатів опитування здобувачів вищої освіти	65	30
Періодичний перегляд / модернізація освітніх програм / навчальних дисциплін на основі аналізу результатів навчання здобувачів вищої освіти	66	30
Залучення студентів у процес розроблення нових / модернізації освітніх програм	67	30
Залучення роботодавців у процес розроблення нових / модернізації освітніх програм	47	21

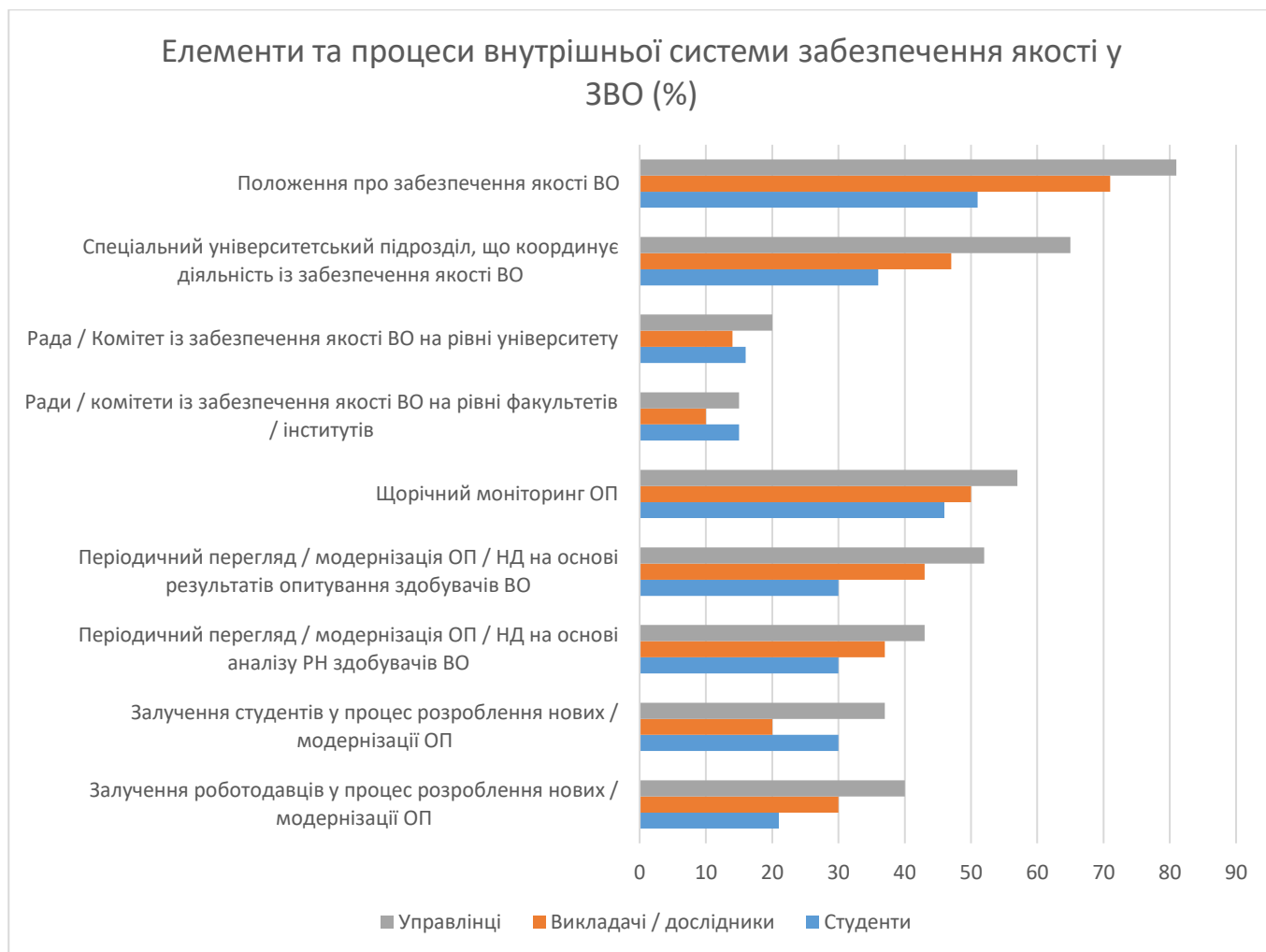

Рис. 1.2. Елементи та процеси внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти у ЗВО

Отримані дані дають підстави зробити висновок про те, що розбудова внутрішніх систем забезпечення якості у ЗВО України перебуває лише на початковому етапі. Як бачимо, у значній частині закладів:

- наявне Положення про забезпечення якості вищої освіти (51% – студенти, 71% – викладачі / дослідники, 81% – управлінці);
- діє спеціальний університетський підрозділ, що координує діяльність із забезпечення якості вищої освіти (37% – студенти, 46% – викладачі / дослідники, 65% – управлінці);
- здійснюється процес «щорічний моніторинг освітніх програм» (46% – студенти, 50% – викладачі / дослідники, 57% – управлінці).

Результати також вказують на те, що у практиці ЗВО України слабо розвинені колегіальні органи (комітети, ради), які опікуються політикою забезпечення якості як на інституційному рівні (рівень університету), так і на рівні факультетів чи інститутів (рівень підрозділів): їх діяльність зафіксували лише 10-20% респондентів (15-16% – студенти, 10-14% – викладачі / дослідники, 15-20% – управлінці). Підкреслимо, що зазначені громадські утворення на всіх рівнях у ЗВО покликані розширити залучення всіх учасників освітнього процесу до забезпечення якості, але наразі рівень такої залученості дуже низький.

Лише близько третини опитаних констатують залученість роботодавців у процес розроблення нових / модернізації діючих освітніх програм (21% – студенти, 30% – викладачі / дослідники, 40% – управлінці).

Залученість студентів у процес розроблення нових / модернізації діючих освітніх програм, за даними опитування, є вищою за роботодавців на думку студентів / аспірантів (30%), але нижчою з точки зору викладачів / дослідників (20%) та управлінців (37%).

Зазначені вище факти викликають занепокоєння, оскільки залученість здобувачів вищої освіти і роботодавців у відповідні процеси – одна із ключових умов релевантності, якості та життєвого успіху освітньої програми та її випускників.

Результати опитування засвідчують і певні суперечності, які, за нашим припущенням, є наслідком нерозуміння сутності процесу внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. А саме, щорічний моніторинг освітніх програм має, зокрема, складатися з періодичного перегляду та модернізації освітніх програм, навчальних дисциплін на основі аналізу результатів опитування та результатів навчання здобувачів вищої освіти, а також відбуватися за обов'язкового залучення студентів і роботодавців у процес модернізації діючих освітніх програм. Це, у свою чергу, означає, що результати опитування за елементами процесу внутрішнього забезпечення якості вищої освіти мають демонструвати близькі показники, але отримані дані ілюструють інше.

Суперечливою також видається позиція щодо залучення здобувачів вищої освіти у процес розроблення нових / модернізації освітніх програм: третина студентів / аспірантів переконана у їх залученості до цього процесу (30%), але лише 20% викладачів / дослідників підтримують таку думку.

Запитання: Які інструменти оцінювання якості вищої освіти застосовуються у Вашому ЗВО?

Таблиця 1.4

Інструменти оцінювання якості вищої освіти, що застосовуються у ЗВО

Управлінці (223 особи)

<i>Інструменти оцінювання якості вищої освіти, що застосовуються у ЗВО</i>	<i>Осіб</i>	<i>%</i>
Ректорський контроль	153	69
Оцінки здобувачів вищої освіти на іспитах	160	72
Опитування здобувачів вищої освіти	134	60
Опитування роботодавців щодо рівня професійної підготовки випускників	85	38
Незалежне оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти	57	26

Викладачі / дослідники (633 особи)

<i>Інструменти оцінювання якості вищої освіти, що застосовуються у ЗВО</i>	<i>Осіб</i>	<i>%</i>
Ректорський контроль	426	67
Оцінки здобувачів вищої освіти на іспитах	381	60
Опитування здобувачів вищої освіти	278	44
Опитування роботодавців щодо рівня професійної підготовки випускників	170	27
Незалежне оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти	175	28

Студенти / аспіранти (220 осіб)

<i>Інструменти оцінювання якості вищої освіти, що застосовуються у ЗВО</i>	<i>Осіб</i>	<i>%</i>
Ректорський контроль	112	51
Оцінки здобувачів вищої освіти на іспитах	135	61
Опитування здобувачів вищої освіти	107	49
Опитування роботодавців щодо рівня професійної підготовки випускників	52	24
Незалежне оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти	68	31

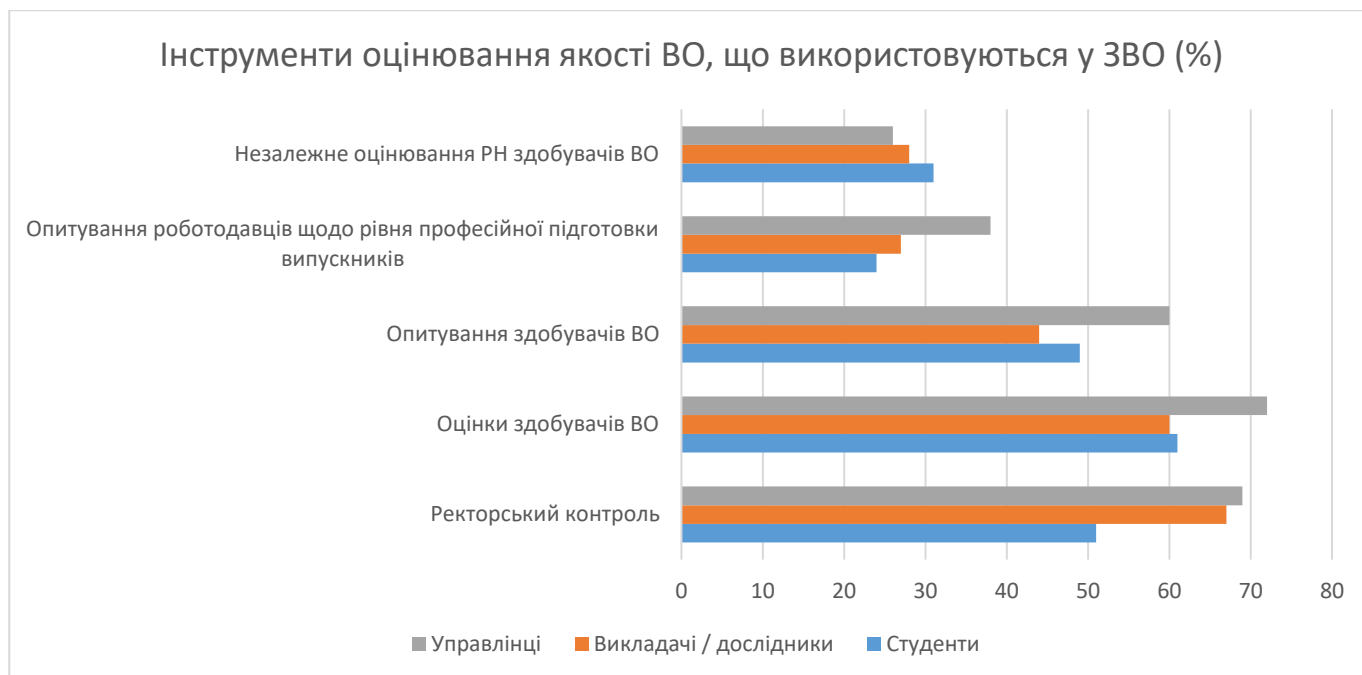

Рис. 1.3. Інструменти оцінювання якості вищої освіти, що застосовуються у ЗВО

За результатами опитування найбільш розповсюдженими інструментами, за допомогою яких оцінюють якість вищої освіти в університетах України, є:

- «оцінки здобувачів вищої освіти» (61% – студенти, 60% – викладачі / дослідники, 72% – управлінці);
- «ректорський контроль» (51% – студенти, 67% – викладачі / дослідники, 69% – управлінці);
- «опитування здобувачів вищої освіти» (49% – студенти, 44% – викладачі / дослідники, 60% – управлінці).

Додатково відмітимо, що управлінська група засвідчує дещо вищі показники розповсюдження зазначених інструментів у порівнянні з групою студентів та викладачів / дослідників.

Два інші запропоновані інструменти отримали значно нижчий відсоток, а саме:

- «опитування роботодавців щодо рівня професійної підготовки випускників» (24% – студенти, 27% – викладачі / дослідники, 38% – управлінці);
- «незалежне оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти» (31% – студенти, 28% – викладачі / дослідники, 26% – управлінці);

Результати опитування також демонструють близькі показники щодо «залучення роботодавців у процес розроблення нових / модернізації освітніх програм» (21% – студенти, 30% – викладачі / дослідники, 40% – управлінці) (табл. 4.2) та «опитування роботодавців щодо рівня професійної підготовки випускників» (24% – студенти, 27% – викладачі / дослідники, 38% – управлінці) (табл. 4.3), що підтверджує вірогідність даних.

Поряд із цим, управлінці констатують дещо вищий відсоток використання інструменту «опитування роботодавців щодо рівня професійної підготовки випускників» у порівнянні зі студентами та викладачами / дослідниками, що напевно є логічним, оскільки належить до їх функціоналу. Проте управлінці мають інформувати студентів / аспірантів та академічний персонал щодо того, що університет використовує такий важливий для оцінювання якості вищої освіти інструмент та звичайно інформувати про результати такого оцінювання.

У цілому за даним блоком констатуємо, що:

- до процесу оцінювання якості вищої освіти залучені різні суб'єкти / учасники освітнього процесу – здобувачі вищої освіти, викладачі / дослідники, адміністративний персонал і роботодавці;
- університети України використовують для оцінювання якості вищої освіти різні інструменти;
- найменш розповсюдженими є інструменти «незалежне оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти» та «опитування роботодавців щодо рівня професійної підготовки випускників», які можна віднести до однієї групи за критерієм «незалежне оцінювання якості».

Запитання: Які інструменти використовуються для оцінювання якості викладання у Вашому ЗВО?

Таблиця 1.5

Інструменти оцінювання якості викладання у ЗВО

Управлінці (223 особи)

Інструменти оцінювання якості викладання у ЗВО	Осіб	%
Зворотній зв'язок здобувачів вищої освіти	136	61
Самооцінювання з боку викладачів	81	36
Результати навчання здобувачів вищої освіти	157	70
Оцінювання з боку колег-викладачів	91	41

Викладачі / дослідники (633 особи)

Інструменти оцінювання якості викладання у ЗВО	Осіб	%
Зворотній зв'язок здобувачів вищої освіти	313	49
Самооцінювання з боку викладачів	242	38
Результати навчання здобувачів вищої освіти	365	58
Оцінювання з боку колег-викладачів	268	42

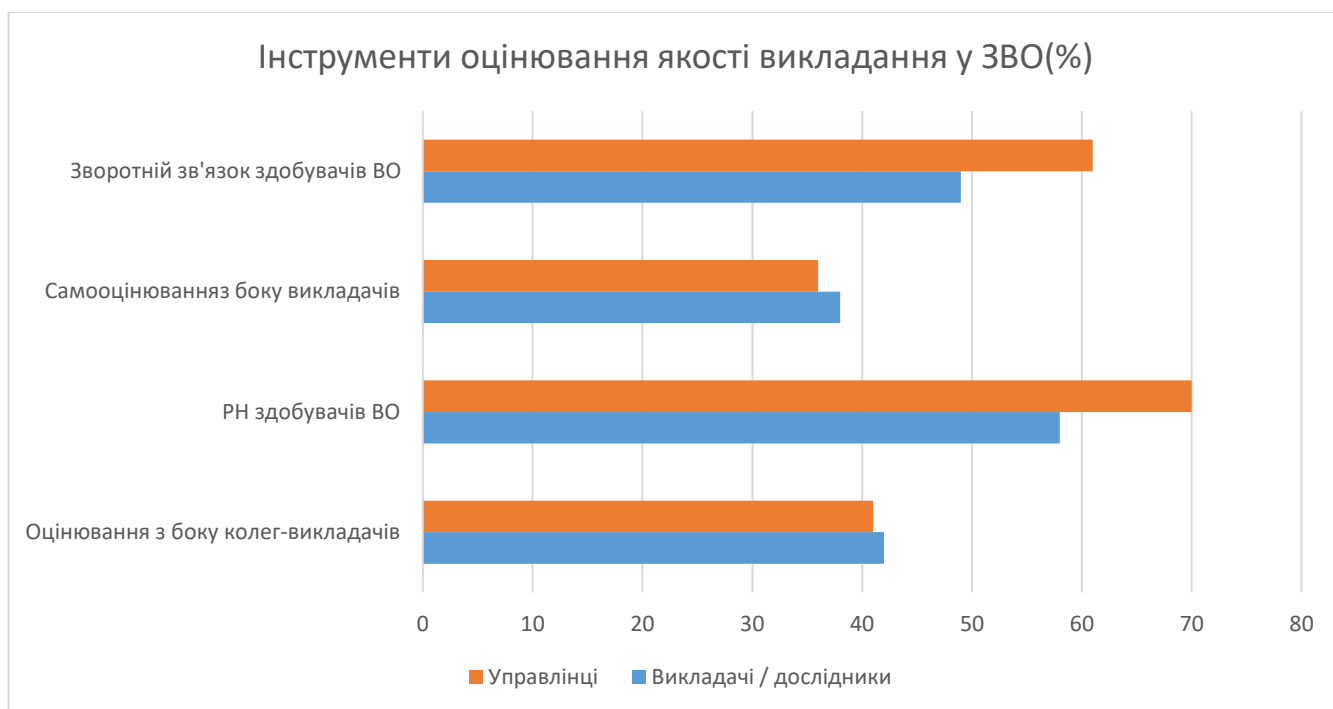

Рис. 1.4. Інструменти оцінювання якості викладання у ЗВО

Відповідно до отриманих даних рівень використання різних інструментів для оцінювання якості викладання у ЗВО достатньо різниться (від 36% до 70% за відповідями управлінців та від 38% до 58% за відповідями викладачів / дослідників).

Результати вказують на те, що процеси самооцінювання якості викладацької діяльності та колегіальне оцінювання (оцінювання якості викладання колег) є найменш розповсюдженими інструментами оцінювання якості в університетах з точки зору як викладачів / дослідників (38% та 42% відповідно), так і управлінців (36% та 41% відповідно). У зв'язку з цим наголосимо, що посилення впливу цих інструментів полягатиме не тільки в отриманні більш об'єктивної оцінки щодо якості викладання в університеті, але і сприятиме підвищенню якості викладацької компетентності через рефлексію власного досвіду та досвіду своїх колег.

Запитання: Які фактори впливають на підвищення якості вищої освіти у Вашому ЗВО?

Таблиця 1.6

Фактори впливу на підвищення якості вищої освіти у ЗВО

Управлінці (223 особи)

Фактори впливу на підвищення якості вищої освіти у ЗВО	Осіб	%
Професійний розвиток науково-педагогічних працівників	198	89
Процеси інтернаціоналізації	120	54
Преміювання / матеріальне заохочення науково-педагогічних працівників	94	42
Участь викладачів у дослідницькій діяльності	147	66
Залучення студентів у процес розроблення освітніх програм	54	24
Залучення роботодавців у процес розроблення та викладання навчальних дисциплін / освітніх програм	80	36
Високий рівень академічної свободи	43	19
Постійний / регулярний моніторинг якості вищої освіти	91	41
Наявність чітких критеріїв та процедур контролю якості вищої освіти	66	30

Викладачі / дослідники (633 особи)

Фактори впливу на підвищення якості вищої освіти у ЗВО	Осіб	%
Професійний розвиток науково-педагогічних працівників	547	86
Процеси інтернаціоналізації	259	41
Преміювання / матеріальне заохочення науково-педагогічних працівників	255	40
Участь викладачів у дослідницькій діяльності	387	61
Залучення студентів у процес розроблення освітніх програм	110	17
Залучення роботодавців у процес розроблення та викладання навчальних дисциплін / освітніх програм	176	28
Високий рівень академічної свободи	121	19
Постійний / регулярний моніторинг якості вищої освіти	165	26
Наявність чітких критеріїв та процедур контролю якості вищої освіти	155	24

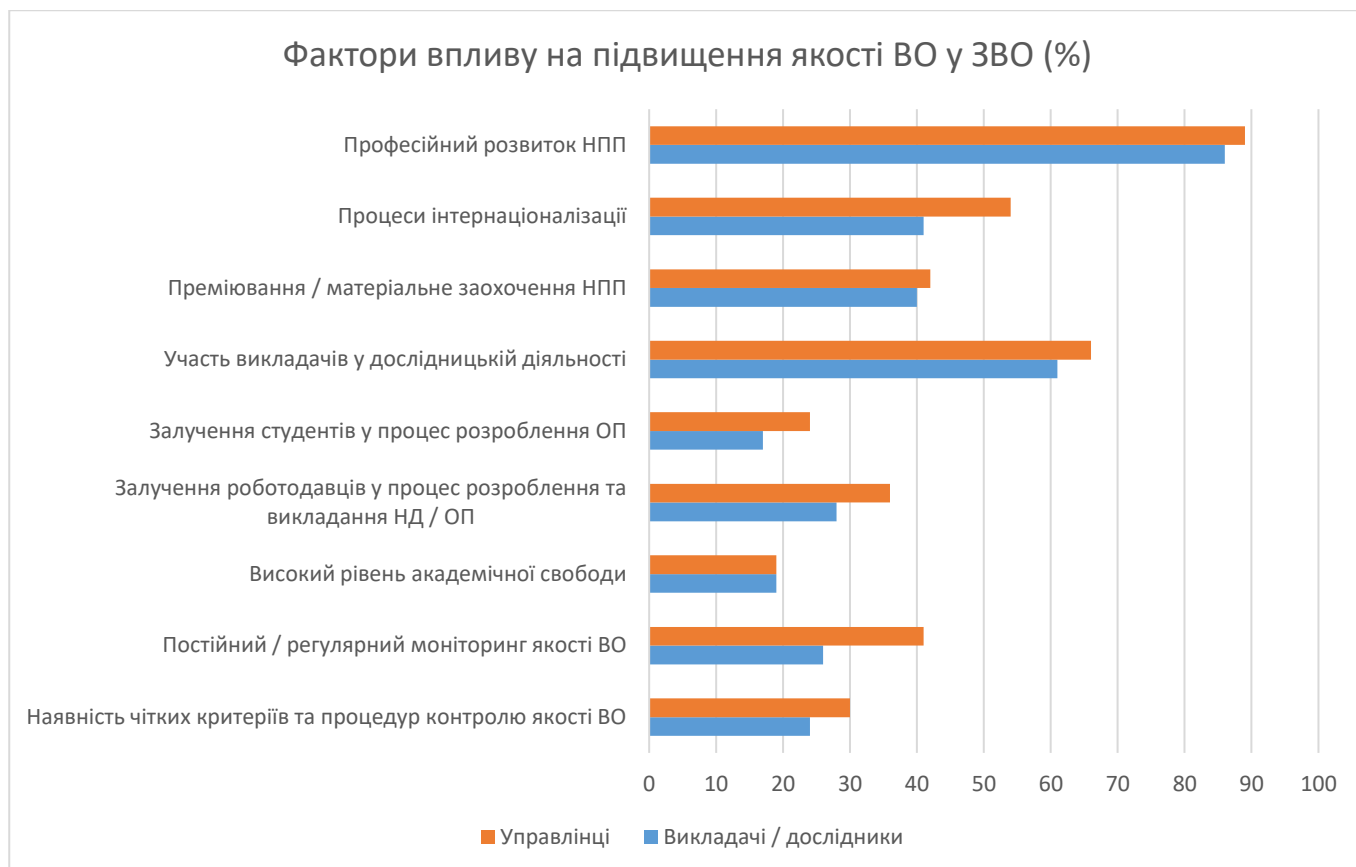

Рис 1.5. Фактори впливу на підвищення якості вищої освіти у ЗВО

Отримані дані дають підстави стверджувати, що «професійний розвиток НПП» розглядається як найбільш впливовий фактор щодо підвищення якості вищої освіти в університетах України. За цією позицією управлінці (89%) та викладачі / дослідники (86%) засвідчили однаковість. Вище зазначене переконує у тому, що професійний розвиток академічного персоналу розглядається вітчизняними ЗВО як один із ключових пріоритетів їх стратегічного розвитку.

Значний рівень підтримки з боку респондентів отримав також фактор «участь викладачів у дослідницькій діяльності» (66% – управлінці, 61% – викладачі / дослідники). Тут варто наголосити на важливості завдання посилення дослідницької спроможності університетів України. Проведення викладачами досліджень, окрім продукування нових знань, слугує виконанню не менш важливого завдання – оновлення змісту вищої освіти на основі результатів сучасних досліджень у предметній галузі.

Ще одним важливим напрямом для розвитку вітчизняних університетів і, відповідно, підвищення якості вищої освіти України є проведення викладачами досліджень з освітніх наук. Результати таких досліджень вочевидь слугують запровадженню інновацій у діяльність ЗВО, у тому числі інноваційних практик викладання та навчання у вищій освіті.

Фактично збіглися погляди управлінців і викладачів / дослідників щодо «сили впливу» на підвищення якості вищої освіти матеріального заохочення НПП, зокрема через преміювання (42% – управлінці, 40% – викладачі / дослідники).

Щодо важливості інших факторів зробимо висновки також і через призму даних, отриманих за результатами опитування здобувачів вищої освіти.

Таблиця 1.7

Фактори впливу на підвищення якості вищої освіти у ЗВО: погляд здобувачів вищої освіти

Студенти / аспіранти (220 осіб)

Фактори впливу на підвищення якості вищої освіти у ЗВО	Осіб	%
Процеси інтернаціоналізації	72	33
Залучення студентів у процес розроблення освітніх програм	66	30
Залучення роботодавців у процес розроблення та викладання навчальних дисциплін / освітніх програм	33	15
Високий рівень академічної свободи	44	20
Постійний / регулярний моніторинг якості вищої освіти	62	28
Наявність чітких критеріїв та процедур контролю якості вищої освіти	38	17

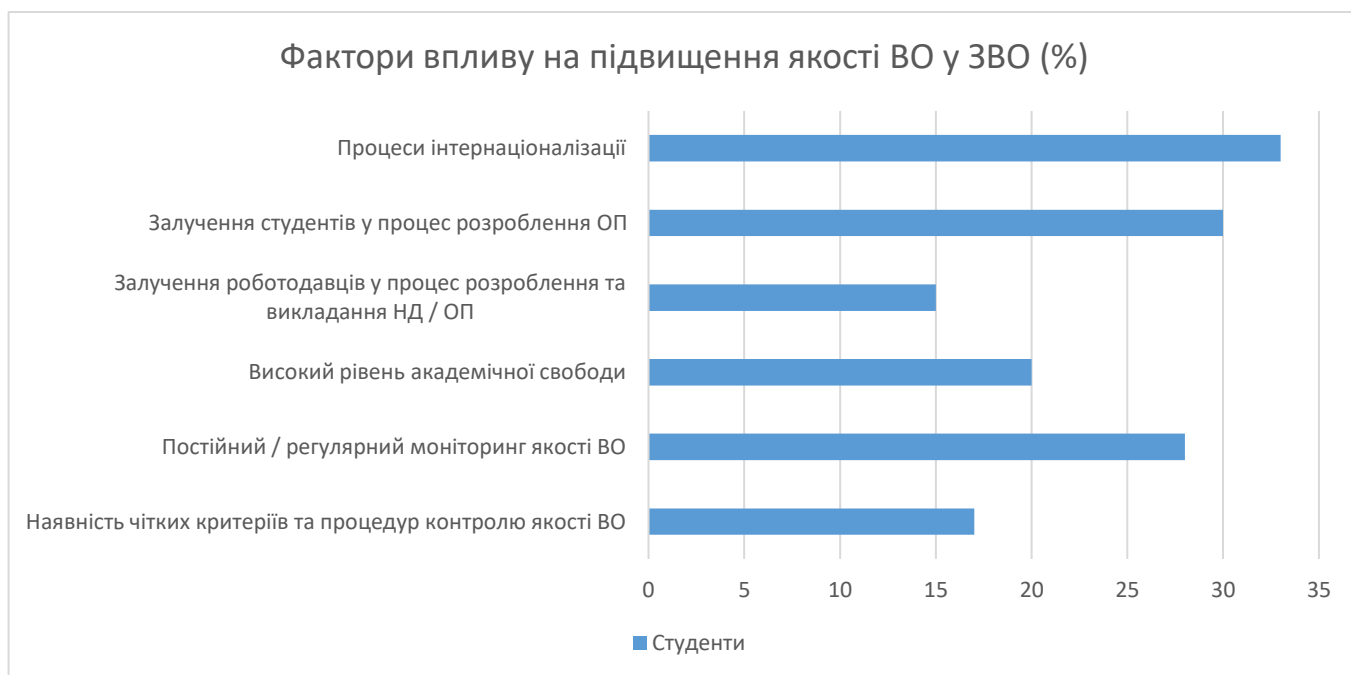

Рис. 1.6. Фактори впливу на підвищення якості вищої освіти у ЗВО: погляд здобувачів вищої освіти

Щодо інтернаціоналізації – її вплив на підвищення якості вищої освіти академічна спільнота університетів України оцінила як дуже суттєвий – третє місце цьому фактору віддали управлінці (54%) і викладачі / дослідники (41%), а студенти – перше (33%). Як бачимо, управлінці знову демонструють значно вищий показник у порівнянні з іншими групами респондентів.

На думку управлінців і викладачів / дослідників процеси інтернаціоналізації у контексті впливу на підвищення якості вищої освіти випереджають такий привабливий фактор, як преміювання / матеріальне заохочення НПП (42% та 40% відповідно).

У той же час, на думку студентів, саме інтернаціоналізація є лідером серед факторів, які впливають на підвищення якості вищої освіти (33%), випереджаючи навіть такий фактор, як залучення студентів у процес розроблення освітніх програм (30%). Це може свідчити про те, що студенти розуміють та усвідомлюють значення / цінність міжнародної співпраці для забезпечення якості вищої освіти.

У «постійний / регулярний моніторинг якості вищої освіти» як фактор підвищення якості «вірять» близько третини респондентів (41% – управлінці, 26% – викладачі / дослідники, 28% – студенти / аспіранти).

Важливим є той факт, що здобувачі вищої освіти більш високо оцінюють вплив на підвищення якості вищої освіти фактору «залучення студентів у процес розроблення освітніх програм» (30% – студенти, 17% – викладачі / дослідники, 24% – управлінці). Вочевидь такі дані не є оптимістичними і маємо констатувати наявність критичної потреби щодо зміни позицій всіх членів академічної спільноти у напрямі розширення залученості студентів у процес розроблення та модернізації освітніх програм і розуміння важливості цього фактору для покращення якості вищої освіти.

Аналогічною вище описаній є ситуація і щодо «залучення роботодавців у процес розроблення освітніх програм і викладання навчальних дисциплін» – цей фактор відзначили лише: 15% студентів, 28% викладачів / дослідників та 36% управлінців. Особливо засмучує той факт, що очевидної користі від цього не бачать саме здобувачі вищої освіти.

Не може не викликати стурбованість і низька «ступінь віри» членів академічної спільноти у те, що високий рівень академічної свободи є суттєвим для підвищення якості вищої освіти: 20% – студенти, 19% – викладачі / дослідники, 19% – управлінці. Це, на наш погляд, вказує на те, що парадигма «авторитарності» ще домінує у вітчизняних ЗВО та є поки сильнішою за парадигму «демократії». На підтвердження такого висновку свідчать і показники щодо впливу на покращення якості вищої освіти фактору «наявність чітких критеріїв та процедур контролю якості вищої освіти»: 17% – студенти, 24% – викладачі / дослідники, 30% – управлінці. Як бачимо, цей інструмент «контроль» виявився дещо «сильнішим» за «академічну свободу» з точки зору викладачів / дослідників та управлінців.

У цілому за даним блоком можемо констатувати, що академічна спільнота вітчизняних університетів використовує та усвідомлює важливість для підвищення якості вищої освіти інтеграції достатньо різномірних факторів, – від ціннісних до матеріальних, від контролюючих до мотивуючих, – за участі різних суб'єктів освітнього процесу.

Запитання: Що стримує процеси удосконалення якості вищої освіти у Вашому ЗВО?

Таблиця 1.8

Фактори, що стримують удосконалення якості ВО у ЗВО

Управлінці (223 особи)

Фактори, що стримують удосконалення якості ВО у ЗВО	Осіб	%
1	2	3
Відсутність інституційної політики забезпечення якості вищої освіти	19	9
Відсутність внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти	8	4
Брак мотивації науково-педагогічних працівників	111	50
Брак мотивації здобувачів вищої освіти	104	47
Високе завантаження науково-педагогічних працівників	105	47
Відсутність сучасних інформаційних ресурсів	30	13
Слабка матеріально-технічна база	62	28

Викладачі / дослідники (633 особи)

Фактори, що стримують удосконалення якості ВО у ЗВО	Осіб	%
Відсутність інституційної політики забезпечення якості вищої освіти	51	8

Продовження табл. 1.8

1	2	3
Відсутність внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти	38	6
Брак мотивації науково-педагогічних працівників	333	53
Брак мотивації здобувачів вищої освіти	310	49
Високе завантаження науково-педагогічних працівників	316	50
Відсутність сучасних інформаційних ресурсів	102	16
Слабка матеріально-технічна база	251	40

Студенти / аспіранти (220 осіб)

Фактори, що стримують удосконалення якості ВО у ЗВО	Осіб	%
Відсутність інституційної політики забезпечення якості вищої освіти	26	12
Відсутність внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти	32	15
Брак мотивації науково-педагогічних працівників	67	30
Брак мотивації здобувачів вищої освіти	104	47
Високе завантаження науково-педагогічних працівників	57	26
Відсутність сучасних інформаційних ресурсів	62	28
Слабка матеріально-технічна база	79	36

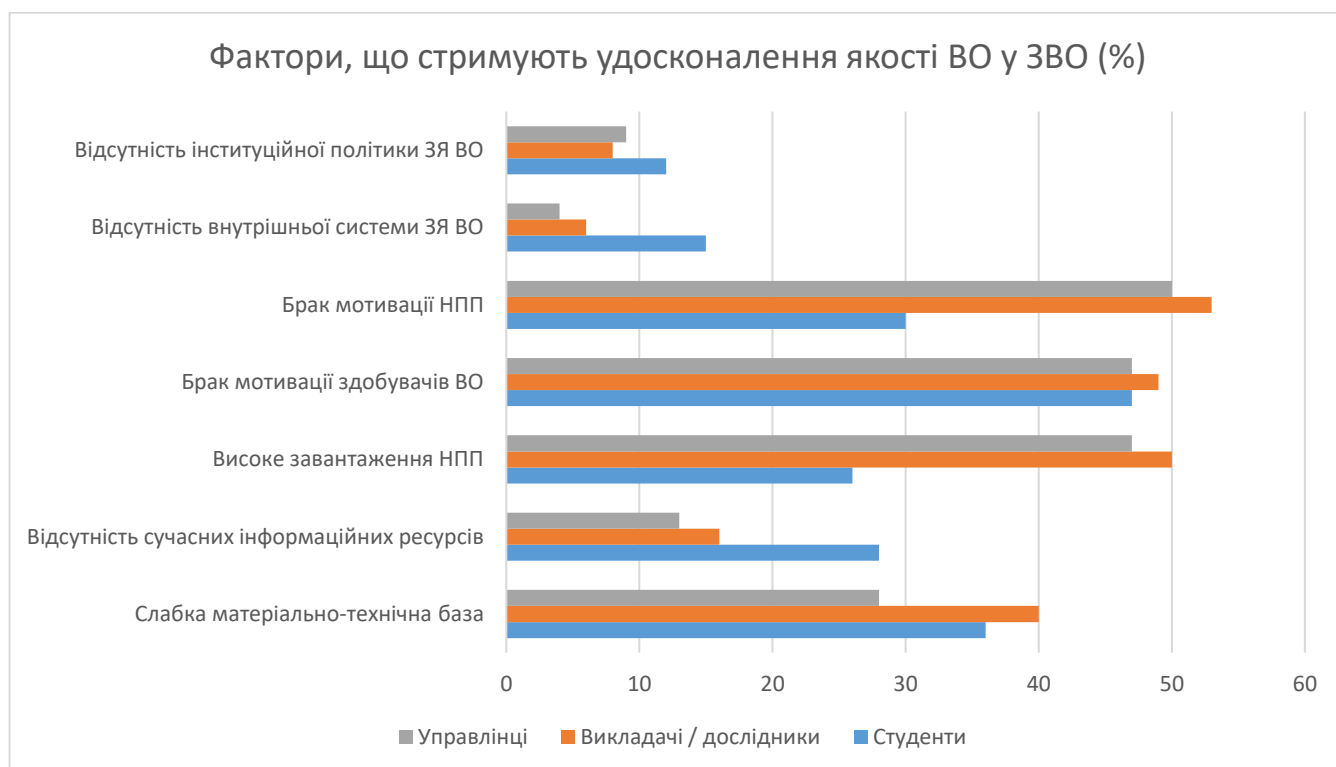

Рис 1.7. Фактори, що стримують удосконалення якості ВО у ЗВО

У відповіді на запитання про фактори, що стримують удосконалення якості вищої освіти, представники всіх груп академічної спільноти продемонстрували повну одностайність, віддавши пріоритетність «мотиваційному блоку», а саме:

- фактор «брак мотивації НПП» отримав 50% в управлінців, 53% у викладачів / дослідників та 30% у студентів;
- за фактор «брак мотивації здобувачів ВО» віддали свої голоси 47% управлінців, 49% викладачів / дослідників та 47% студентів.

Вочевидь така ситуація викликає серйозне занепокоєння та відповідно потребує аналізу, пошуку причин низької мотивації та відповідних управлінських рішень для їх усунення.

«Високе навантаження НПП» – фактор, який оцінили як дуже вагомий щодо стримування удосконалення якості вищої освіти управлінці (47%) та викладачі / дослідники (49%).

Студенти до факторів, що найбільше стримують удосконалення якості вищої освіти віднесли фактор «слабка матеріально-технічна база» (36%). Ця позиція в управлінців і викладачів / дослідників набрала відповідно такі відсотки: 28% та 40%. Наявним є розходження в оцінюванні впливу матеріально-технічної бази університетів на якість вищої освіти між управлінцями, з одного боку, та викладачами / дослідниками і здобувачами ВО, з іншого боку. Вважаємо, що оцінка клієнтів (якими у даному випадку виступають саме викладачі / дослідники та студенти / аспіранти) має розглядатися як більш релевантна та об'єктивна та така, на яку варто звернути увагу управлінцям.

Досить значна частка здобувачів вищої освіти, – майже третина (28%), відзначила й проблему «відсутність сучасних інформаційних ресурсів». Усі інші фактори всіма трьома групами респондентів були визначені як такі, що мають незначний стримуючий вплив на підвищення якості вищої освіти.

Представлені вище дані та висновки дозволяють надати певні *рекомендації* для ЗВО, а саме:

- підвищувати залученість роботодавців у процес оцінювання якості вищої освіти у конкретному університеті, зокрема через опитування роботодавців щодо рівня професійної підготовки випускників, та розповсюджувати результати такого опитування серед академічної спільноти університету;
- покращити поінформованість представників усіх категорій щодо сутності процесу внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, зокрема щодо щорічного моніторингу освітніх програм;
- забезпечити залучення здобувачів вищої освіти у процес розроблення нових / модернізації освітніх програм, зокрема шляхом проведення спільних заходів для викладачів і студентів / аспірантів та вироблення відповідних процедур;
- включити самооцінювання якості викладацької діяльності та колегіальне оцінювання до системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- оцінити вплив матеріально-технічної бази університету на якість вищої освіти, зокрема шляхом опитування викладачів / дослідників і здобувачів вищої освіти.

Висновки

У цьому розділі з метою формулювання обґрунтованих методичних рекомендацій аналізуються результати опитування основних інституційних суб'єктів вищої освіти (управлінців, викладачів / дослідників та студентів / аспірантів) щодо застосування тих чи інших інструментів / факторів (методів, процесів, процедур) забезпечення освітньої якості на рівні *закладу вищої освіти* (ЗВО)². Окреслені інструменти / фактори є стандартизованими складовими (елементами) внутрішнього забезпечення якості вищої освіти відповідно до Стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО).

Вибірка респондентів достатньо представницька і валідна³.

Аналіз дає змогу:

² Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / В. Брижнік та ін.; за заг. ред С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77 с. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 2(8). URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-8-2-144-220>. С. 176–192.

³ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / В. Брижнік та ін.; за заг. ред С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77 с. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 2(8). С. 176–192. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-8-2-144-220>. С. 148–150.

- оцінити стан і ставлення щодо використання рекомендованих інструментів / факторів внутрішнього забезпечення якості в українських ЗВО;
 - зрозуміти реальні університетські потреби та їх причини щодо формування і розвитку зовнішніх системних механізмів оцінювання якості вищої освіти (МОЯВО).

З емпіричних даних розділу можна зробити наступні висновки.

1. Усього в розділі представлено дані опитування щодо 39 інструментів / факторів забезпечення якості вищої освіти. Відтак, з цього масиву передовсім представляють інтерес екстремальні інструменти / фактори, тобто такі, що мають максимальні та мінімальні значення для респондентів. Інакше, на їх думку, мають максимальний або мінімальний вплив (імпакт) на забезпечення якості вищої освіти. Ці крайні національні оцінки важливі для порівняння із загальноєвропейськими тенденціями.

2. Одностайну (управлінців – 89 % та викладачів / дослідників – 86 %, студентів / аспірантів про це не запитували) абсолютну першість віддано інструменту / фактору позитивного впливу на якість вищої освіти «Професійний розвиток науково-педагогічних працівників». Ситуація цілком зрозуміла і цілком прийнятна.

На другій абсолютно одностайній позиції два близькі інструменти / фактори: а) щодо використання локальних документів інституційної політики забезпечення якості «Положення (із забезпечення якості вищої освіти)» (управлінці – 85 % та викладачі / дослідники – 70 %, студентів / аспірантів про це не запитували) та б) стосовно елементів і процесів внутрішньої системи забезпечення якості «Положення про забезпечення якості вищої освіти» (управлінці – 81 % та викладачі / дослідники – 71 %, студенти / аспіранти – 51 %). Ці інструменти / фактори отримали перші позиції у відповідних номінаціях. Також зрозумілим є зменшення значення цих документальних інструментів / факторів у послідовності: управлінці – викладачі / дослідники – студенти / аспіранти. Адже передусім управлінці є розробниками регуляторних документів і керуються ними в своїй діяльності. Водночас нормативні регулятори забезпечення якості вищої освіти є дуже значущими для учасників цього процесу.

Третя група значущих інструментів / факторів більш широка:

«Кодекс академічної доброчесності» важливий для управлінців (64 %) та викладачів / дослідників (45 %) (студентів / аспірантів не запитували);

«Спеціальний університетський підрозділ, що координує діяльність із забезпечення якості вищої освіти» та «Щорічний моніторинг освітніх програм» значущі і для управлінців (відповідно 65 і 57 %), і для викладачів / дослідників (47 і 50 %), і для студентів / аспірантів (36 і 46 %);

«Ректорський контроль», «Оцінки здобувачів вищої освіти на іспитах» та «Опитування здобувачів вищої освіти» найбільш розповсюджені в ЗВО як інструменти оцінювання якості та важливі для всіх учасників (відповідно 69, 72 і 60 %; 67, 60 і 44 % та 51, 61 і 49 %);

«Результати навчання здобувачів вищої освіти» і «Зворотний зв'язок здобувачів вищої освіти» зазначають як найбільш важливі інструменти / фактори оцінювання якості викладання управлінці (відповідно 70 і 61 %) та викладачі / дослідники (58 і 49 %);

«Участь викладачів у дослідницькій діяльності» (управлінці – 66 %, викладачі / дослідники – 61 %) та «Процеси інтернаціоналізації» (управлінці, викладачі / дослідники, студенти / аспіранти – відповідно 54, 41 та 33 %);

«Брак мотивації науково-педагогічних працівників», «Брак мотивації здобувачів вищої освіти» і «Високе завантаження науково-педагогічних працівників» відзначають управлінці (відповідно 50, 47 і 47 %) та викладачі / дослідники (53, 49, 50 %) як інструменти / фактори, що стримують удосконалення якості вищої освіти, натомість студенти / аспіранти насамперед виокремлюють «Брак мотивації здобувачів вищої освіти» (47 %).

Таким чином, з 39 інструментів / факторів пріоритетно важливими є 16 (41 %). З них 5 (31 %) стосуються розвитку науково-педагогічних працівників, умов їх діяльності; 3 (19 %) – організаційно-інституційної діяльності, 6 (38 %) – організації освітнього процесу; по 1 (по 6 %) – інтернаціоналізації, мотивації здобувачів.

3. Водночас не виокремлено як значимі (20 % і менше відповідей) такі інструменти / фактори:

«Рада / Комітет із забезпечення якості вищої освіти на рівні університету» та «Ради / комітети із забезпечення якості вищої освіти на рівні факультетів / інститутів» – їх відповідно зазначають 20 і 15 % управлінців, 14 і 10 % викладачів / дослідників та 16 і 15 % студентів / аспірантів;

«Високий рівень академічної свободи» – по 19 % управлінців і викладачів / дослідників та 20 % студентів / аспірантів;

«Залучення студентів у процес розроблення освітніх програм» вважають впливовим лише 17 % викладачів/дослідників, а «Залучення роботодавців у процес розроблення та викладання навчальних дисциплін /освітніх програм» – 15 % студентів /аспірантів;

«Відсутність сучасних інформаційних ресурсів» не є критичним для управлінців (13 %) та викладачів / дослідників (16 %), у той час, як 28 % студентів /аспірантів вважають інакше;

«Відсутність інституційної політики забезпечення якості вищої освіти» та «Відсутність внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти» виявилися абсолютними рекордсменами в рейтингу неважливих інструментів / факторів для процесу вдосконалення якості вищої освіти у ЗВО (9 і 4 % – управлінців, 8 і 6 % – викладачів / дослідників та 12 і 15 % – студентів /аспірантів).

Отже, 7 (18 %) зазначених інструментів / факторів учасниками вищої освіти не відзначаються як важливі. Особливо звертає увагу те, що останні два фактори зневажаються насамперед управлінцями та викладачами / дослідниками, хоча інституційна політика забезпечення якості вищої освіти та система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти необхідні для вдосконалення вищої освіти, що законодавчо визначено.

Таку ситуацію можна пояснити домінуванням у вітчизняній політиці і практиці оцінювання якості вищої освіти на основі попередніх підходів до акредитації та недооцінюванням рейтингових механізмів і їх випереджального розвитку в дихотомічній системі оцінювання «акредитація – рейтинг» в умовах дослідницько-інноваційного, а головне, конкурентного типу прогресу. Відтак ЗВО не занурені у контекст перманентної боротьби за підвищення якості, за лідерство на засадах конкурентоспроможної якості. Запровадження інноваційних механізмів забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти та відповідних МОЯВО тільки розпочато в Україні, тож опитування демонструє стан вищої освіти на старті змін.

4. Діапазон оцінок управлінцями важливості інструментів / факторів – від 4 до 89 %, викладачів / дослідників дещо менший – від 6 до 86 %, а студентів /аспірантів істотно менший – від 12 до 61 %. Це, скоріше за все, свідчить про меншу обізнаність і включеність (інклюзію) студентів /аспірантів щодо діяльності ЗВО із забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти.

5. З урахуванням зазначеного в пункті 4, можна стверджувати, що діяльність ЗВО України в низці аспектів не відповідає не тільки європейським і світовим трендам сучасного інноваційного розвитку, але й українському законодавству, а саме:

- наявність інституційної політики забезпечення якості вищої освіти та внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти не вважаються українськими респондентами – управлінцями, викладачами, дослідниками, студентами, аспірантами – важливими інструментами / факторами забезпечення освітньої якості, проте є необхідною передумовою забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти в ЄПВО, унормованою законодавством України;

- залучення студентів і роботодавців у процес розроблення та моніторингу освітніх програм, залучення роботодавців у процес викладання навчальних дисциплін є обов'язковою вимогою та важливим інструментом / фактором забезпечення якості як в ЄПВО, так і за законодавством України, проте їх вплив на формування якості вищої освіти визнають лише 17 % викладачів / дослідників та 15 % студентів /аспірантів;

- наявність самоврядних органів, залучених до забезпечення та формування культури якості вищої освіти («Рада / Комітет із забезпечення якості вищої освіти на рівні університету», «Ради / комітети із забезпечення якості вищої освіти на рівні факультетів / інститутів») є поширеною практикою в ЄПВО і світі, але лише від 10 до 20 % опитаних з різних груп вітчизняних респондентів визнають, що така практика діє в їх ЗВО.

- низьку оцінку впливу академічної свободи на якість вищої освіти можна пояснити тим, що у вітчизняних ЗВО насамперед культивується мотивація зобов'язання, заснована на виконанні підзаконних актів, зокрема наказів, приписів, а не мотивація заохочення до перманентного саморозвитку і вдосконалення, заснована на Законах України «Про вищу освіту» та «Про освіту», положеннях ЄПВО та міжнародному досвіді.

Список використаних джерел

1. Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / В. Брижнік та ін.; за заг. ред С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77 с. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 2(8). URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-8-2-144-220>.

Розділ 2. Розвиток національної політики якості в умовах євроінтеграції в контексті запровадження різноманітних механізмів оцінювання якості вищої освіти

*Володимир Луговий,
доктор педагогічних наук, професор,
перший віце-президент,
Національна академія педагогічних наук України,
головний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ОРСІД 0000-0003-1650-066X*

*Олена Слюсаренко,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи,
головний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ОРСІД 0000-0001-7957-1794*

*Жаннета Таланова,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
головний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ОРСІД 0000-0003-4007-2677*

*Оксана Воробйова,
кандидат наук з державного управління,
провідний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ОРСІД 0000-0002-7064-4341*

У цьому розділі науково обґрунтовуються методичні рекомендації щодо:

- створення національної системи механізмів оцінювання якості вищої освіти (МОЯВО), якими послуговуються успішні регіони і країни, прогресивний світ у цілому;
- використання МОЯВО для визначення в Україні профілів якості вищої освіти (ПЯВО);
- ідентифікації не тільки зон відсутності / низької / посередньої якості вищої освіти, а й центрів якості вищої освіти вищої досконалості.

Викладені в частинах I і II Аналітичних матеріалів «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції» результати досліджень свідчать, що вища освіта України потерпає від нерозвинутості національної системи МОЯВО. Зокрема наслідком цього є неусвідомлення реального вітчизняного стану освітньої якості і неможливість скласти вірогідну характеристичну картину якості – ПЯВО на національному, субнаціональному, місцевому (локальному), інституційному рівнях та в галузевому вимірі.⁴

⁴ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

Як з'ясовано авторами⁵, світова практика використовує комплекс МОЯВО, які наведено на рис. 2.1.

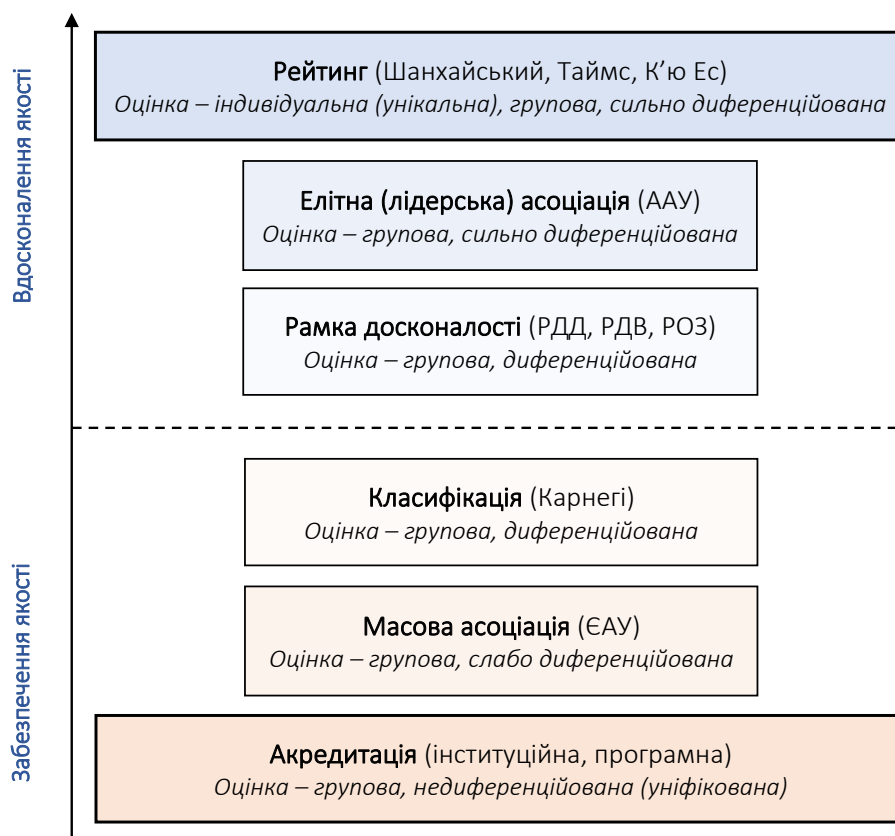

Рис. 2.1. Таксономія механізмів оцінювання якості вищої освіти (МОЯВО) та їх поділ на два класи «нижчий / вищий» з огляду на придатність (валідність) оцінювати якість з метою її «забезпечення / вдосконалення».

Примітка: ААУ – Асоціація американських університетів⁶; РДД, РДВ, РОЗ – відповідно рамки досконалості досліджень, викладання та обміну знаннями⁷; ЕАУ – Європейська асоціація університетів⁸.

Джерело: Складено авторами на підставі узагальнення світового, європейського, національного досвіду⁹.

Акредитація оцінює якість по-мінімуму, рейтинг оцінює якість по-максимуму

Рейтинг – найбільш ефективний механізм оцінювання якості, за його результатами можлива акредитація

⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

⁶ Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>.

⁷ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Knowledge Exchange Framework Consultation. URL: <https://re.ukri.org/sector-guidance/publications/knowledge-exchange-framework-consultation-2019/>.

⁸ European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>.

⁹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf. С. 31.

На рис. 2.2 на прикладі модельного (еталонного) Гарвардського університету проілюстрована оцінювальна здатність різних МОЯВО.

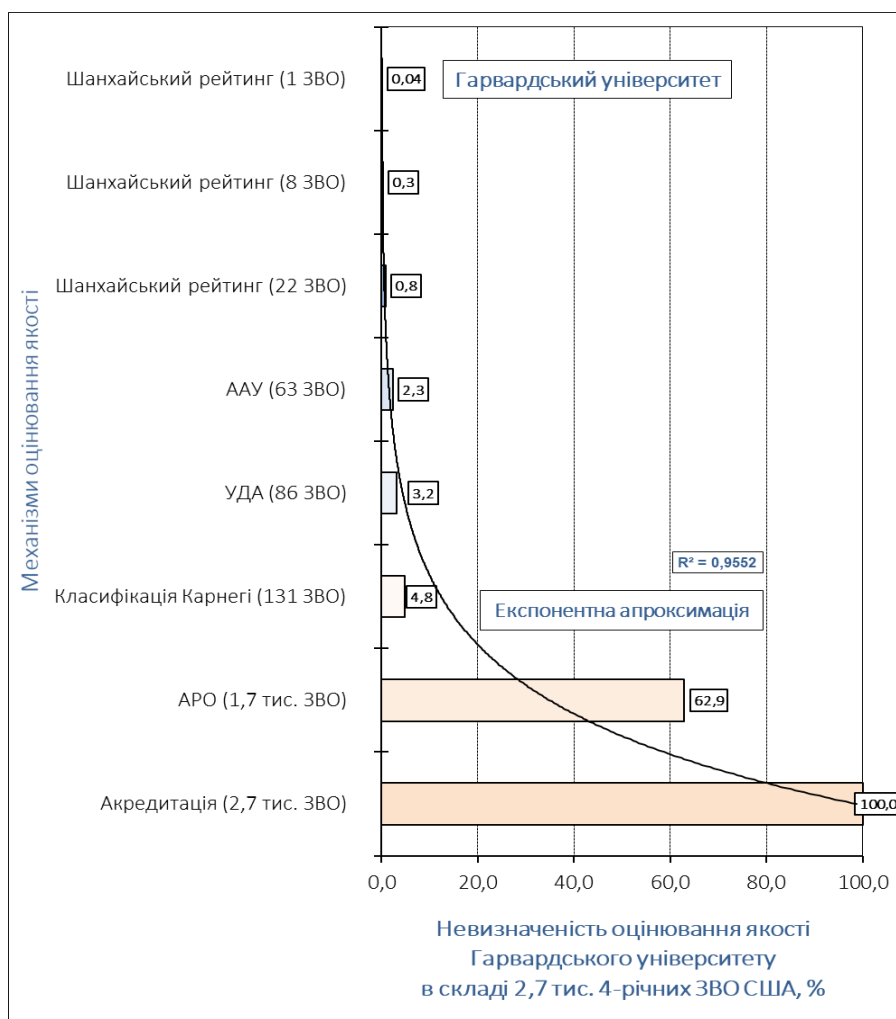

Рис. 2.2. Оцінювання якості вищої освіти Гарварду за допомогою різних МОЯВО. Акредитація не виявляє лідерів якості.

Примітка: ААУ – Асоціація американських університетів¹⁰; УДА – Університетська дослідницька асоціація¹¹; АРО – Американська рада з освіти¹².

Джерело: Складено авторами на підставі¹³.

Як найкращий у світі Гарвардський університет може слугувати еталоном (гарвардським стандартом) найвищої досконалості для юстирування (вивірення, налаштування, регулювання) МОЯВО.

Зокрема, це важливо для підготовки експертів та вдосконалення оцінювання забезпечення якості¹⁴.

¹⁰ Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>.

¹¹ Universities Research Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_Research_Association.

¹² American Council on Education. URL: <https://www.acenet.edu/Pages/default.aspx>.

¹³ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf; Universities Research Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_Research_Association.

¹⁴ Воробйова О. Міжнародний досвід підготовки експертів у сфері забезпечення якості вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Науковий журнал*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. Вип. 4 (68). С. 236–249; Воробйова О. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду оцінювання забезпечення якості вищої освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського*, 2017. Вип. 2. С. 110–115.

На рис. 2.3 показана висока роздільна здатність ARWU (Шанхайського рейтингу), що дає змогу точно визначити університет № 1, університети екстра класу (та їх стратифікацію на групи), університети світового класу та субсвітового (кандидатів до світового) класу.

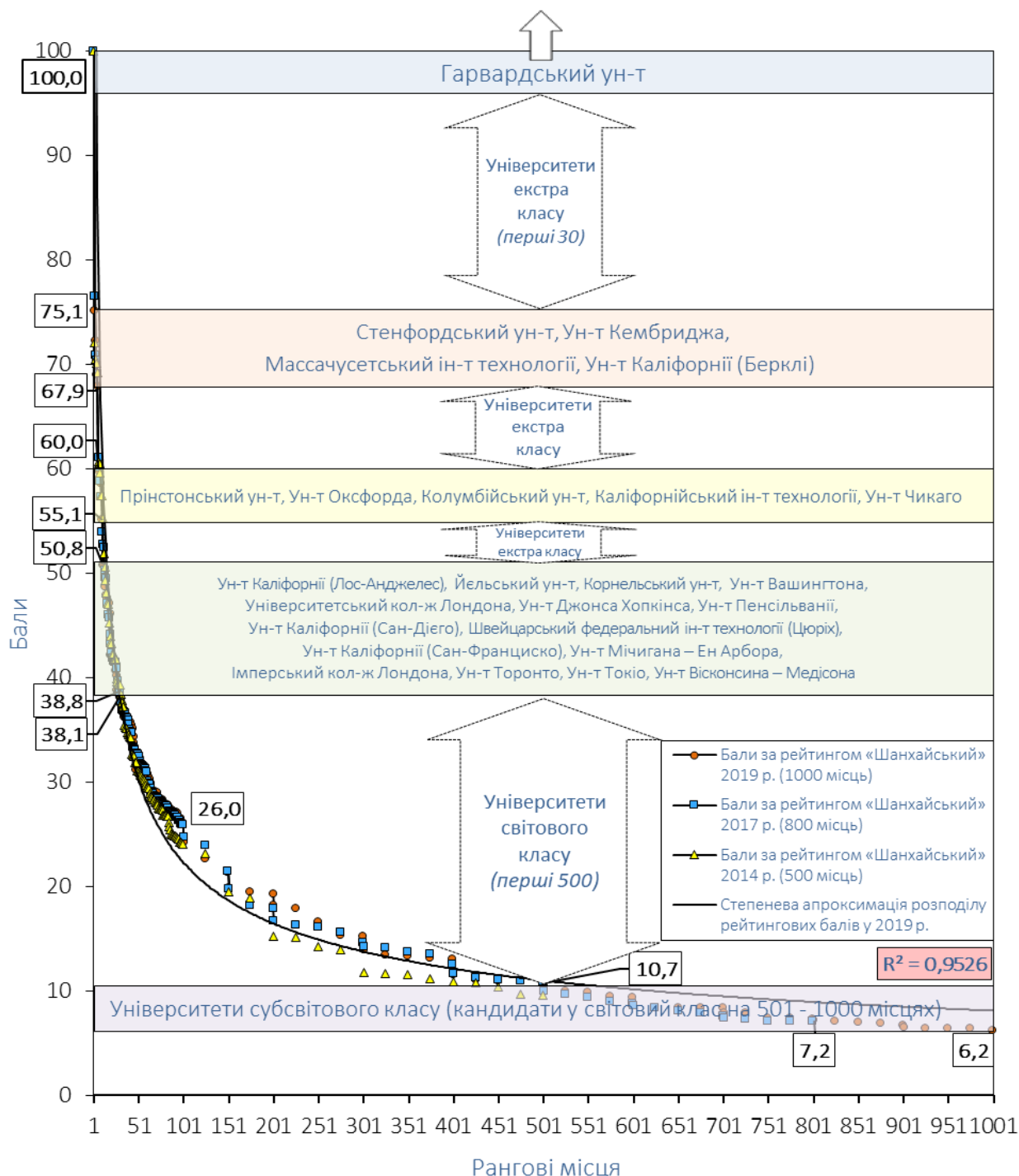

Рис. 2.3. Високоточне рейтингування закладів вищої освіти Шанхайським рейтингом. Україна відсутня в цьому рейтингу.

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁵.

¹⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>. С. 18.

Використання МОЯВО, особливо вищої групи, насамперед рейтингу, дає змогу накреслити зрозумілий і надійний ПЯВО. Нижче наводяться приклади ПЯВО різних модальностей: від глобального до локального, загального і галузевого.

На рис. 2.4 показана важлива для розуміння структурування найвищої якості вищої освіти (див. рис. 2.3) її стратифікація (квантування, порціювання) за весь час існування ARWU. Зокрема, крім об'єктивності, саме завдяки такій високій ідентифікаційній точності (прецизійності) ARWU наразі набув беззаперечного світового визнання як лідерській рейтинг для лідерської освіти.

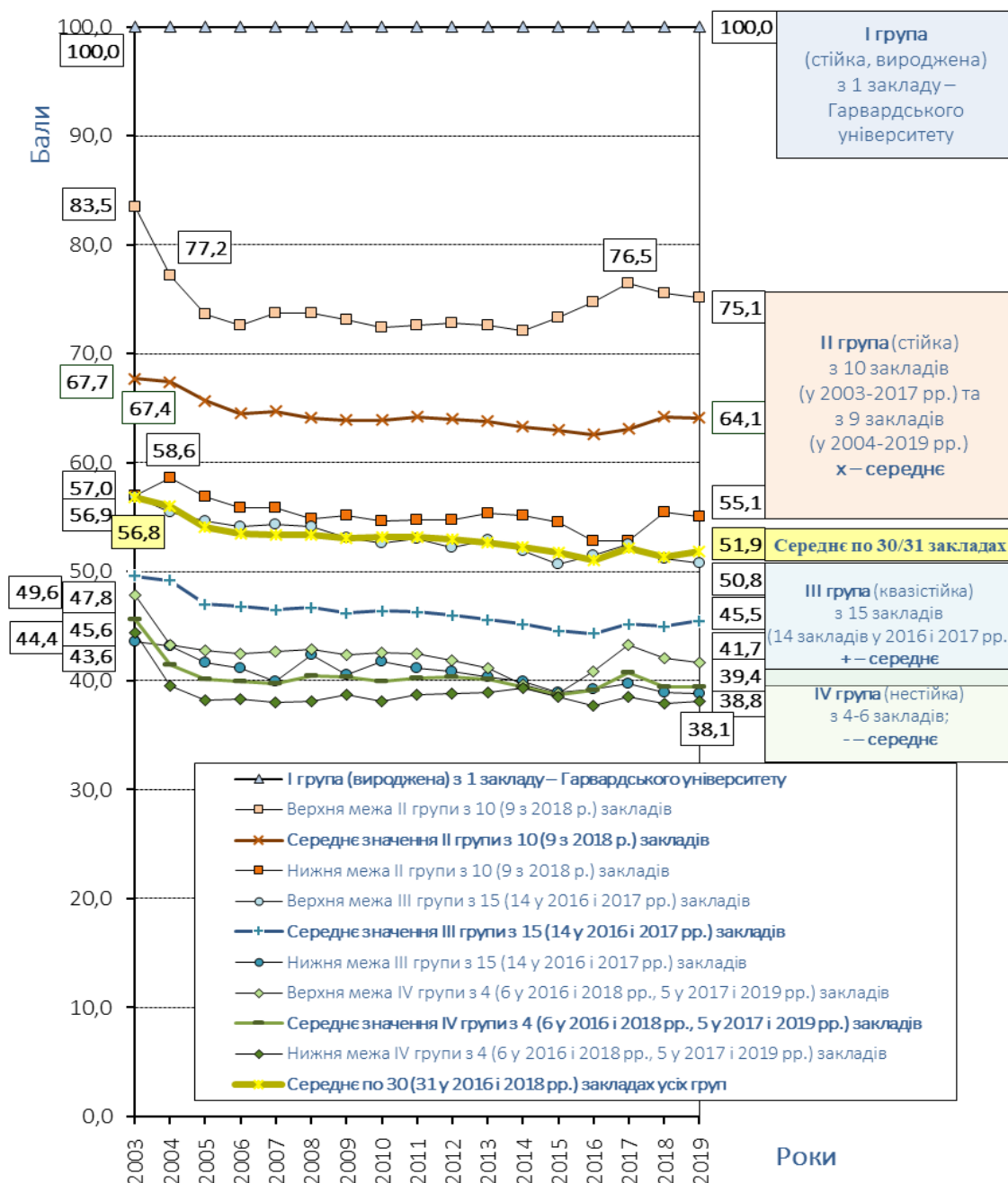

Рис. 2.4. Стратифікація університетів екстра класу на стійкі групи вищої досконалості за ARWU.
Джерело: Складено авторами на підставі¹⁶.

¹⁶ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors_kolektiv.pdf. С. 96; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

Нині неперевершена роздільна здатність ARWU досягається застосуванням невеликої кількості індикаторів: для загальної версії – 6, для галузевої версії залежно від академічних предметів – 4-5 індикаторів.

На рис. 2.5 показано загальнопланетарний ПЯВО за рейтингом ARWU.

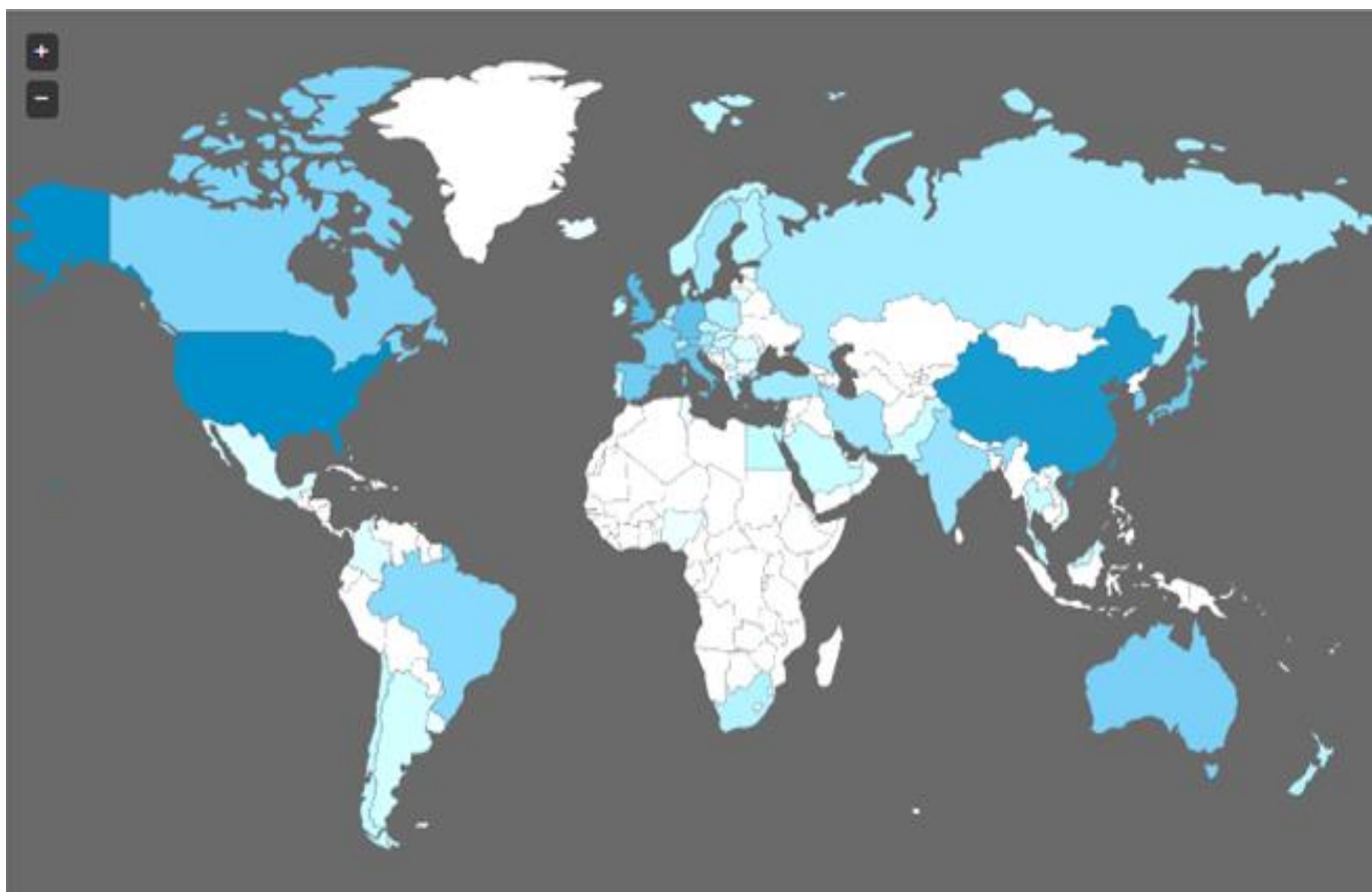

Рис. 2.5. Глобальний загальний профіль якості вищої освіти за ARWU. Україна – біла пляма. Китай серед лідерів за якістю вищої освіти.

Джерело: ARWU¹⁷.

Завдяки розробленню і запуску у 2003 р. ARWU (тепер найбільш престижного і популярного світового рейтингу) Китай з того часу в кілька разів збільшив кількість університетів світового класу та істотно покращив їх рейтингові досягнення.

Загалом у групі топ-30 закладів за рейтингом ARWU представлено 6 країн: США – 22 заклади, Сполучене Королівство – 4, Швейцарія, Канада, Японія і Данія – по 1 ЗВО. Якщо розглядати групу топ-54, то до зазначених країн додаються ще 6 країн: Франція, Швеція, Австралія, Китай, Німеччина і Нідерланди. У ширшій групі топ-100 закладів ще на 6 країн більше: Норвегія, Фінляндія, Сінгапур, Бельгія, Ізраїль, Росія. Зазначені 18 країн стабільно делегують свої найкращі університети до групи закладів на 1-100 місцях Шанхайського рейтингу загальної версії. У цих країнах забезпечена наявність бодай одного зразкового університету – національного лідера вищої освіти¹⁸.

У табл. 2.1 показано предметно-інституційно-країновий ПЯВО найвищого рівня за даними ARWU галузевої версії¹⁹.

¹⁷ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

¹⁸ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

¹⁹ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

Таблиця 2.1

Найвища якість вищої освіти за 54 предметними областями за галузевою версією ARWU 2019 р.

Field Subject Institution Name Country/Region

Fields	Subject	Institution Name	Country/Region
Natural Sciences	Mathematics	Princeton University	USA
	Physics	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	USA
	Chemistry	University of California, Berkeley	USA
	Earth Sciences	University of Colorado at Boulder	USA
	Geography	University of Oxford	UK
	Ecology	University of Montpellier	France
	Oceanography	University of Washington	USA
	Atmospheric Science	University of Colorado at Boulder	USA
Engineering	Mechanical Engineering	University of Cambridge	UK
	Electrical & Electronic Engineering	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	USA
	Automation & Control	University of Illinois at Urbana-Champaign	USA
	Telecommunication Engineering	Tsinghua University	China
	Instruments Science & Technology	Harbin Institute of Technology	China
	Biomedical Engineering	Harvard University	USA
	Computer Science & Engineering	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	USA
	Civil Engineering	Tongji University	China
	Chemical Engineering	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	USA
	Materials Science & Engineering	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	USA
	Nanoscience & Nanotechnology	Nanyang Technological University	Singapore
	Energy Science & Engineering	Nanyang Technological University	Singapore
	Environmental Science & Engineering	Stanford University	USA
	Water Resources	University of Arizona	USA
	Food Science & Technology	Jiangnan University	China
	Biotechnology	Harvard University	USA
	Aerospace Engineering	Beihang University	China
	Marine/Ocean Engineering	Shanghai Jiao Tong University	China
	Transportation Science & Technology	Beijing Jiaotong University	China
	Remote Sensing	Wuhan University	China
Mining & Mineral Engineering	Central South University	China	
Metallurgical Engineering	University of Science and Technology Beijing	China	

продовження табл. 2.1.

Life Sciences	Biological Sciences	Harvard University	USA
	Human Biological Sciences	Harvard University	USA
	Agricultural Sciences	University of Wageningen	Netherlands
	Veterinary Sciences	Ghent University	Belgium
Medical Sciences	Clinical Medicine	University of California, San Francisco	USA
	Public Health	Harvard University	USA
	Dentistry & Oral Sciences	University of Michigan-Ann Arbor	USA
	Nursing	University of Pennsylvania	USA
	Medical Technology	Harvard University	USA
	Pharmacy & Pharmaceutical Sciences	Harvard University	USA
Social Sciences	Economics	University of Chicago	USA
	Statistics	Harvard University	USA
	Law	Harvard University	USA
	Political Sciences	Harvard University	USA
	Sociology	Harvard University	USA
	Education	Michigan State University	USA
	Communication	University of Amsterdam	Netherlands
	Psychology	Harvard University	USA
	Business Administration	University of Pennsylvania	USA
	Finance	New York University	USA
	Management	Harvard University	USA
	Public Administration	Indiana University Bloomington	USA
	Hospitality & Tourism Management	The Hong Kong Polytechnic University	China-Hong Kong
	Library & Information Science	Harvard University	USA

Джерело: ARWU²⁰.

Рейтинг цієї версії також не бачить Україну в жодній предметній області.

Найбільше перших місць (14) за Гарвардським університетом, який є незмінно першим і в загальній версії ARWU.

Загалом якість вищої освіти найвищої досконалості за академічними предметами (54) концентрується у 7 країнах (США – 35 перших предметних місць, Китай – 11, Сполучене Королівство, Сінгапур і Нідерланди – по 2, Франція і Бельгія – по 1 першому предметному місцю). США домінують з великою перевагою в природничих, медичних і соціальних науках, зокрема в групі медичних наук – лише університети США. У США

²⁰ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

найбільше перших місць також для групи наук про життя. Натомість Китай – лідер в групі інженерії, дещо випереджаючи США.

На *рис. 2.6* показано дислокації та загальні ПЯВО двох найкращих ЗВО США і Світу – Гарвардського і Стенфордського університетів.

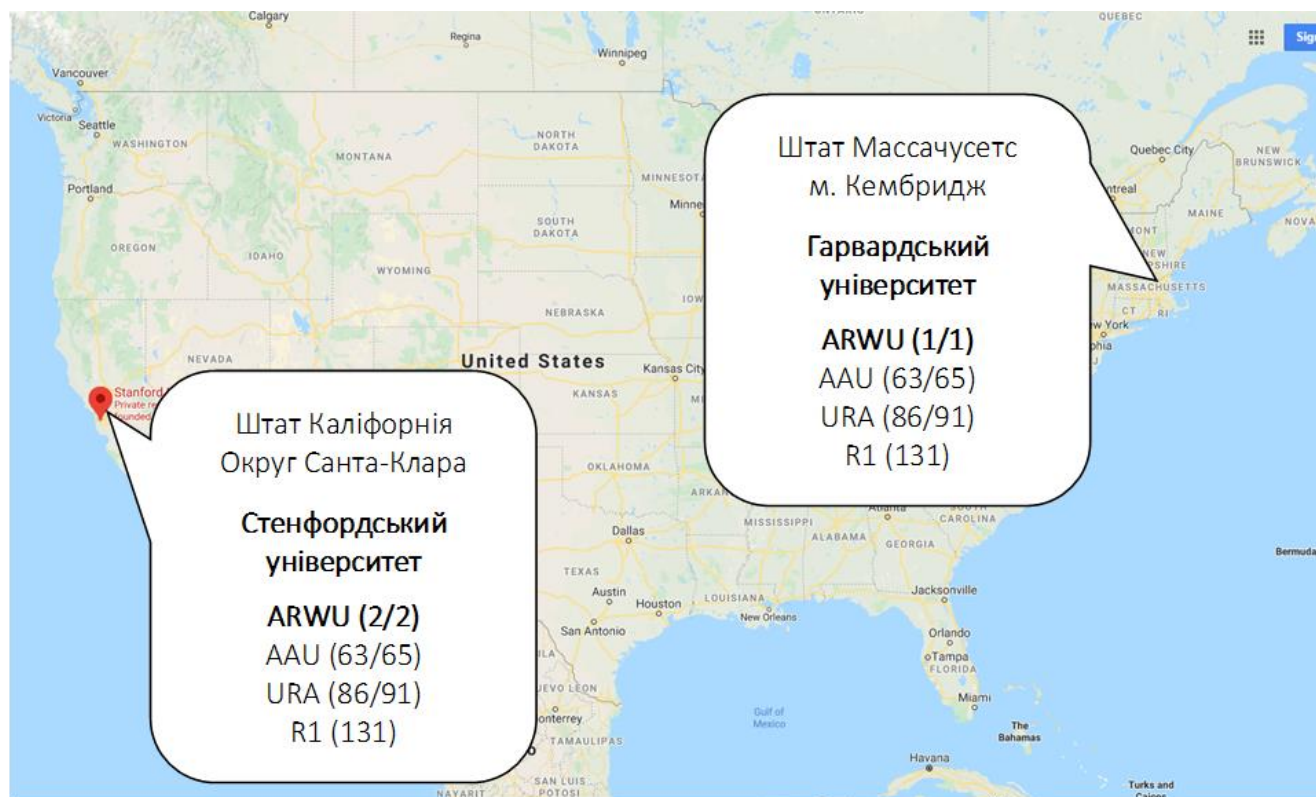

Рис. 2.6. Університетські центри найвищої досконалості США і Світу та їх ПЯВО.

Примітка: Через слеш зазначені місця і групи місць за різними механізмами оцінювання якості вищої освіти відповідно у США / Світі (ARWU – Шанхайський рейтинг, AAU – Асоціація американських університетів, URA – Університетська дослідницька асоціація, R1 – Група докторських університетів з дуже високою дослідницькою активністю за Класифікацією Карнегі).

Джерело: Складено авторами на підставі²¹.

В Україні складання подібної картини для двох-трьох перших ЗВО вкрай утруднено через незрозумілість національної системи МОЯВО. Акредитація тут нічим зарадити неспроможна.

На *рис. 2.7* порівняно галузеві (предметні) ПЯВО Гарвардського і Стенфордського університетів – двох неперевершених світових лідерів²².

З *рис. 2.7* можна бачити, що обидва університети широкопрофільні, працюють у всіх групах галузей знань (предметних областей) та в багатьох конкретних галузях знань на топовому рівні якості. На підставі поліномної апроксимації унаочнено, що Гарвардський університет дещо випереджає Стенфордський університет у природничих науках, науках про життя, медичних науках та значній частині соціальних наук, однак поступається в галузі інженерії.

²¹ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Universities Research Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_Research_Association; Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>.

²² ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

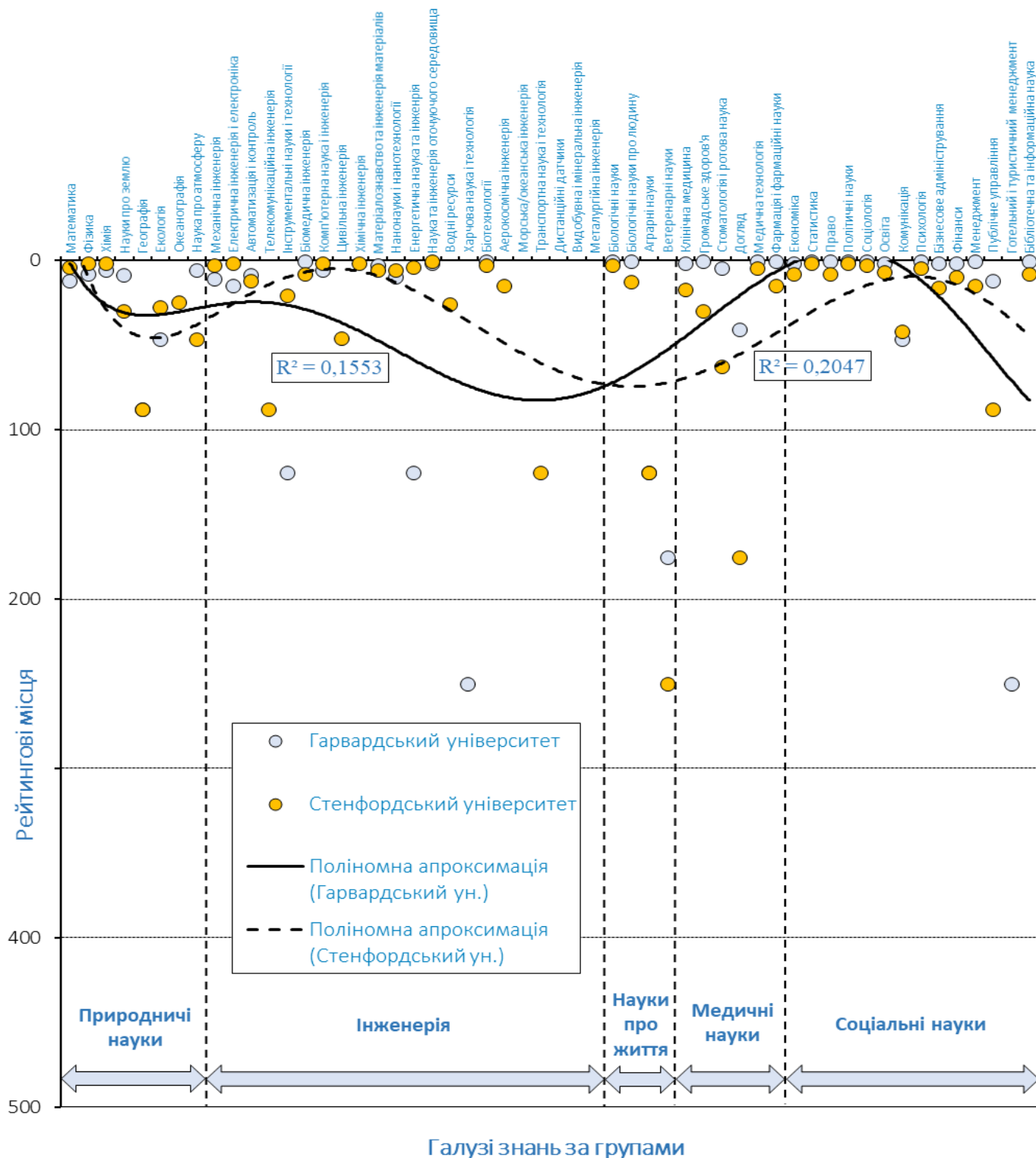

Рис. 2.7. Галузеві (предметні) профілі якості вищої освіти Гарвардського і Стенфордського університетів за даними галузевої версії ARWU 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі²³.

На рис. 2.8 показано ПЯВО стійкої (незмінно першої) групи восьми американських університетів США за рейтингом ARWU²⁴.

²³ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

²⁴ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

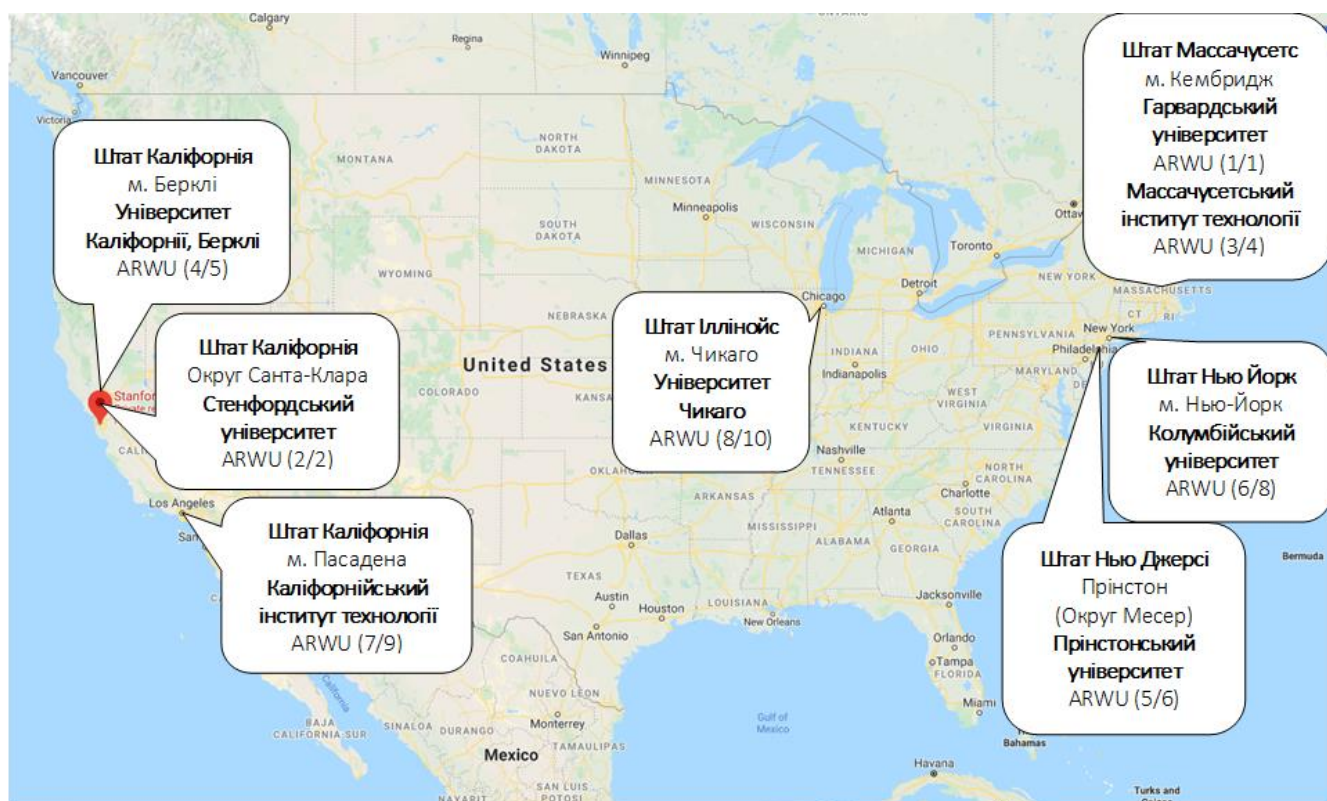

Рис. 2.8. Рейтингові профілі восьми найкращих університетів США і Світу, що з університетами Кембриджа і Оксфорда Сполученого Королівства складають розширену стійку топову групу з 10 закладів за ARWU.

Примітка: Через слеш зазначено рейтингове місце відповідно у США / Світі.

Джерело: Складено авторами на підставі²⁵.

На рис. 2.9 і 2.10 представлено загальний і галузевий ПЯВО невеликого територіального центру найвеличнішої університетської освіти американського штату Массачусетс, США і Світу в цілому. На крихітній території у м. Кембриджі, що називається «через дорогу», знаходяться Гарвардський університет і Массачусетський інститут технології (MIT), а через річку (Charles River) від MIT уже у м. Бостоні – Бостонський університет²⁶.

З рис. 2.9 неважко бачити, що найбільш точно найвищу університетську якість ідентифікує Шанхайський рейтинг²⁷.

З рис. 2.10 видно що, хоча Массачусетський інститут технології посідає перше місце з фізики та третє – з хімії, за сукупністю рейтингових досягнень у природничих науках він все ж поступається Гарвардському університету. Натомість Массачусетський інститут технології з чотирма першими місцями в інженерії проти одного гарвардського місця домінує в інженерній галузевій групі. У науках про життя, медичних і соціальних науках лідирує Гарвардський університет²⁸.

²⁵ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

²⁶ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Universities Research Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_Research_Association; Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

²⁷ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

²⁸ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

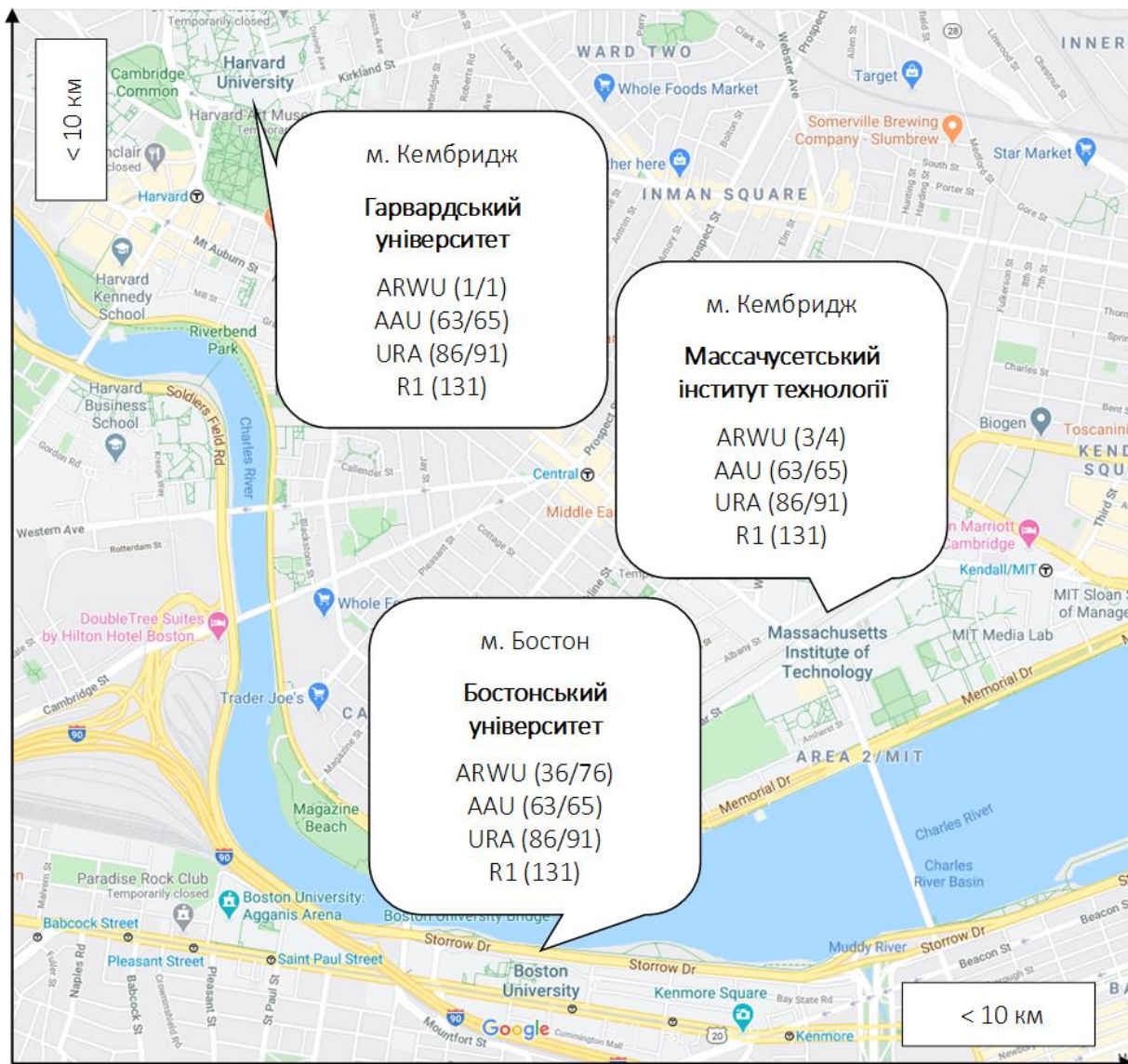

Рис. 2.9. Профілі якості вищої освіти Гарвардського університету, Массачусетського інституту технології та Бостонського університету, що розміщені на невеликій території штату Массачусетс США.

Примітка: Через слеш зазначені місця і групи місць за різними механізмами оцінювання якості вищої освіти відповідно у США / Світі (ARWU – Шанхайський рейтинг, AAU – Асоціація американських університетів, URA – Університетська дослідницька асоціація, R1 – Група докторських університетів з дуже високою дослідницькою активністю за Класифікацією Карнегі).

Джерело: Складено авторами на підставі²⁹.

З рис. 2.10 також видно, що у Бостонського університету сильні позиції в тих галузях, де вони слабші у Гарвардського університету і Массачусетського інституту технології. Таким чином, згадані три університети, будучи широкопрофільними, об'єктивно доповнюють один одного³⁰.

²⁹ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Universities Research Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_Research_Association; Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>.

³⁰ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

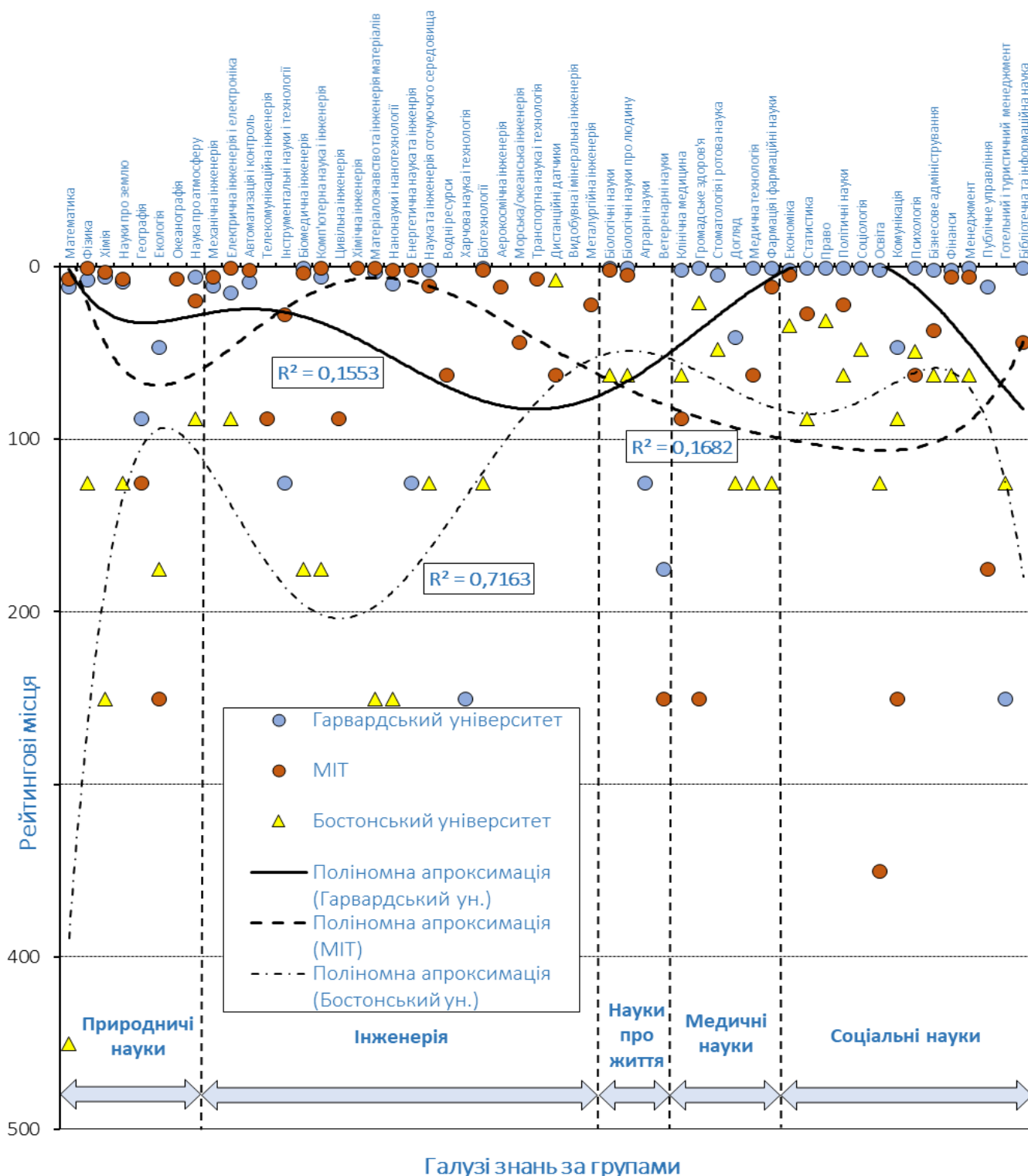

Рис. 2.10. Галузеві (предметні) профілі якості вищої освіти Гарвардського університету, Массачусетського інституту технології та Бостонського університету, що розміщені на малій території штату Массачусетс США, за даними галузевої версії ARWU 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі³¹.

На рис. 2.11 показано ПЯВО закладів на дещо більшій території у штаті Массачусетс, яка, крім Гарвардського і Бостонського університетів та Массачусетського інституту технології, охоплює ще три ЗВО світового класу – Тафтський і Північно-східний університети та Бостонський коледж.

³¹ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

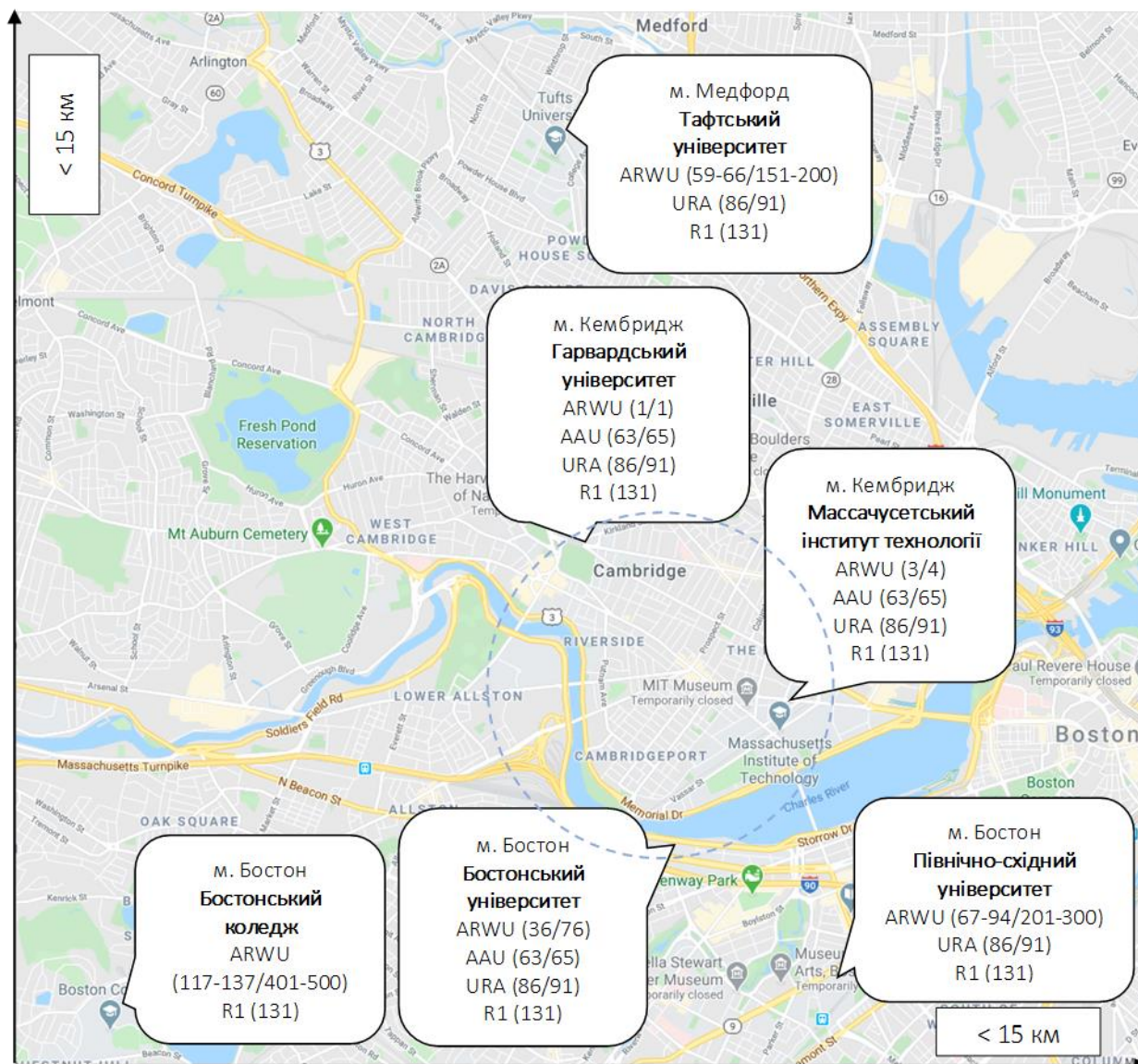

Рис. 2.11. Профілі якості вищої освіти Гарвардського університету, Массачусетського інституту технології та Бостонського університету, а також розташованих поблизу Тафтського і Північно-східного університетів та Бостонського коледжу, що розміщені на невеликій території штату Массачусетс США.

Примітка: Через слеш зазначені місця і групи місць за різними механізмами оцінювання якості вищої освіти відповідно у США / Світі (ARWU – Шанхайський рейтинг, AAU – Асоціація американських університетів, URA – Університетська дослідницька асоціація, R1 – Група докторських університетів з дуже високою дослідницькою активністю за Класифікацією Карнегі).

Джерело: Складено авторами на підставі³².

Як можна зрозуміти з рис. 2.11, з-поміж усіх МОЯВО, рейтинговий механізм найбільш точно ідентифікує індивідуальне або групове місце в якісній характеристиці ЗВО (ПЯВО).

Рис. 2.12 і 2.13 демонструють ПЯВО топових університетів Сполученого Королівства (СК) – Університету Кембриджа і Університету Оксфорда.

³² Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Universities Research Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_Research_Association; Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>.

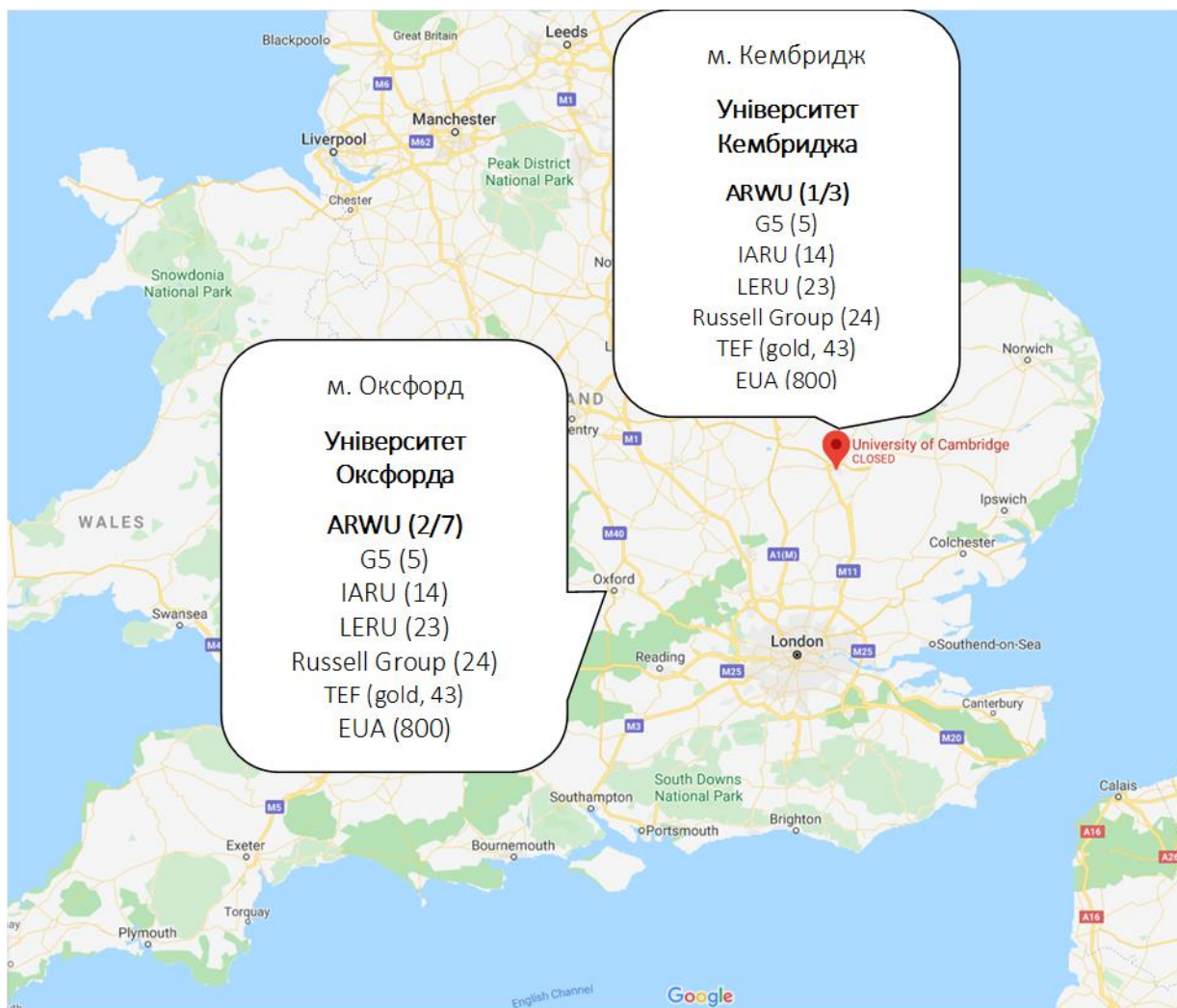

Рис. 2.12. Профілі якості вищої освіти Університету Кембриджа та Університету Оксфорда Сполученого Королівства.

Примітка: Через слеш зазначені місця і групи місць за різними механізмами оцінювання якості вищої освіти відповідно у СК / Світі (ARWU – Шанхайський рейтинг, G5 – Група п'яти британських публічних дослідницьких університетів, IARU – Міжнародний альянс дослідницьких університетів, LERU – Ліга європейських дослідницьких університетів, Russell Group – Расселська група, TEF – Рамка досконалості викладання, EUA – Європейська асоціація університетів).

Джерело: Складено авторами на підставі³³.

³³ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; G5 (universities). URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/G5_\(universities\)](https://en.wikipedia.org/wiki/G5_(universities)); International Alliance of Research Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Alliance_of_Research_Universities; League of European Research Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/League_of_European_Research_Universities; Russell Group. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Russell_Group; Teaching Excellence Framework. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Teaching_Excellence_Framework#Ratings; European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>.

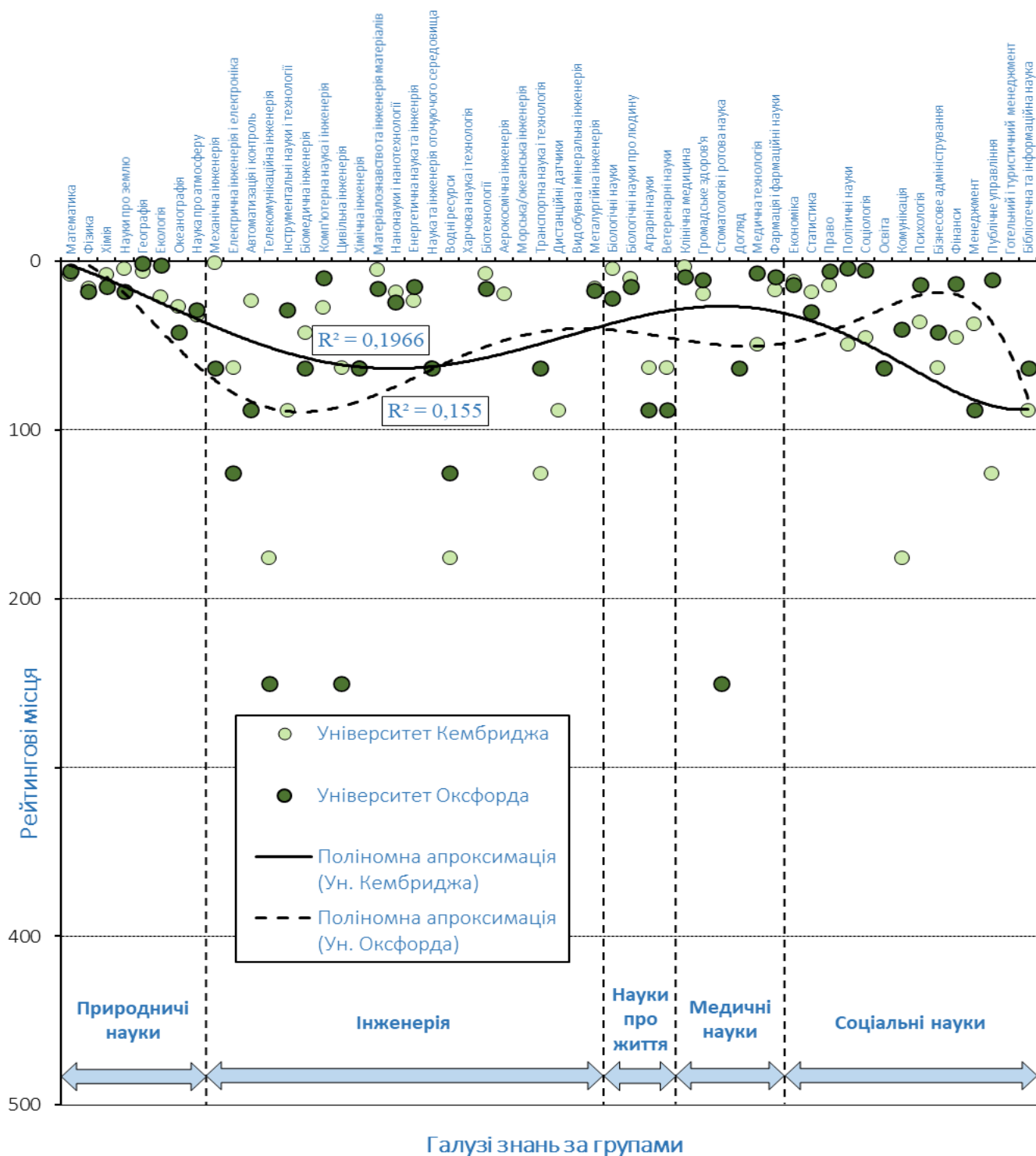

Рис. 2.13. Галузеві (предметні) профілі якості вищої освіти Університету Кембриджа та Університету Оксфорда Сполученого Королівства за даними галузевої версії ARWU 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі³⁴.

З рис. 2.12 і 2.13 можна зрозуміти, що Університет Кембриджа і Університет Оксфорда є широкопрофільними та за загальною і галузевою якістю топовими в СК. Університет Кембриджа переважає в інженерії (має перше місце в предметній області «механічна інженерія») та в науках про життя і медичних науках. Натомість Університет Оксфорда кращий в природничих науках (посідає перше місце за академічним предметом «географія») та в суспільних науках.

³⁴ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

На рис. 2.14-2.19 конкретизовано ПЯВО для стійкої топ-групи з 10 кращих університетів Світу і Європи (США і СК) за ARWU загалом та в кожній з груп галузей знань.

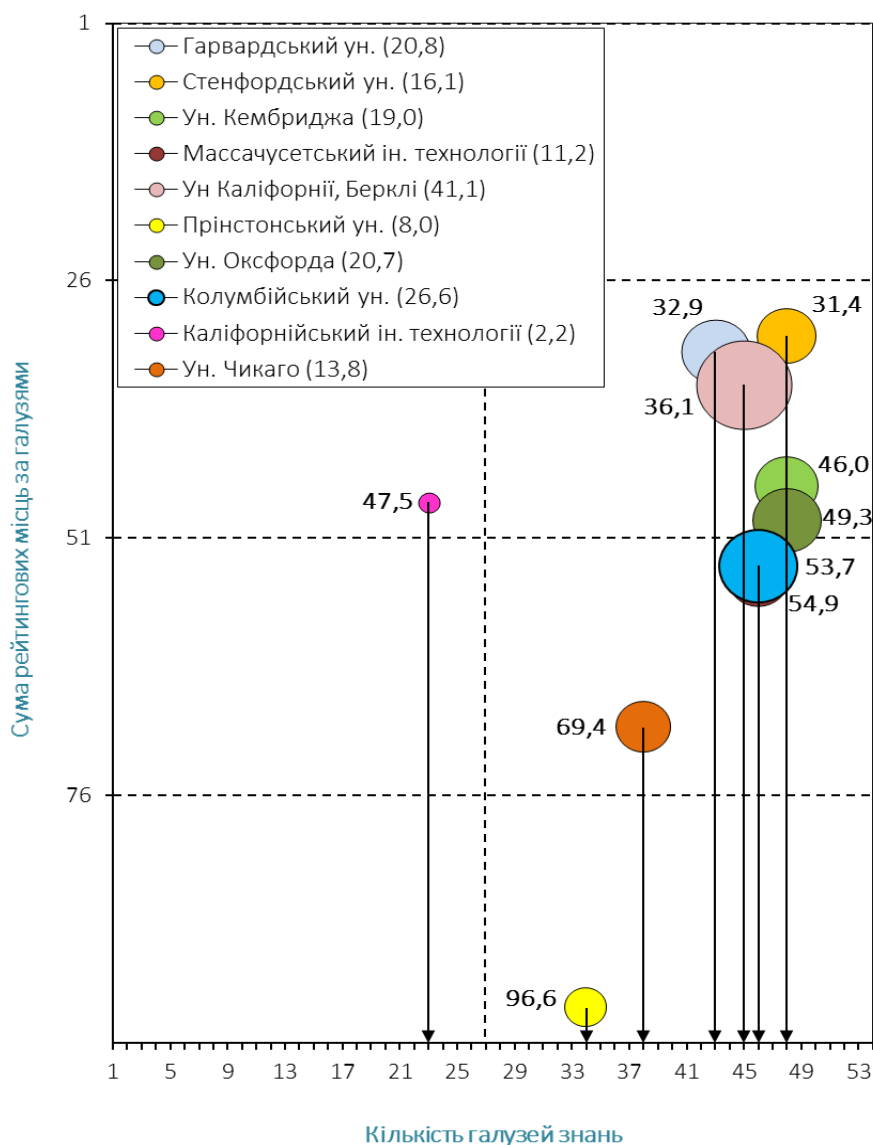

Рис. 2.14. Галузеві профілі якості вищої освіти групи топ-10 університетів за рейтингом ARWU галузевої версії 2019 р.

Примітка: Величина (площа) маркера університету відповідає чисельності студентів в еквіваленті денної форми навчання (вказана в тис. у легенді за даними рейтингу Таймс). Число біля маркера – середнє рейтингове місце за усіма галузями знань, у яких університет рейтингований. Стрілки вказують на кількість галузей знань, у яких заклад рейтинговано.

Джерело: Складено авторами на підставі³⁵.

Рис. 2.14 демонструє профільність (широка / вузька) та усереднену по всіх рейтингових галузях знань якість вищої освіти закладу (його рейтингові досягнення). Стенфордський університет та університети Кембриджа і Оксфорда мають рейтингові досягнення за найбільшою кількістю галузей знань – у 48 (з 54). При цьому найбільші рейтингові досягнення по сукупності галузей знань у Стенфордського (31,4) і Гарвардського (32,9) університетів та Університету Каліфорнії, Берклі (36,1).

³⁵ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.

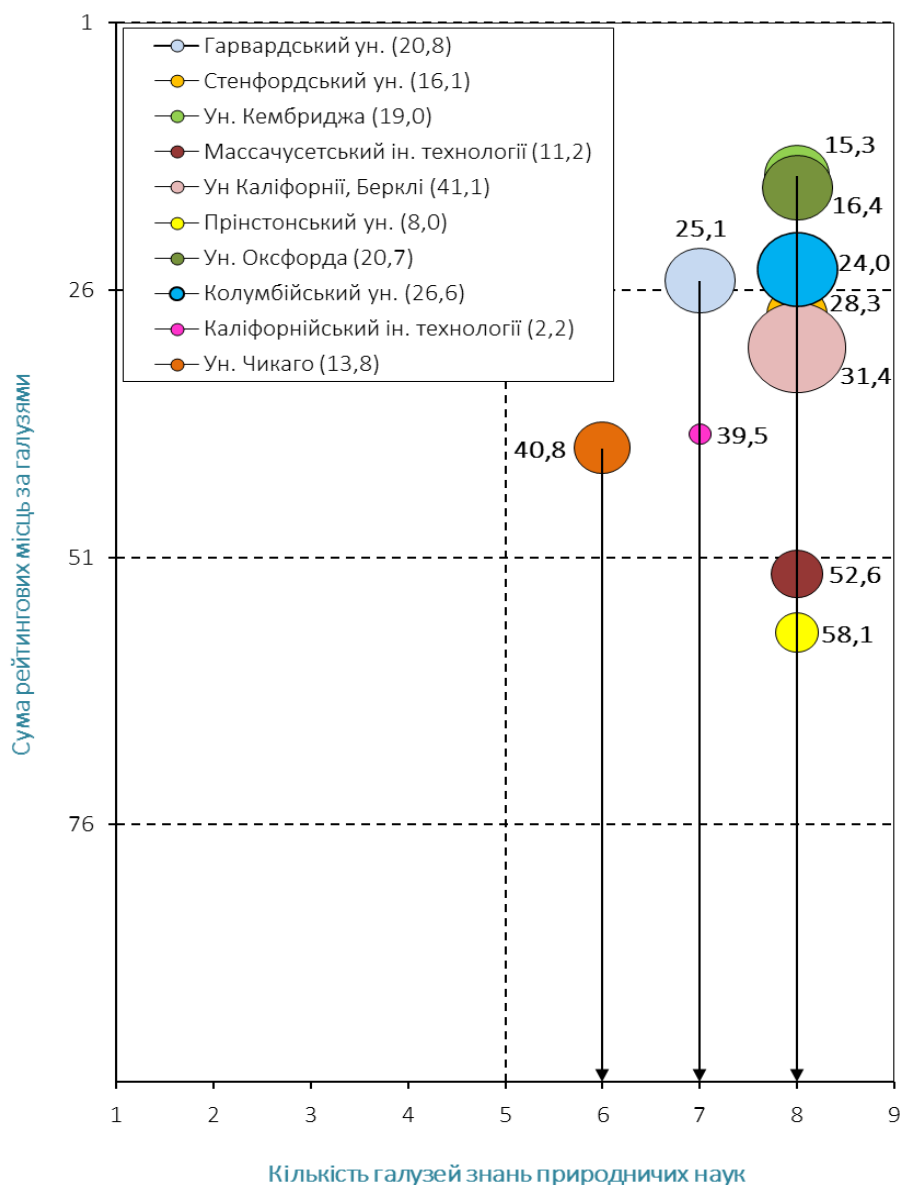

Рис. 2.15. Галузеві профілі якості вищої освіти групи топ-10 університетів за рейтингом ARWU галузевої версії 2019 р. у предметній групі природничих наук.

Примітка: Величина (площа) маркера університету відповідає чисельності студентів в еквіваленті денної форми навчання (вказана в тис. у легенді за даними рейтингу Таймс). Число біля маркера – середнє рейтингове місце за усіма галузями знань, у яких університет рейтингований. Стрілки вказують на кількість галузей знань, у яких заклад рейтинговано.

Джерело: Складено авторами на підставі³⁶.

Рис. 2.15 унаочнює профільність та усереднену по всіх рейтингових галузях знань якість вищої освіти закладу (його рейтингові досягнення) у групі природничих наук. Усі заклади, крім Гарвардського університету, Каліфорнійського інституту технології та Університету Чикаго, мають рейтингові досягнення в усіх 8 галузях знань у групі природничих наук. Найвищі рейтингові досягнення у цій групі в університетів Кембриджа (15,3) та Оксфорда (16,4) та Колумбійського університету (24,0).

³⁶ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats).

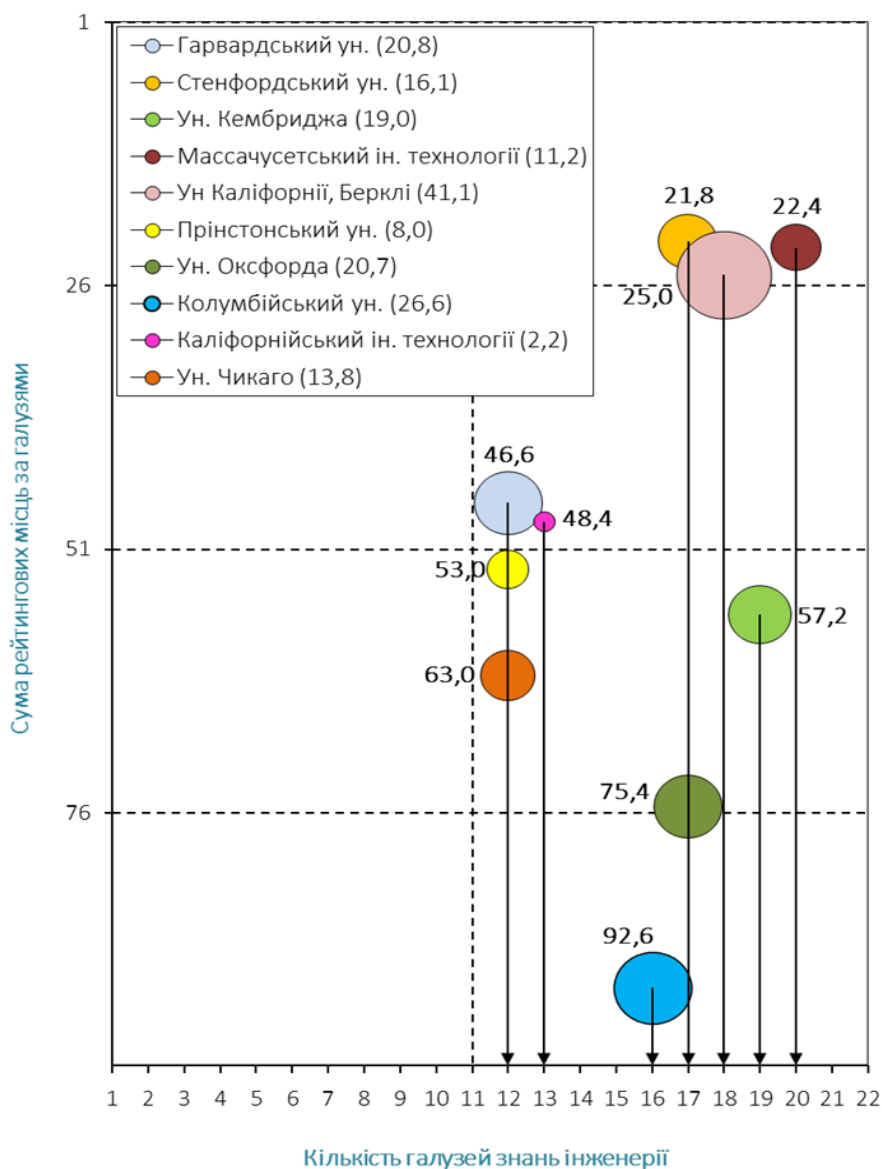

Рис. 2.16. Галузеві профілі якості вищої освіти групи топ-10 університетів за рейтингом ARWU галузевої версії 2019 р. у предметній групі інженерії.

Примітка: Величина (площа) маркера університету відповідає чисельності студентів в еквіваленті денної форми навчання (вказана в тис. у легенді за даними рейтингу Таймс). Число біля маркера – середнє рейтингове місце за усіма галузями знань, у яких університет рейтингований. Стрілки вказують на кількість галузей знань, у яких заклад рейтинговано.

Джерело: Складено авторами на підставі³⁷.

Рис. 2.16 показує профільність та усереднену по всіх рейтингових галузях знань якість вищої освіти закладу (його рейтингові досягнення) у групі інженерії. Найбільша кількість рейтингових інженерних галузей реалізується в Масачусетському інституті технології (20 з 22), університетах Кембриджа (19) та Каліфорнії, Берклі (18). Найкращі усереднені рейтингові показники в цій групі у Стенфордського університета (21,8), Масачусетського інститута технології (22,4) та Університета Каліфорнії, Берклі (25,0).

³⁷ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.

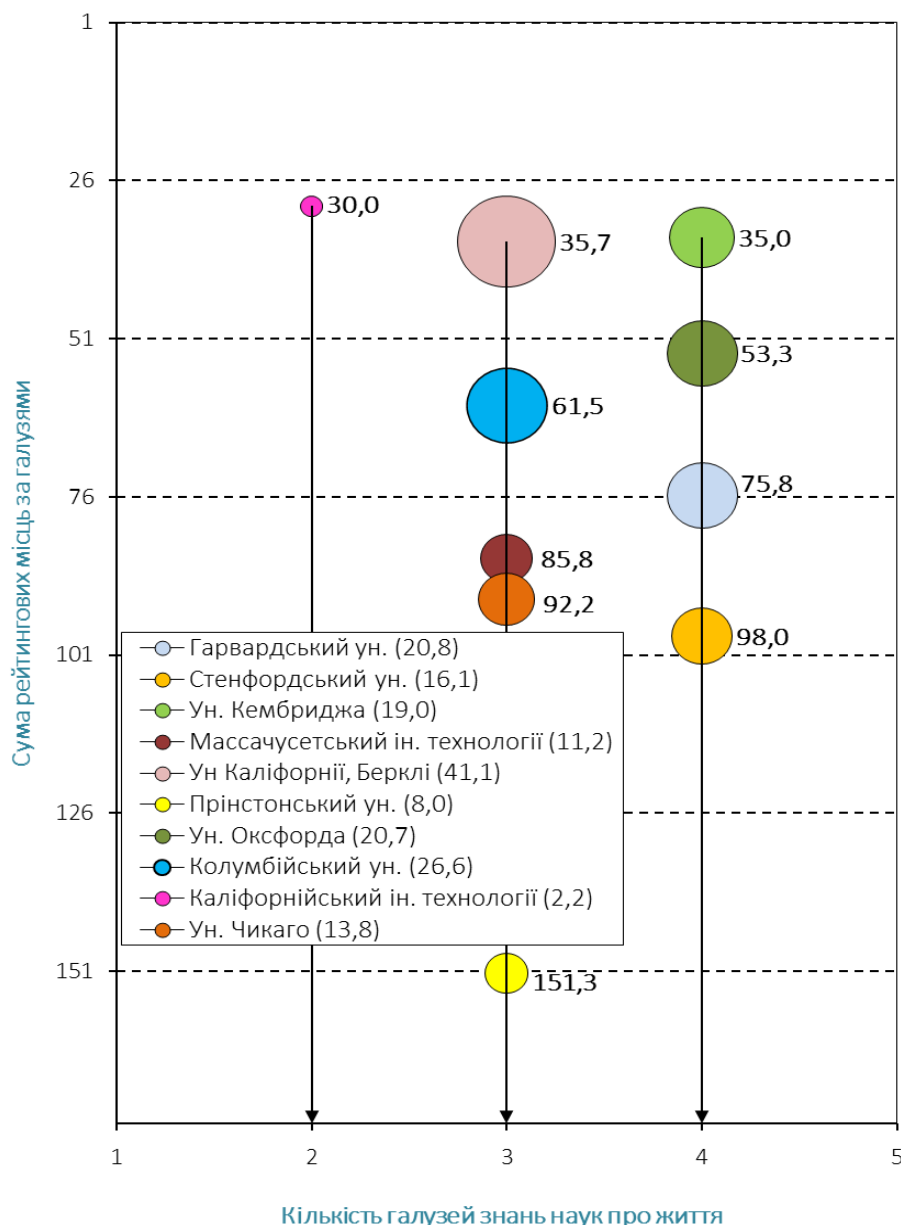

Рис. 2.17. Галузеві профілі якості вищої освіти групи топ-10 університетів за рейтингом ARWU галузевої версії 2019 р. у предметній групі наук про життя.

Примітка: Величина (площа) маркера університету відповідає чисельності студентів в еквіваленті денної форми навчання (вказана в тис. у легенді за даними рейтингу Таймс). Число біля маркеру – середнє рейтингове місце за усіма галузями знань, у яких університет рейтингований. Стрілки вказують на кількість галузей знань, у яких заклад рейтинговано.

Джерело: Складено авторами на підставі³⁸.

Рис. 2.17 ілюструє профільність та усереднену по всіх рейтингових галузях знань якість вищої освіти закладу (його рейтингові досягнення) у групі наук про життя. Максимальна кількість рейтингових галузей знань у цій групі здійснюється в університетах Кембриджа і Оксфорда та Гарвардському і Стенфордському університетах (по 4 з 4). Однак найвищі досягнення у Каліфорнійського інститута технології (30,0), а також у Університета Кембриджа (35,0) та Університета Каліфорнії, Берклі (35,7).

³⁸ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats).

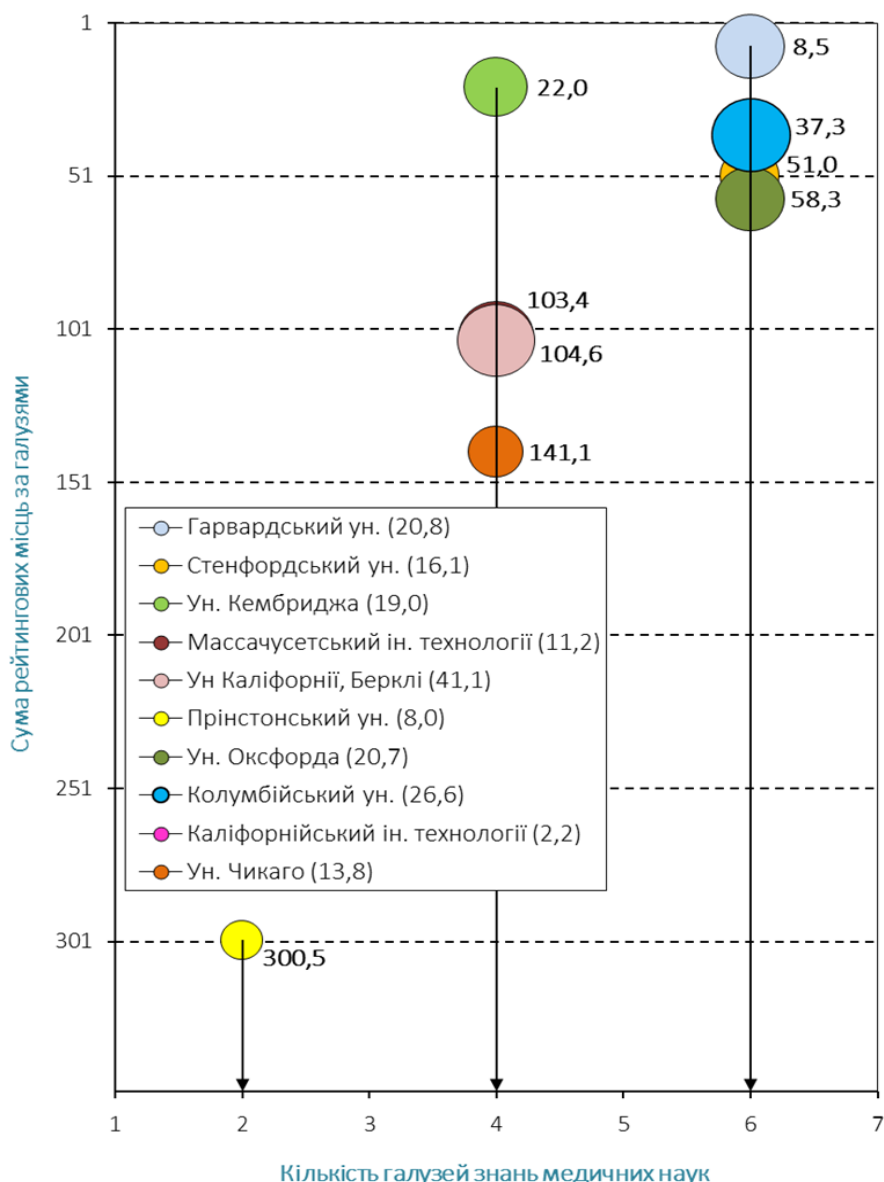

Рис. 2.18. Галузеві профілі якості вищої освіти групи топ-10 університетів за рейтингом ARWU галузевої версії 2019 р. у предметній групі медичних наук.

Примітка: Величина (площа) маркера університету відповідає чисельності студентів в еквіваленті денної форми навчання (вказана в тис. у легенді за даними рейтингу Таймс). Число біля маркера – середнє рейтингове місце за усіма галузями знань, у яких університет рейтингований. Стрілки вказують на кількість галузей знань, у яких заклад рейтинговано.

Джерело: Складено авторами на підставі³⁹.

З рис. 2.18 можна бачити профільність та усереднену по всіх рейтингових галузях знань якість вищої освіти закладу (його рейтингові досягнення) у групі медичних наук. Максимальна кількість рейтингових галузей знань у цій групі здійснюється в Гарвардському, Колумбійському і Стенфордському університетах та Університеті Оксфорда (по 6 з 6). Однак найвищі досягнення у Гарвардського університету (8,5), Університета Кембриджа (22,0) та Колумбійського університету (37,3).

³⁹ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.

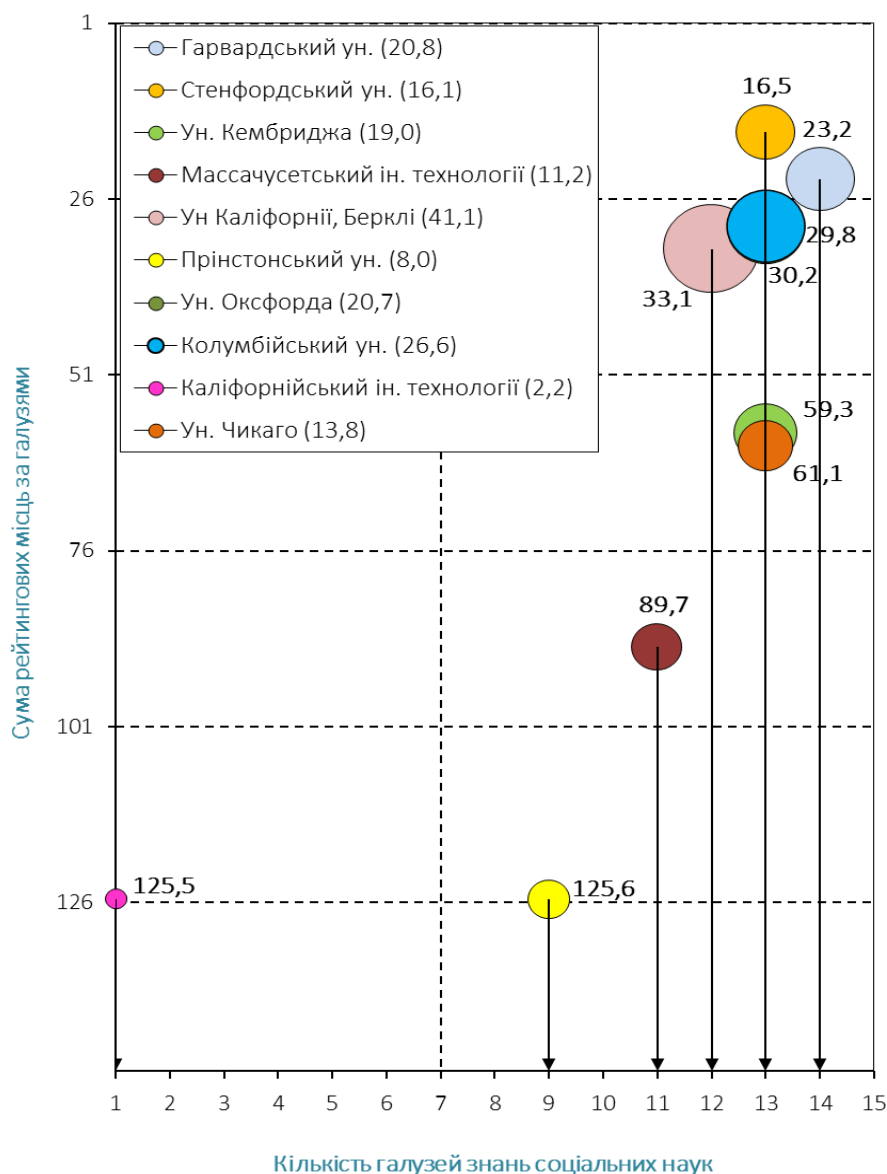

Рис. 2.19. Галузеві профілі якості вищої освіти групи топ-10 університетів за рейтингом ARWU галузевої версії 2019 р. у предметній групі соціальних наук.

Примітка: Величина (площа) маркера університету відповідає чисельності студентів в еквіваленті денної форми навчання (вказана в тис. у легенді за даними рейтингу Таймс). Число біля маркеру – середнє рейтингове місце за усіма галузями знань, у яких університет рейтингований. Стрілки вказують на кількість галузей знань, у яких заклад рейтинговано.

Джерело: Складено авторами на підставі⁴⁰.

З рис. 2.19 неважко бачити профільність та усереднену по всіх рейтингових галузях знань якість вищої освіти закладу (його рейтингові досягнення) у групі соціальних наук. Найбільша кількість рейтингових галузей знань цієї групи здійснюється в Гарвардському (14 з 14), Стенфордському, Колумбійському університетах та університетах Кембриджа і Чикаго (по 13). При цьому найвищі досягнення у Стенфордського (16,5), Гарвардського (23,2) і Колумбійського (29,8) університетів.

На рис. 2.20 для прикладу продемонстрована висока роздільна (ідентифікаційна) здатність галузевої версії ARWU для групи галузей знань з природничих наук. Ця роздільна здатність так само висока для груп галузей знань інших наук та інженерії.

⁴⁰ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats).

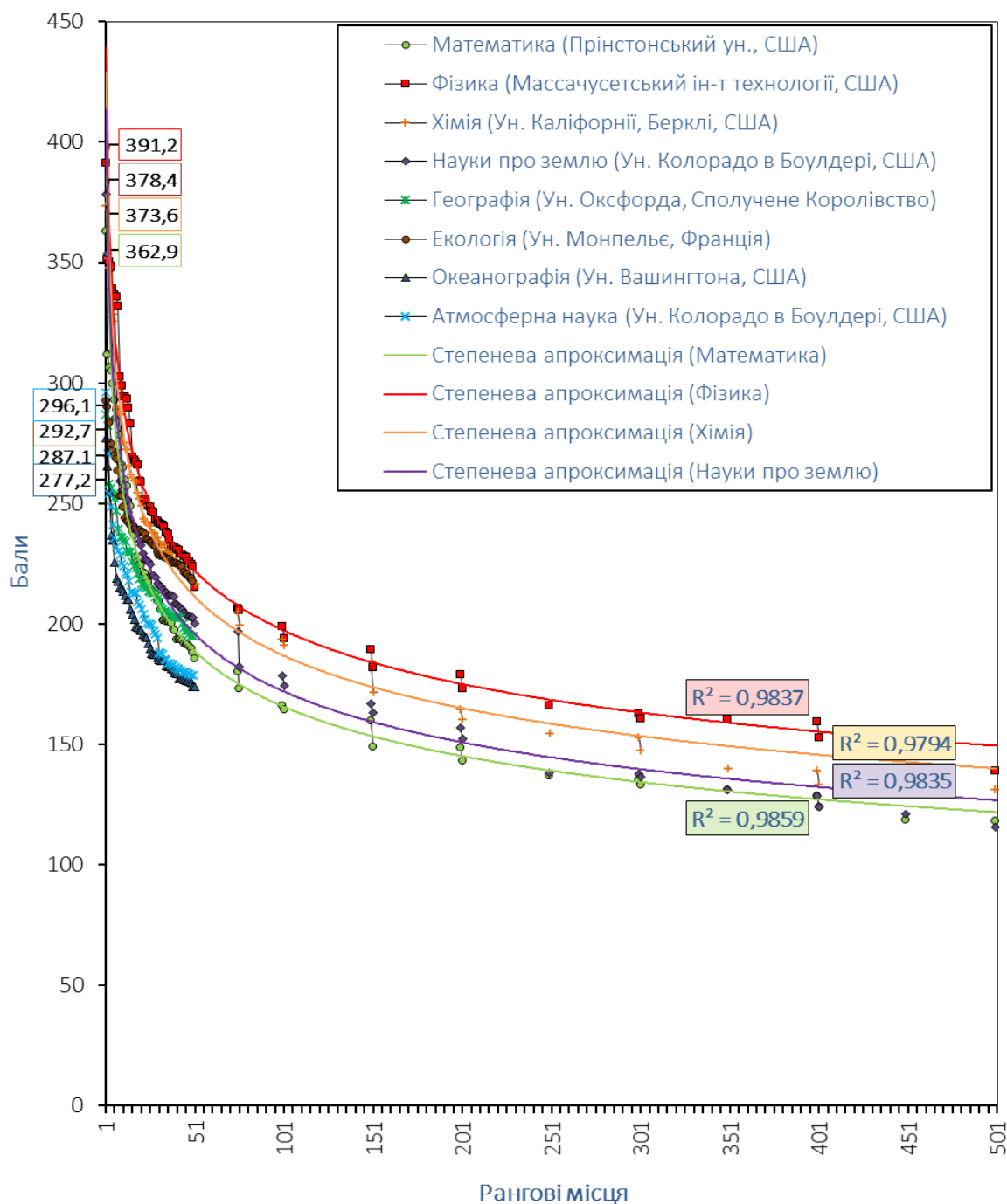

Рис. 2.20. Рейтинговий розподіл балів для різних галузей знань групи природничих наук та його степенева апроксимація для математики, фізики, хімії, наук про землю за ARWU галузевої версії 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі⁴¹.

Нижче наведено методично важливий історичний факт якісної діяльності на найвищому (так би мовити, нобелівському) рівні досконалості топових університетів, саме завдяки точному знанню лідерських ПЯВО окремих закладів, зокрема Массачусетського інституту технології та Прінстонського університету (див. табл. 2.2).

⁴¹ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

**Порівняння рейтингових позицій з математики і фізики
Массачусетського інституту технології і Принстонського університету за ARWU 2019 р.**

№	Заклад	Рейтингове місце за академічним предметом (галуззю знань)	
		Математика	Фізика
1	Массачусетський інститут технології	7	1
2	Прінстонський університет	1	7

Джерело: Складено авторами на підставі⁴².

Ураховуючи *табл. 2.2*, зрозуміла повчальна історія з фізиком-теоретиком, лауреатом Нобелівської премії з фізики Р. Фейнманом (подається за джерелом в авторському перекладі).

«Характерна історія видатного фізика-теоретика Ричарда Фейнмана, якому «для його ж вигоди» було відмовлено в стипендії для *graduate studies* у Массачусетському Технологічному Інституті (MIT). Цікаво, що на рішення декана не вплинув ні аргумент Фейнмана «кращого місця для навчання і занять наукою просто не існує», ні те, що він був безумовно кращим студентом MIT за всю історію, зокрема, виграв національну студентську олімпіаду з математики з неймовірною перевагою. При цьому декан дав майбутньому Нобелівському лауреату рекомендацію для навчання в Принстонському університеті і провів переговори з адміністрацією про його зарахування.»⁴³

Довідково⁴⁴: Р. Фейнман отримав у 1939 р. ступінь бакалавра у Массачусетському інституті технології (першому з фізики), а в 1942 р. – ступінь доктора філософії в Принстонському університеті (першому з математики).

Зазначена історія – зразок студентоцентрированої університетської діяльності на рівні якості найвищої досконалості. Цьому сприяє досконале знання ПЯВО університетів-лідерів (див., наприклад, *табл. 2.2*). Крім того, оскільки описана фундаментальної значущості історія сталася в США понад 80 років тому, але й тепер важко уявити її повторення в Україні, остільки це може бути свідченням критично небезпечного відставання і розриву в рівні досконалості національної та передової світової вищої освіти.

На *рис. 2.21* показано досягнення українських ЗВО за провідними світовими рейтингами, що беруться до уваги українським Урядом⁴⁵.

Рисунок 2.21 демонструє, що світовими університетськими рейтингами помічаються сім українських ЗВО: чотири класичні університети (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка та Сумський державний університет) і три технічні університети (Національний університет «Львівська політехніка», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»). При цьому Шанхайський рейтинг не бачить жодного закладу. Побудувати національну рейтингову послідовність цих закладів на підставі згаданих рейтингів неможливо.

⁴² ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

⁴³ Козачков А. Р. Научное образование в США: малоизвестные составляющие успеха. *Проблеми сучасної освіти*: зб. наук.-метод. праць. Вип. 2. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 188 с. С. 28–35. С. 32.

⁴⁴ Річард Філіпс Фейнман. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B4_%D0%A4%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%BF%D1%81_%D0%A4%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BC%D0%B0%D0%BD.

⁴⁵ Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>; Academic Ranking of World Universities. URL:

<http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

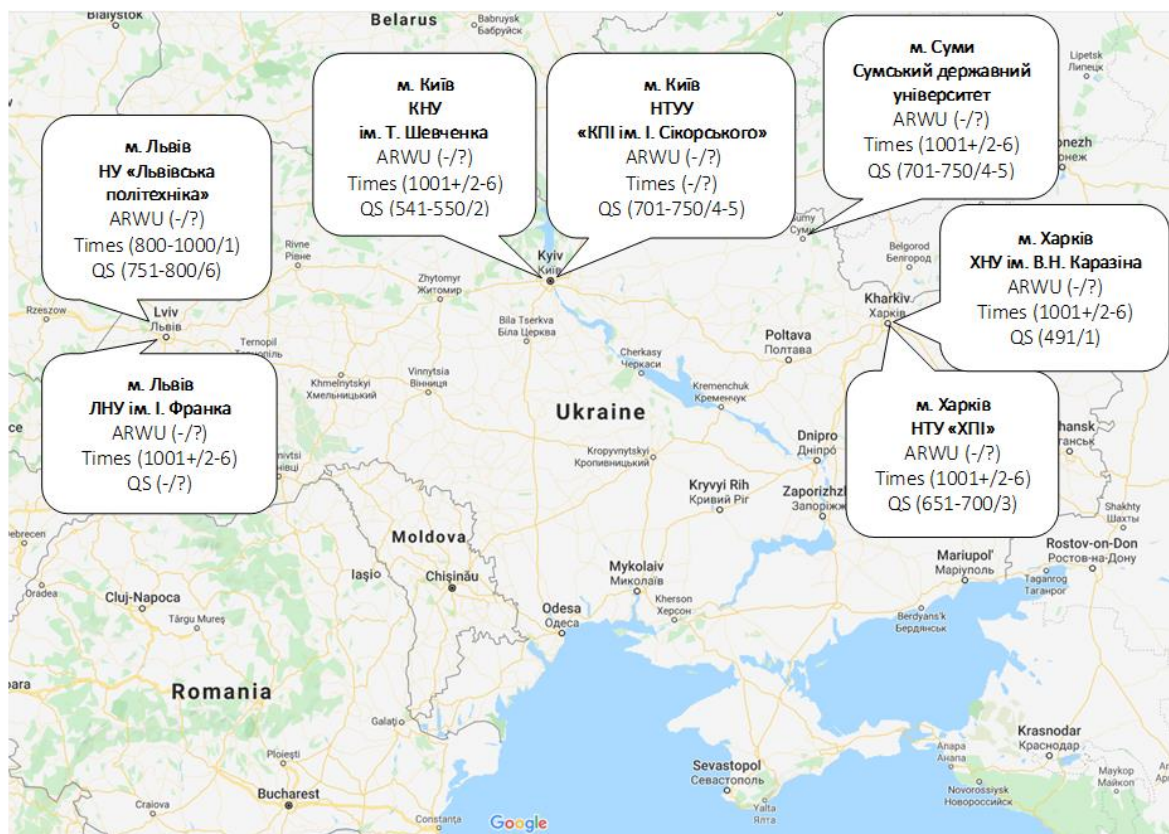

Рис. 2.21. Університети України, які рейтинуються Таймс і К'ю Ес, однак є непомітними для Шанхайського рейтингу, у 2019 р.

Примітка: Через слеш зазначені місця і групи місць за різними рейтингами у Світі (ARWU, Times і QS) / Україні.

Джерело: Складено авторами на підставі⁴⁶.

З рис. 2.21 видно, що з-поміж 7 зазначених українських університетів рейтинг Таймс⁴⁷ надає першість Національному університету «Львівська політехніка» і взагалі не ранжирує заклад з брендовою назвою (подібною до «MIT») – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Рейтинг Кью Ес⁴⁸ бачить палітру кращих вітчизняних закладів по-іншому: виводить на перше місце Харківський національний університет імені В. М. Каразіна, а Національний університет «Львівська політехніка» ставить на останнє місце та зовсім не ранжирує Львівський національний університет імені Івана Франка. Позиції НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського» за цим рейтингом скромні – 4-5 місця з 6. Отже, просунутися далі, ніж окреслити сімку провідних університетів України, за допомогою згаданих трьох світових рейтингів не вдається. Інакше, за сукупністю цих рейтингів залишається невідомим, який саме з вітчизняних закладів можна впевнено назвати «українським Гарвардом», або які заклади складають лідерські університетські пари: «українські Гарвард – Стенфорд» чи «українські Кембридж – Оксфорд» («[Oxbridge](#)») (див. рис. 2.6, 2.12). Очевидно, проблема ідентифікації лідерів відпала б, якби національні заклади досягли відповідності критеріям Шанхайського рейтингу⁴⁹ та підпали під його оцінювальну дію.

Нижче буде докладно показано, що спроба скористатися наявними в Україні рейтингами лише заплутує ситуацію. Наприклад, найбільш довго існуючий рейтинг Топ-200 Україна⁵⁰ впродовж 2007-2019 рр.

⁴⁶ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

⁴⁷ THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats;

⁴⁸ QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

⁴⁹ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁵⁰ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>.

прагне всупереч даним рейтингів Таймс і Кью Ес відвести Національному технічному університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» перше місце, а Київському національному університету імені Тараса Шевченка другу позицію, причому з великим відривом від усіх інших ЗВО України, що й засвідчує в більшості оприлюднених рейтингових переліків.

Наведені на *рис. 2.21* дані актуалізують проблему національного рейтингування ЗВО в Україні. Неунормована, ініціативна вітчизняна практика рейтингування ЗВО бере початок з середини 70-х років минулого століття і застосовувалася колегією Мінвузу України для аналізу та оцінювання якості діяльності підвідомчих закладів за їх профільними групами⁵¹. Зокрема ЗВО поділялися на групи: університети, політехнічні інститути, економічні інститути, будівельні інститути, гірничо-металургійні інститути, машино- і приладобудівельні інститути, технологічні інститути. В кожній групі за певною системою показників визначалися заклади-лідери і заклади-аутсайтери. За результатами такого оцінювання діяльності та досягнень закладів приймалися рішення щодо розвитку сфери вищої освіти, її галузей та інституцій. З початком нинішнього століття в Україні стали виникати різноманітні рейтинги. Частина з них припинила існування⁵², частина, що функціонує⁵³, суперечлива, різноспрямована, сумнівна щодо вірогідності, зрештою законодавством не визнана і не використовується як основа для прийняття серйозних рішень, наприклад, бюджетного фінансування. Виключення (що підтверджує правило) хіба що складає так зване формульне фінансування видатків із загального фонду бюджету, яке запроваджено з 2020 р. і вже на етапі прийняття і презентації в грудні 2019 р. викликало великі сумніви в його задекларованій спроможності⁵⁴.

Національний рейтинговий різнобій ілюструє *рис. 2.22*.

На *рис. 2.22*, зокрема, показано, що перший за рейтингом Бал ЗНО на контракт (1-ше місце) і останній за рейтингом Scopus (167 місце) та на 161 позиції в рейтингу Top-200 Україна Український католицький університет за змішаним Консолідованим рейтингом знаходиться на 101 місці. Як видно, діапазон рейтингових оцінок конкретного університету надто широкий, щоб винести ймовірне судження про його дійсні університетські успіхи⁵⁵.

З аналогічною проблемою стикається і світова спільнота (див. *рис. 2.23*).

Реально у світовій практиці процес множення рейтингів вищої освіти продовжується⁵⁶. Ці рейтинги за змістом є як сутнісними (відповідають місії вищої освіти / закладів вищої освіти), так і аспектними (характеризують окремі, часто неістотні, другорядні сторони вищої освіти / закладів вищої освіти). Сім'я рейтингів, що зростає, вже налічує не один їх десяток. Це створює рейтингові пропозиції, у яких слід розбиратися з огляду на доцільність, об'єктивність, надійність, точність, стабільність тощо. З-поміж міжнародних рейтингів у лідерській вищій освіті, як підкреслювалося, провідним визнано Шанхайський рейтинг (ARWU). Цьому рейтингу віддана першість і Кабінетом Міністрів України. Серед неперевірених переваг ARWU – максимальна об'єктивність, надійність, висока роздільна здатність (прецизійність), а головне,

⁵¹ Статистичні дані про діяльність вищих і середніх спеціальних навчальних закладів Української РСР у 1986-1989 роках: збірник / уклад.: О. М. Мовчан, А. Б. Шаров, В. В. Власюк: Мін-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР. Київ, 1990. 95 с.

⁵² Компас. Рейтинг українських вищих учебных заведений по степени удовлетворенности образованием. URL: <http://www.yourcompass.org/>; Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12>.

⁵³ Консолідований рейтинг вищів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

⁵⁴ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

⁵⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговой, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf. С. 23–24.

⁵⁶ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf. С. 79–82. Луговой В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

його найбільш повна відповідність сутності місії передової вищої освіти / університетів-лідерів та характеру дослідницько-інноваційного типу сучасного прогресу⁵⁷.

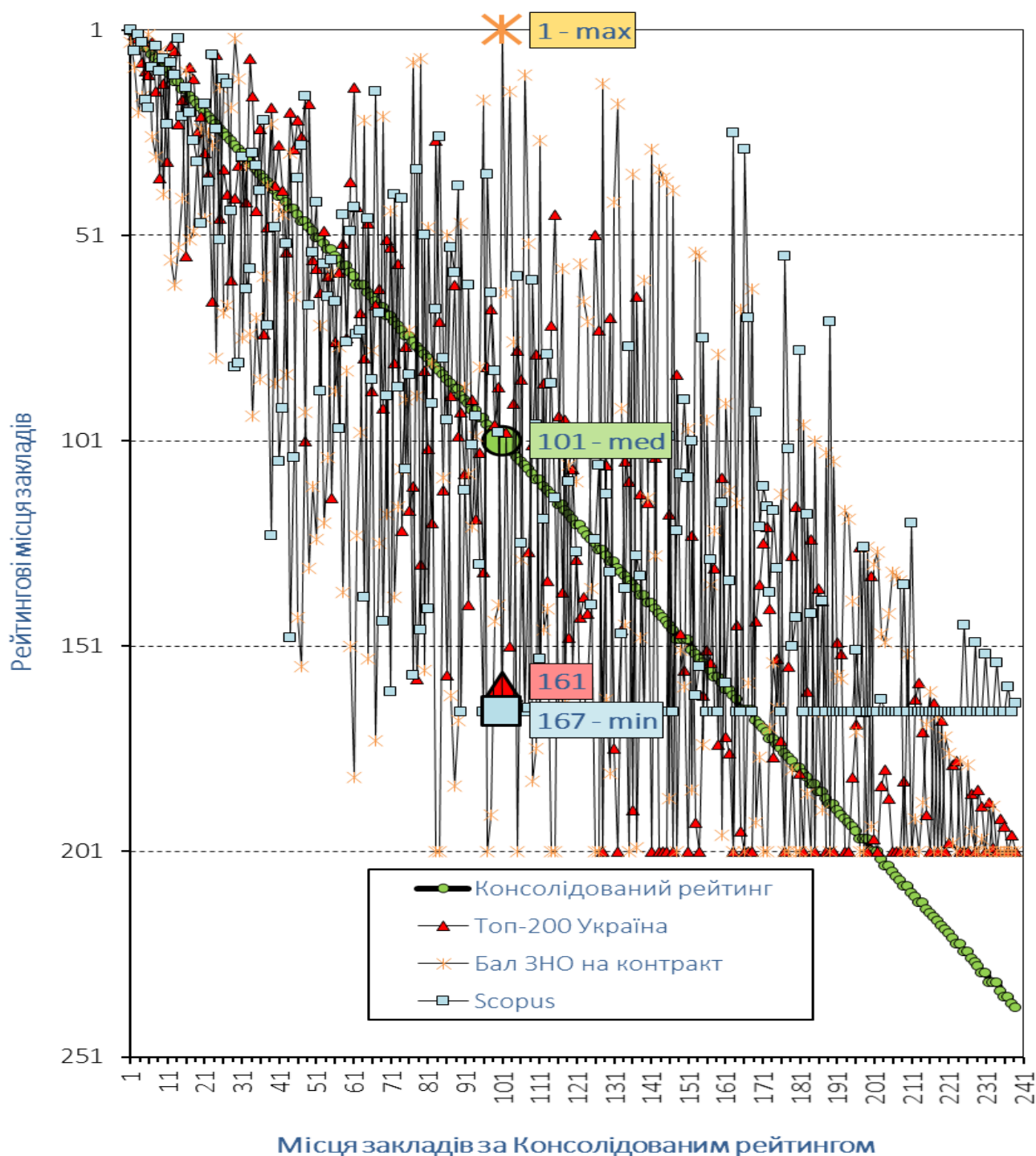

Рис. 2.22. Ілюстрація відхилень рейтингових місць ЗВО за рейтингами Топ-200 Україна, Бал ЗНО на контракт та Scopus відносно Консолідованого рейтингу. Великими маркерами виділено позиції Українського католицького університету за різними рейтингами.

Джерело: Складено авторами на підставі⁵⁸.

⁵⁷ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

⁵⁸ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL:

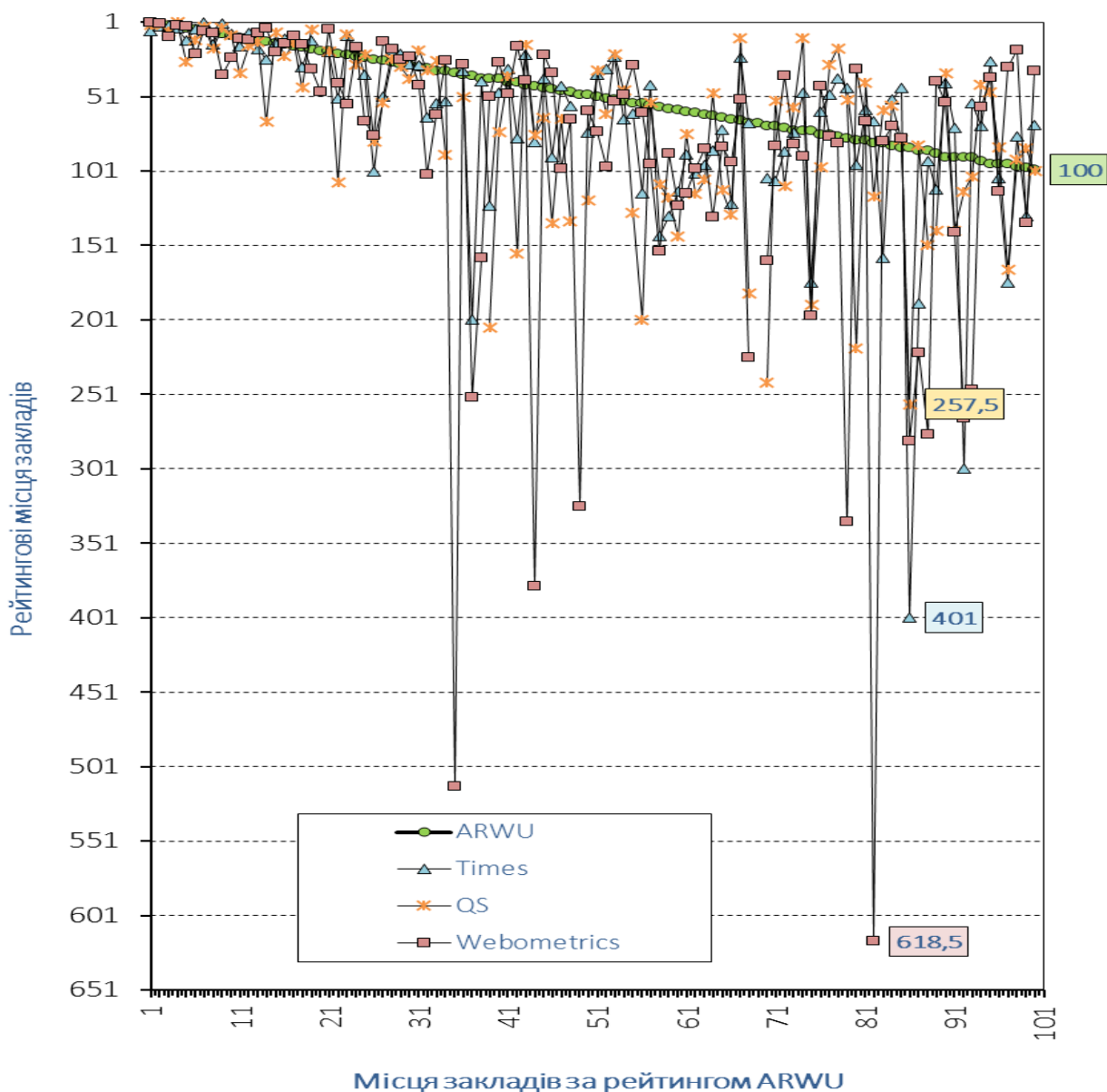

Рис. 2.23. Ілюстрація відхилень рейтингових місць ЗВО за рейтингами Times, QS та Webometrics відносно ARWU.

Джерело: Складено авторами на підставі⁵⁹.

<http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL:

<https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf. С. 24.

⁵⁹ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>; Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf. С. 16.

З рис. 2.23 видно, що найбільше екстремальних відхилень від рейтингового речива у Вебметрикса⁶⁰. На рис. 2.24 проілюстровано розбіжності найбільш поширених і популярних світових рейтингів⁶¹.

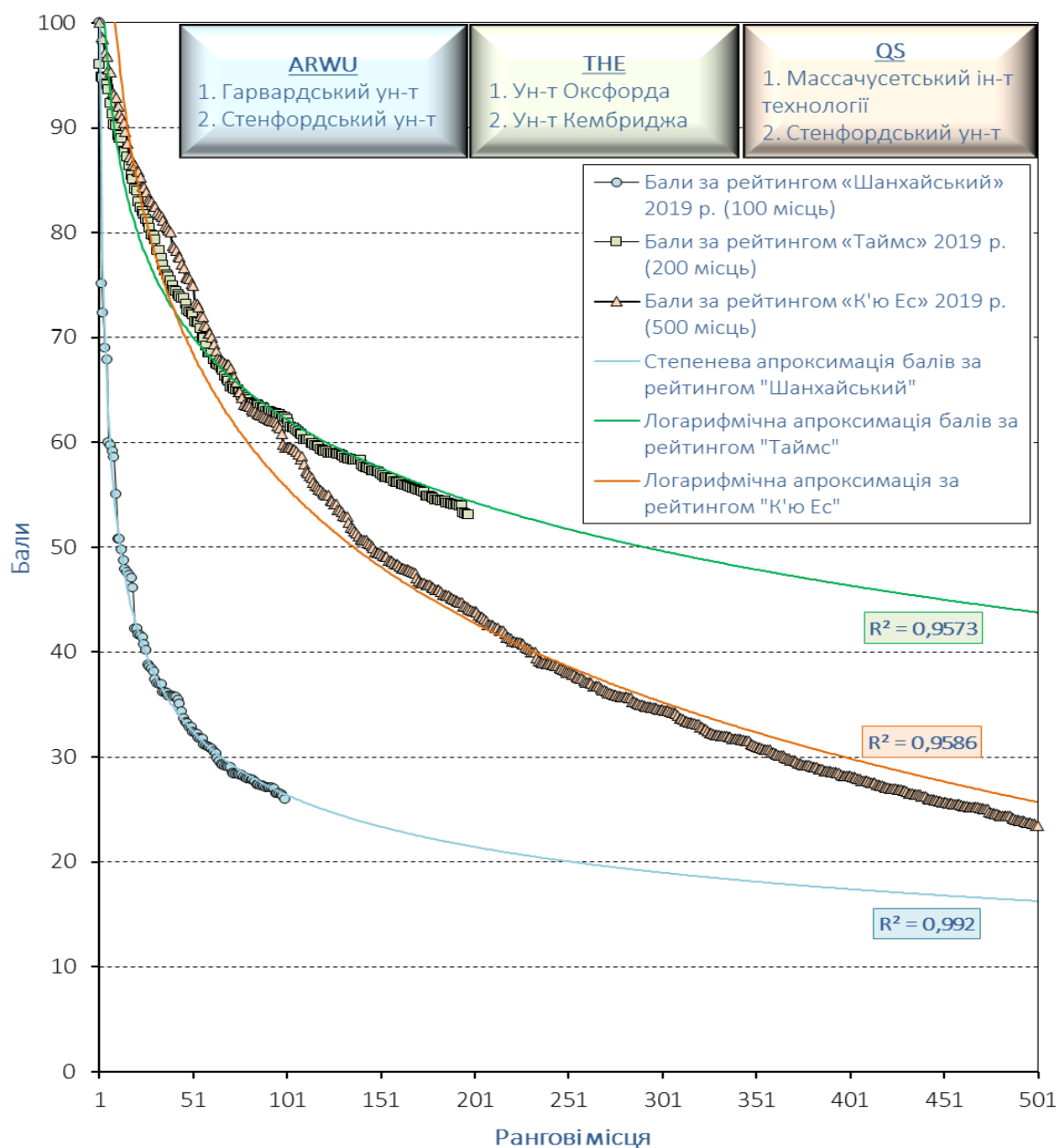

Рис. 2.24. Ілюстрація залежності роздільної здатності світових університетських рейтингів Шанхайського (ARWU), Таймс (Times) і К'ю Ес (QS) від рейтингових позицій закладів.

Джерело: Складено авторами на підставі⁶².

⁶⁰ Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

⁶¹ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>;

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf. С. 14.

⁶² Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>;

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf. С. 14.

З рис. 2.24 можна побачити, що Шанхайський рейтинг найбільш надійно диференціює топові університети. Це важлива перевага рейтингового механізму оцінювання якості вищої освіти.

Головне призначення рейтингу – надійно виявляти зразки найвищої досконалості, чого не може зробити акредитаційний механізм.

З рис. 2.24 також видно, що функціональна залежність балів і місця ЗВО у Шанхайського рейтингу дуже сильна ($R^2 = 0,992$) та перевищує аналогічні характеристики рейтингів Таймс ($R^2 = 0,957$) і К'ю Ес ($R^2 = 0,959$).

Що стосується рейтингу Вебометрикс (Webometrics), то його головний недолік – орієнтація переважно на зовнішнє, не завжди сутнісно адекватне відображення ЗВО за рівнем досягнень. Зовнішньо-формальна спрямованість рейтингу призводить до очевидних непорозумінь. Наприклад, Центральноукраїнський національний технічний університет (м. Кропивницький) посідає 27120 місце в рейтингу, а за своєю попередньої назвою як Кіровоградський національний технічний університет (до 2016 р.) одночасно числиться на 8598 місці. Оскільки якраз на цей рейтинг часто зважають українські ЗВО і рейтинг «Топ-200 Україна», у табл. 2.3 наводиться ранжирування останнім виданням Вебометриксу медичних ЗВО України⁶³.

Таблиця 2.3

Ранжирування за Вебометриksom медичних ЗВО України на початок 2020 р.

№	Заклад	Місце серед закладів	
		України (n = 315)	Світу (N = 30 тис.)
1	2	3	4
1	Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького	13	3471
2	Національний фармацевтичний університет	16	3721
3	Тернопільський національний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського	27	4622
4	Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова	35	5026
5	Буковинський державний медичний університет	42	5308
6	Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця	43	5345
7	Чернівецький медичний коледж	66	6899
8	Харківський національний медичний університет	69	7160
9	Українська медична стоматологічна академія	75	7333
10	Дніпровська державна медична академія	76	7461
11	Івано-Франківський національний медичний університет	90	8534
12	Запорізький державний медичний університет	104	9496
13	Донецький національний медичний університет	136	12102
14	Національна медична академія післядипломної освіти П.Л. Шупика	165	13678
15	Одеський національний медичний університет	175	14182
16	Харківська медична академія післядипломної освіти	201	16647
17	Луганський державний медичний університет	217	17277
18	Київський медичний університет УАНМ	234	18724
19	Житомирський медичний інститут	255	21310
20	Львівський медичний інститут	264	21907
21	Дніпропетровський медичний інститут традиційної і нетрадиційної медицини	276	22555
22	Міжнародна академія екології та медицини	311	27251

⁶³ Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

З огляду на *табл. 2.3* виникають сумніви в об'єктивності, вірогідності й точності оцінювання досягнень ЗВО. Зокрема, важко погодитися, що Чернівецький медичний коледж знаходиться в близькому рейтинговому оточенні провідних національних медичних університетів Києва і Харкова.

За такого ранжирування чимало ЗВО використовують Вебометрикс і подібні за ефективністю рейтинги для різного роду маніпулятивних аргументацій своєї конкурентоспроможної якості. Звісно, що Київська академія перукарського мистецтва, перебуваючи на 194 місці з-поміж 315 українських інституцій і випередивши багато відомих національних ЗВО за цим рейтингом, буде пишатися якістю своєї діяльності⁶⁴.

Отже, питання чіткого *рейтингування рейтингів* є актуальним, зокрема, для України. Це важливо для нейтралізації рейтингових маніпуляцій і рейтингового шуму, що засмічують уявлення про справжню якість вищої освіти.

В Україні за останні 15 років також утворилася низка рейтингів⁶⁵. Усі вони декларують кращі світові принципи і засади рейтингування. Насправді, практика їх реалізації не відповідає намірам, довіра до них низька, жоден з них де-факто і де-юре не використовується для планування і прийняття урядових рішень щодо розвитку вищої освіти в Україні.

Один з перших рейтингів українських ЗВО «Компас» припинив існування⁶⁶, як і рейтинг, створений освітнім міністерством⁶⁷.

Більш стійким виявився рейтинг Топ-200 Україна, який функціонує з 2006 р. і систематично впродовж 2007-2019 рр. оприлюднює результати рейтингування⁶⁸.

На перший погляд, рейтинг Топ-200 Україна, який акредитований Міжнародною експертною групою з ранжирування (IREG)⁶⁹, справно ранжирує заклади, виокремлює групу лідерських закладів (*рис. 2.25*).

⁶⁴ Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

⁶⁵ Компас. Рейтинг українських вищих учебных заведений по степени удовлетворенности образованием. URL: <http://www.yourcompass.org/>; Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12>; Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

⁶⁶ Компас. Рейтинг українських вищих учебных заведений по степени удовлетворенности образованием. URL: <http://www.yourcompass.org/>.

⁶⁷ Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12>.

⁶⁸ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>.

⁶⁹ IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>.

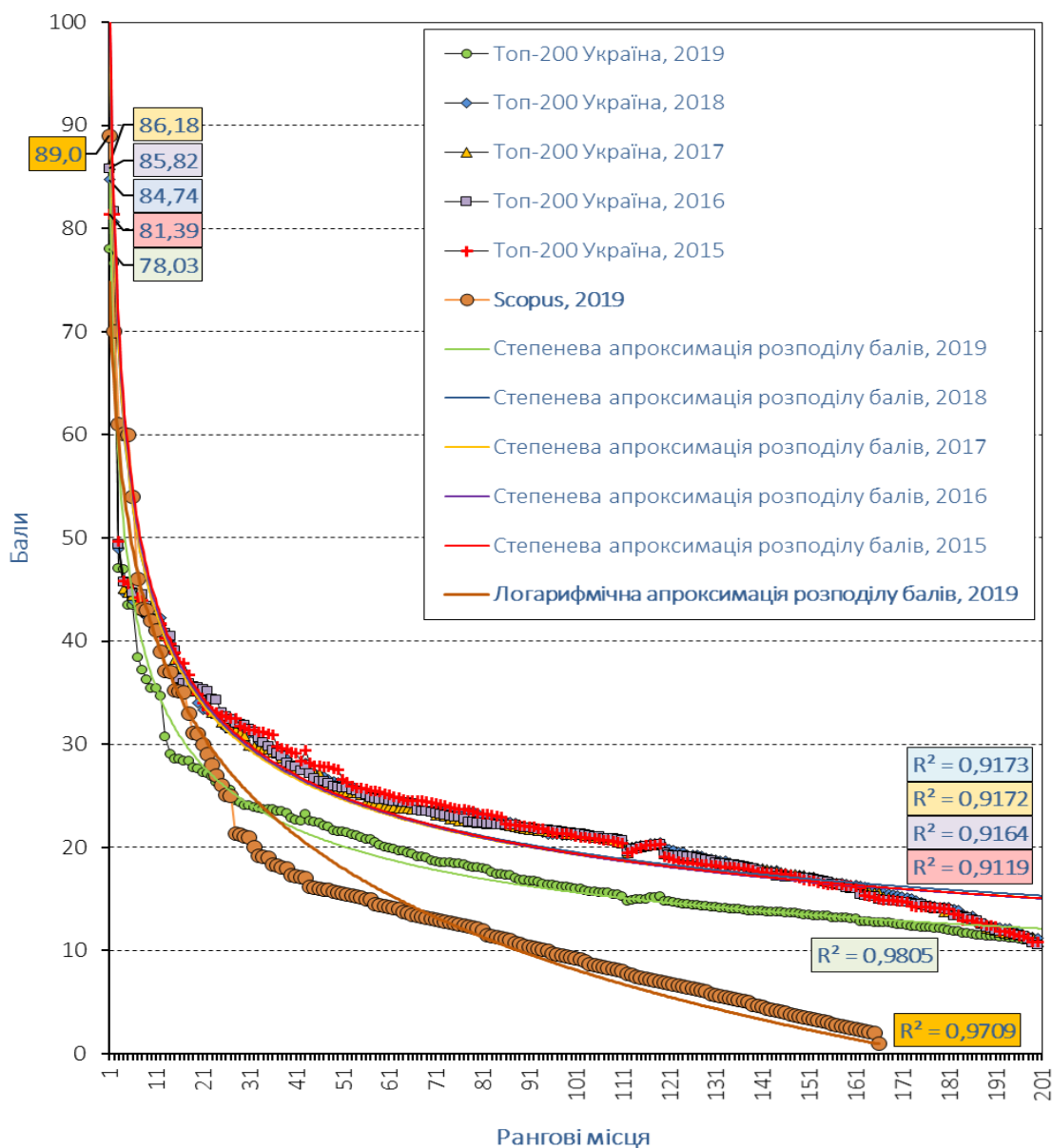

Рис. 2.25. Розподіл місць ЗВО за рейтингами Топ-200 Україна та Scopus.

Джерело: Складено авторами на підставі⁷⁰.

Однак у рейтинга існують серйозні недосконалості, котрі, зокрема, видно з *табл. 2.4*, у якій показана динаміка рейтингових місць, закладів, що входили до переліку 30 найкращих за всю історію рейтингу⁷¹.

⁷⁰ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

⁷¹ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

Таблиця 2.4

Місця ЗВО, які за рейтингом Топ-200 Україна у 2007-2019 рр. входили до групи 30-ти найкращих

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Перелік місць і закладів у 2019 р.	
1	2	1	2	2	2	2	1	1	2	2	2	1	1 – КНУ ім. Т. Шевченка	
2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2 – НТУУ "КПІ ім. І. Сікорського"	
4	5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3 – ХНУ ім. В.Н. Каразіна	
47	26	12	12	11	11	8	6	6	5	5	5	4	4 – НУ "Львівська політехніка"	
14	6	5	5	6	6	6	5	4	4	4	4	5	5 – НТУ "ХПІ"	
72	96	74	74	71	67	63	37	21	15	11	9	6	6 – Сумський держ. ун-т	
8	7	10	9	9	8	9	12	12	10	8	6	7	7 – НУБіП України	
17	14	6	6	7	7	7	7	7	6	6	8	8	8 – НТУ "Дніпровська політехніка"	
22	41	32	30	28	18	14	9	9	9	9	10	9	9 – ЛНУ ім. І. Франка	
59	32	37	36	33	27	24	17	15	14	13	11	10	10 – НАКУ ім. М.Є. Жуковського "ХАІ"	
11	3	4	4	4	5	5	8	8	7	7	7	11	11 – НМУ ім. О.О. Богомольця	
3	4	9	8	5	4	4	4	5	8	12	12	12	12 – НАУКМА	
30	16	13	13	14	13	16	15	14	19	19	19	13	13 – НАУ	
6	11	7	7	8	9	10	10	10	11	14	14	14	14 – ДНУ ім. О. Гончара	
28	17	17	16	18	17	13	11	11	12	15	15	15	15 – НМетА України	
9	13	29	29	29	23	20	19	18	17	17	18	16	16 – ОНУ ім. І. І. Мечникова	
91	36	30	31	32	30	34	35	36	20	20	17	17	17 – НУХарчТ	
31	33	18	18	15	15	15	14	16	21	22	23	18	18 – ХНУРЕ	
										97	22	19	19 – ХНУПС ім. І. Кожедуба	
23	18	11	11	10	10	11	13	13	13	10	13	20	20 – КНЕУ ім. В. Гетьмана	
5	8	14	15	13	12	12	18	17	16	16	16	20	21 – НЮУ ім. Я. Мудрого	
117	30	22	21	24	25	28	28	29	29	26	26	22	22 – ВНМУ ім. М.І. Пирогова	
21	9	27	26	30	32	31	38	37	33	29	29	23	23 – НЛісТехУ України	
32	52	43	42	41	39	38	31	26	24	24	24	24	24 – ЧНУ ім. Ю. Федьковича	
118	23	19	19	19	24	26	30	28	25	23	25	25	25 – ВНТехну	
40	22	20	20	20	19	22	33	32	22	21	20	26	26 – НФарму	
27	24	33	34	36	38	40	40	40	40	38	40	27	27 – ОНАХарчТ	
127	111	65	68	66	68	71	71	69	64	58	54	28	28 – ХНАвтДорУ	
35	45	25	23	21	22	19	22	24	28	28	28	29	29 – КНТЕУ	
29	120	31	33	31	28	27	21	19	18	18	21	30	30 – НПУ ім. М.П. Драгоманова	
7	10	8	10	12	14	17	20	25	32	27	27	31	31 – ДонНУ ім. В. Стуса	
33	25	26	28	26	26	25	24	23	27	30	32	32	32 – КНУТД	
26	49	46	45	43	49	49	55	48	48	51	52	40	40 – ХНЕУ ім. С. Кузнеця	
13	28	38	37	35	35	33	32	22	26	31	37	45	45 – ОНПолітехні	
134	19	24	24	27	31	35	49	49	42	45	46	47	47 – ОНМеду	
19	27	23	25	22	29	29	29	27	34	34	38	50	50 – ТНТУ ім. І. Пулюя	
	194	117	117	114	148	144	84	61	45	37	30	51	51 – Ун. банк. справи	
18	43	45	44	45	44	48	47	45	39	40	51	54	54 – НУ "ОЮА"	
98	104	47	47	44	43	39	34	31	30	32	33	65	65 – ІФНТУНафтГаз	
61	15	16	14	16	20	23	23	30	65	85	96	67	67 – ДонНМеду	
25	12	28	27	25	33	30	27	34	37	41	50	69	69 – СхідУкрНУ ім. В. Даля	
20	78	41	40	40	41	44	43	42	44	44	44	70	70 – ЧНУ ім. П. Могили	
15	20	15	17	17	16	18	16	20	23	25	34	72	72 – ДонНТехну	
12	107	154	153	150	151	147	147	144	140	130	115	102	102 – СумНАгру	
24	175	194	191	191	182	178	154	148	138	138	135	109	109 – ПолтУЕкТорг	
16	35	21	22	23	21	21	25	33	49	64	71	111	111 – ЛугНУ ім. Т. Шевченка	
34	38	42	41	39	36	32	26			127	129	146	146 – ТаврНУ ім. В.І. Вернадського	
10	126	168	166	163	163	159	160	160	159	159	169	176	176 – КУПрав НАН України	
85	21	68	71										71	71 – ЛьвівБС УНБС НБУ (2010 р.)
60	29	67	65	68	69	68	91						91	91 – КрдМедУ ім. С. Георгієвського (2014)

Примітка: Рожевим, жовтим і зеленим кольорами виділено ЗВО, які за весь період демонстрували відносно стабільні позиції у групі топ-30. Синім кольором виділено місця інших ЗВО з групи топ-30 2019 р. у такій групі в кожний з 2007-2019 рр. Червоним кольором виділено місця поза межами групи топ-30 ЗВО, що перебували в цій групі у певні роки. Білим кольором (без позначень місць) виділено відсутність закладів у рейтингу, або (із зазначенням місць) їх присутність у групі топ-30 в окремі роки. Жовтим кольором виділено переміщені ЗВО або їх відсутність у рейтингу. Блакитним кольором виділено заклад, що залишився в анексованому Криму.

Джерело: Складено авторами на підставі⁷².

⁷² Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

З табл. 2.4 неважко бачити, що оприлюднені у 2007 і 2008 рр. рейтинги вкрай викривлено представляли реальну картину розподілу закладів. Це було очевидно для фахової спільноти і зумовило стійку недовіру до щойно створеного рейтингу, незважаючи на його постійну саморекламу в наступні роки.

По-перше. У 2007 р. маловідомий Київський університет права НАН України (10 місце) не міг бути істотно вище визнаних в Україні та за кордоном Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (14 місце), Національного університету «Дніпровська політехніка» (17 місце), Львівського національного університету імені Івана Франка (22 місце), Національного авіаційного університету (30 місце), Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича (32 місце), Національного університету «Львівська політехніка» (47 місце), Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний університет» (59 місце), Вінницького національного медичного інституту імені М. І. Пирогова (117 місце), Вінницького національного технічного університету (118 місце), Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (127 місце), які тепер у групі топ-30 рейтингу. Були незрозумілими і високі позиції Сумського національного аграрного університету (12 місце), Національного університету «Одеська юридична академія» (18 місце), Чорноморського національного університету імені Петра Могили, недавнього філіалу (20 місце), Полтавського університету економіки і торгівлі (24 місце). Так само, нелогічно, що Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, який дав світу двох нобелівських лауреатів та ще одного переможця цієї премії мав у складі викладачів і стабільно входить до рейтингів «Таймс» і «К'ю Ес», був ранжируваний після Національного університету «Кієво-Могилянська академія», яка не відзначається подібними заслугами. Так рейтингово легковажно вчиняти з університетськими важковаговиками було неможна.

По-друге. У 2008 р. спостерігалися аналогічні недоречності, що посилювали і закріплювали скептичне ставлення до рейтингу. Наприклад, Львівському інституту банківської справи НБУ було відведено 21 місце, а більш іменитим «землякам» Національному університету «Львівська політехніка» та Львівському національному університету імені Івана Франка – відповідно 26 і 41 місця, а також Чернівецькому національному університету імені Ю. Федьковича – 52 місце, Сумському державному університету – 96 місце, Національному педагогічному університету імені М. П. Драгоманова – 120 місце. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (5 місце) був поставлений нижче Київського національного медичного університету імені О. О. Богомольця (3 місце) і Національного університету «Кієво-Могилянська академія» (4 місце). При цьому перший з цих університетів має значно вищі показники за рейтингами «Таймс» і «К'ю Ес», ніж Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», проте стабільно відстає від останнього за Топ-200 Україна у баловому вираженні на 40 %.

По-третє. Упродовж усього періоду Київський національний університет імені Тараса Шевченка за рейтингами «Таймс» і «К'ю Ес» демонструє істотно кращі досягнення порівняно з Національним технічним університетом України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», який останніми двома роками взагалі не помічається рейтингом «Таймс». Крім того, у 2017 р. уперше в історії України Шанхайський рейтинг у галузі математики відзначив в останній групі 401-500 закладів перший із згаданих університетів. Однак за рейтингом Топ-200 Україна цьому університету відводиться переважно друге місце.

По-четверте. Провайдери рейтингу багато років демонстрували вражаючу некомпетентність в опрацюванні індикативних даних, сумлінно підраховуючи бали з абсурдною «точністю» до мільярдної долі одиниці, хоча розбіжності у балах, як правило, виявлялися вже у перших 2-3 значущих цифрах, а наступні цифри були сумнівними та хибними, відтак безглуздими.

По-п'яте. Рейтинг використовує надто велику кількість показників, включаючи репутаційні (тобто суб'єктивні), останнім часом їх 30 щодо прямих вимірів та 5 з експертного оцінювання. Частина з них, зрозуміло, є другорядними, що створює умови для маніпуляцій. Це також викликає нарікання у відзивах, на кшталт, «рахують, як хочуть». Найспроможніший рейтинг світу ARWU успішно використовує залежно від версії 4-6 індикаторів і гранично точно ідентифікує їх досягнення. Зокрема, цей видатний рейтинг за весь трирічний період існування його предметної версії безпомилково за допомогою 5 показників виводить Принстонський університет на 1 місце з математики, а Массачусетський інститут технології на 1 місце з фізики з великим відривом в обох випадках (див. табл. 2.2).

По-шосте. Використовуються ненадійні джерела даних, зокрема, данні міжнародних рейтингів із сумнівною репутацією, включно з тим самим Вебометриком. Відтак, якась слабка позиція у якомусь малоавторитетному рейтингу перекреслює інші важливі рангові досягнення закладу. Наприклад, у 2018 р. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна з-поміж українських ЗВО мав значно кращі

рейтингові показники за рейтингами «Таймс» і «К'ю Ес» (відповідно 2 і 1 місця) порівняно з Національним технічним університетом України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (відповідно 2 і 3). Однак протилежні досягнення закладів за істотно менш значущим рейтингом Transparent Ranking (відповідно 27 і 1) перекреслили перевагу харківського університету над київським. Це також породжує сумніви у валідності рейтингу Топ-200 України, тобто його заявленої здатності вимірювати те, що потрібно.

На рис. 2.26 і 2.27 ілюструється у співставленні характер надійності ідентифікації рейтингового трафіка закладів групи топ-30 у 2019 р. за час оприлюднення результатів рейтингів Топ-200 Україна (2007-2019 рр.) і Шанхайський (2003-2019 рр.).

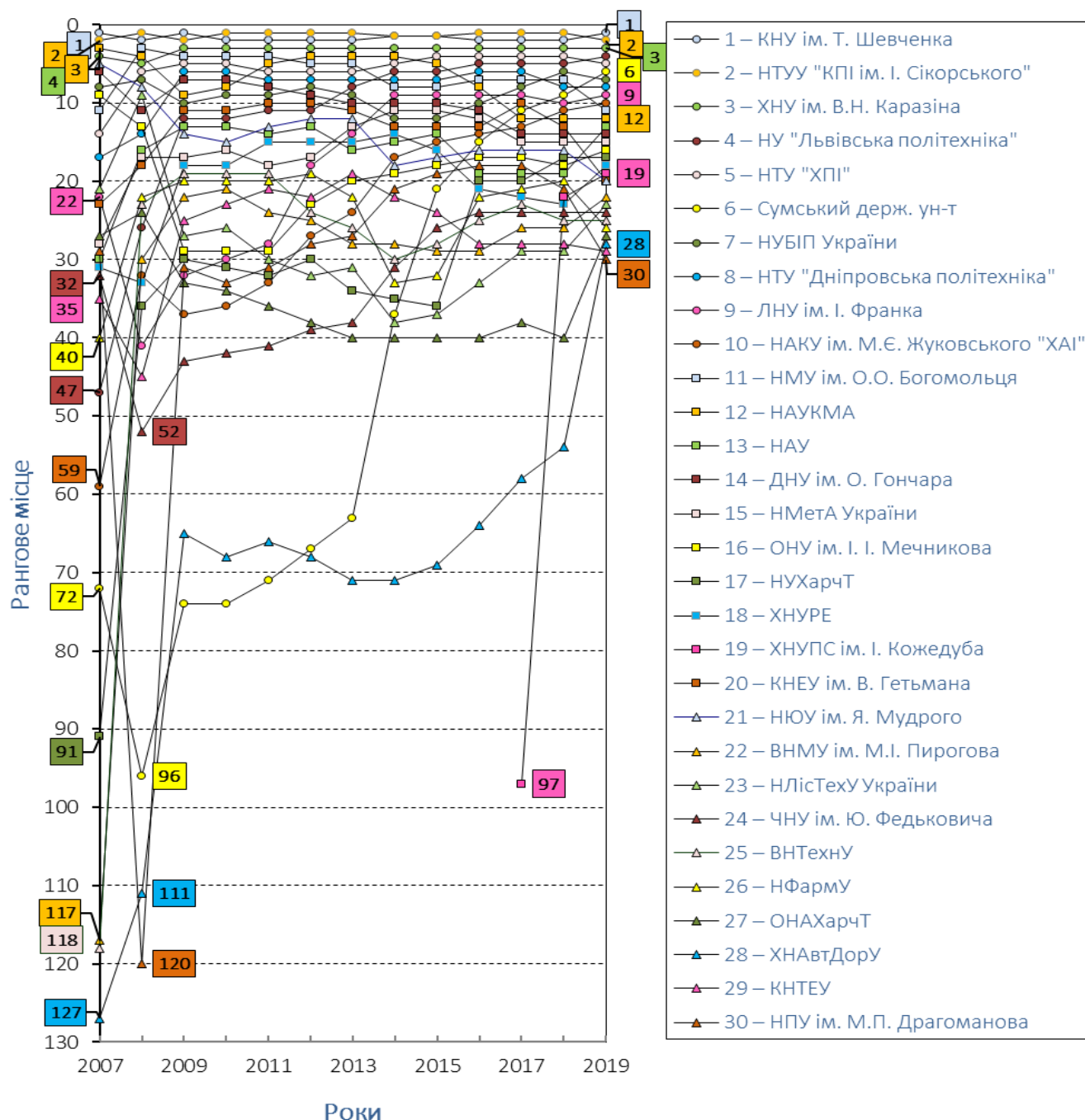

Рис. 2.26. Рейтингові траєкторії впродовж 2007-2019 р. ЗВО, що у 2019 р. на перших 30 місцях рейтингу Топ-200 Україна.

Джерело: Складено авторами на підставі⁷³.

⁷³ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

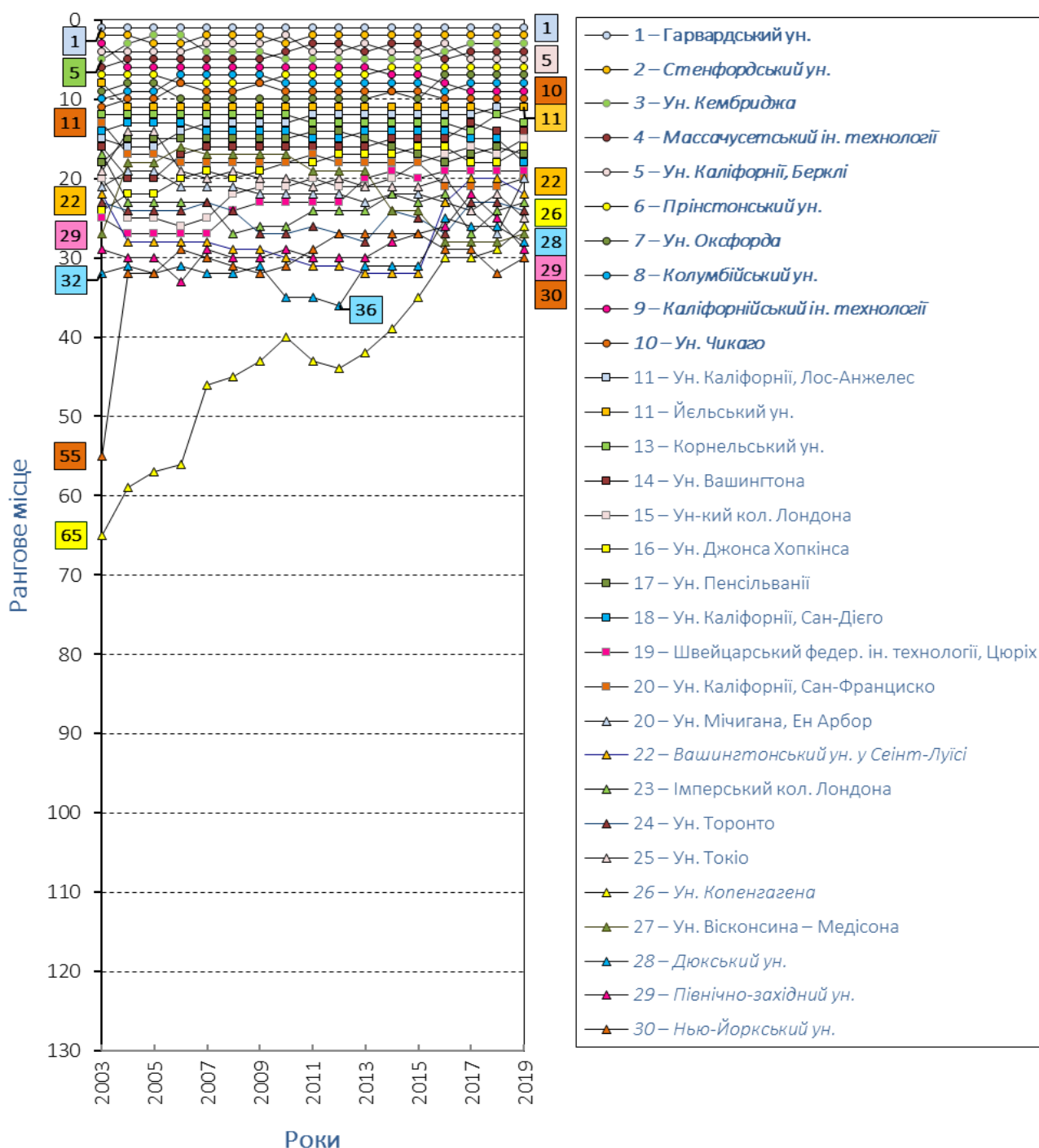

Рис. 2.27. Рейтингові траєкторії впродовж 2003-2019 р. ЗВО, що у 2019 р. на перших 30 місцях рейтингу Шанхайський

Джерело: Складено авторами на підставі⁷⁴.

З рис. 2.26 і 2.27 видно, що навіть за умови відкидання результатів першого року як перехідного у становленні рейтингів, існує істотна різниця в рейтинговій якості Топ-200 Україна і ARWU. Характерно, що висока ранжувальна якість ARWU досягається п'ятикратно меншою (для загальної версії) кількістю індикаторів, ніж у Топ-200 Україна. Менша і точно дібрана кількість сутнісно відповідних показників забезпечує адекватну ідентифікацію розвинутості закладу по суті (згідно з місією ЗВО).

Відповідно до методологічного принципу глобальної єдності природи для програмування / визначення основоположних характеристик будь-якого утворення достатньо невеликої кількості базових параметрів з урахуванням їх комбінацій у певних пропорціях і послідовностях. Водночас, зважаючи на те, що складні

⁷⁴ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

(непрості) самоорганізовані і організовані системи, зокрема через їх нелінійність, не можуть бути описані одним параметром, а часто для опису недостатньо і двох, типово кількість таких параметрів має бути, що називається від 3-х, але не багато.

Методологічно значущі приклади ефективної мінімізації параметрів / показників:

- світ чотиривимірний – три просторових і один часовий параметр;
- основними для світобудови є 3 фундаментальних складника-категорії: матерія, енергія, інформація;
- існує 6 видів кварків – фундаментальних складових матерії;
- існує 4 види фундаментальної взаємодії;
- усе у світі описується (оцифровується, тобто інформаційно відображується) трьома параметрами: 0, 1 та їх послідовністю;
- будь-які кольори та їх відтінки можна отримати, змішуючи 3 основних кольори (червоний, зелений і синій) з дозуванням їх інтенсивності;
- генетичний код створено трьохнуклеотидними кодонами з використанням 4-х різних нуклеотидів;
- психологічно людині найбільш комфортно, коли у неї 3-4 варіанти вибору, на протипагу безальтернативній (втрата суб'єктності) або безмежно альтернативній (суцільний інформаційний шум, так зване «прокляття вибору») ситуаціям; відтак, альтернативи мінімізують, зокрема, через «шот-листи»;
- людині достатньо 5 основних органів чуття;
- закон базисної організації компетентностей оперує 5 їх основними видами⁷⁵;
- місія сучасного університету містить 3 ключових слова у певній послідовності: освіта, дослідження, інновація / творчість / служіння (див. табл. 5);
- найбільш досконалий, що перевірено практикою, ARWU у загальній версії використовує 6 індикаторів, а в галузевій – 4-5, залежно від предметної області; крім того, цьому рейтингу достатньо 3 значущі цифри у підрахунку балів, а не 10-11 як у Top-200 Україна⁷⁶.

Таблиця 2.5

Порівняння ключових слів місій вищої освіти / ЗВО у визначенні різних асоціацій (груп) ЗВО

№	Ключові слова	Асоціації (групи) ЗВО			
		ААУ ¹	ЕАУ ²	ЕАЗВО ³	Топ-30 ЗВО, Шанхайський рейтинг
1	2	3	4	5	6
1	Перше слово	Освіта	Освіта	Освіта	Освіта
2	Друге слово	Дослідження	Дослідження	Дослідження	Дослідження
3	Третє слова	Інновація	Інновація		Знання, створювати
				Служіння	

Примітка: ¹ Асоціація американських університетів (версія станом на 2019 р.).

² Європейська асоціація університетів.

³ Європейська асоціація закладів вищої освіти.

Джерело: Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Lugoviy V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>.

Отже, наявність у рейтингу великої кількості показників апіорно свідчить про його недосконалість і неефективність, що й відбувається з Top-200 Україна. Цим також грішив складений профільним міністерством Національний рейтинг, який користувався 101 показником і який через свою очевидну неефективність припинив існування.

⁷⁵ Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О. П. Воробйова, М. В. Гриценко, В. І. Луговий, О. Ю. Оржель, О. М. Слюсаренко, А. В. Ставицький, Ж. В. Таланова, В. П. Ткаченко, К. А. Трима; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf. С. 7–19.

⁷⁶ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

Водночас у національній практиці рейтингування з'явилася інша крайність – однопараметричні монорейтинги, які послуговуються одним критерієм та одним показником. До таких рейтингів відносяться Scopus, Бал ЗНО на контракт, Бал ЗНО на бюджет⁷⁷. Їх беззастережне та неправомірне застосування для оцінювання якості ЗВО призводить до низки непорозумінь та хибних оцінок якості.

Scopus є одним з досвідчених українських рейтингів, що функціонує з 2009 р. (рис. 2.25)⁷⁸. Його перевага – висока роздільна здатність, об'єктивність. Однак ці якості рейтингу нівелюються його дискримінаційністю по відношенню до ЗВО соціогуманітарного спрямування і наданням явних преференцій закладам з освітньо-науковою діяльністю в природничих, інженерних, медіко-біологічних галузях, тобто класичним, інженерним і медичним університетам (див. табл. 6). Це пов'язано із специфікою наукометричної бази Scopus.

Таблиця 2.6

Профілі перших 20 закладів вищої освіти за рейтингом Scopus 2019 р.

№ Місце	Профіль, назва закладу		
	Класичний	Інженерний	Медичний
1	2	3	4
1	Київський національний університет ім. Т. Шевченка		
2	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна		
3	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича		
4	Львівський національний університет ім. І. Франка		
5	Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова		
6		НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського»	
7			Донецький національний медичний університет
8	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара		
9		Національний технічний університет «ХПІ»	
10		Національний університет «Львівська політехніка»	
11			Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького
12	Сумський державний університет		
13	Ужгородський національний університет		
14	Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника		
15			Дніпропетровська медична академія
16		Український державний хіміко-технологічний університет	
17	Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького		

⁷⁷ Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.

⁷⁸ Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>.

продовження табл. 2.6

1	2	3	4
18			Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця
19	Донецький національний університет ім. В. Стуса		
20	Національний університет «Києво-Могилянська академія»		
Усього	12 (60 %)	4 (20 %)	4 (20 %)

Джерело: Складено авторами на підставі⁷⁹

Заклади соціально-гуманітарного спрямування (педагогічні, економічні, управління, юридичні тощо) у рейтингу Scopus з'являються, починаючи із 42 місця. Вони в явній меншості, їх 41 (24,7 %) із 166 ЗВО у рейтинговому переліку⁸⁰. Отже, рейтинг Scopus – вузько спеціалізований і надто специфічний, аби його використовувати без застережень для аспектного оцінювання університетських досягнень.

Так само, дуже специфічними є інші однопараметричні українські рейтинги, які з'явилися і експлуатуються останніми роками. На рис. 28 показано рейтинги найбільших балів ЗНО на контракт і бюджет⁸¹.

⁷⁹ Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>.

⁸⁰ Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>.

⁸¹ Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.

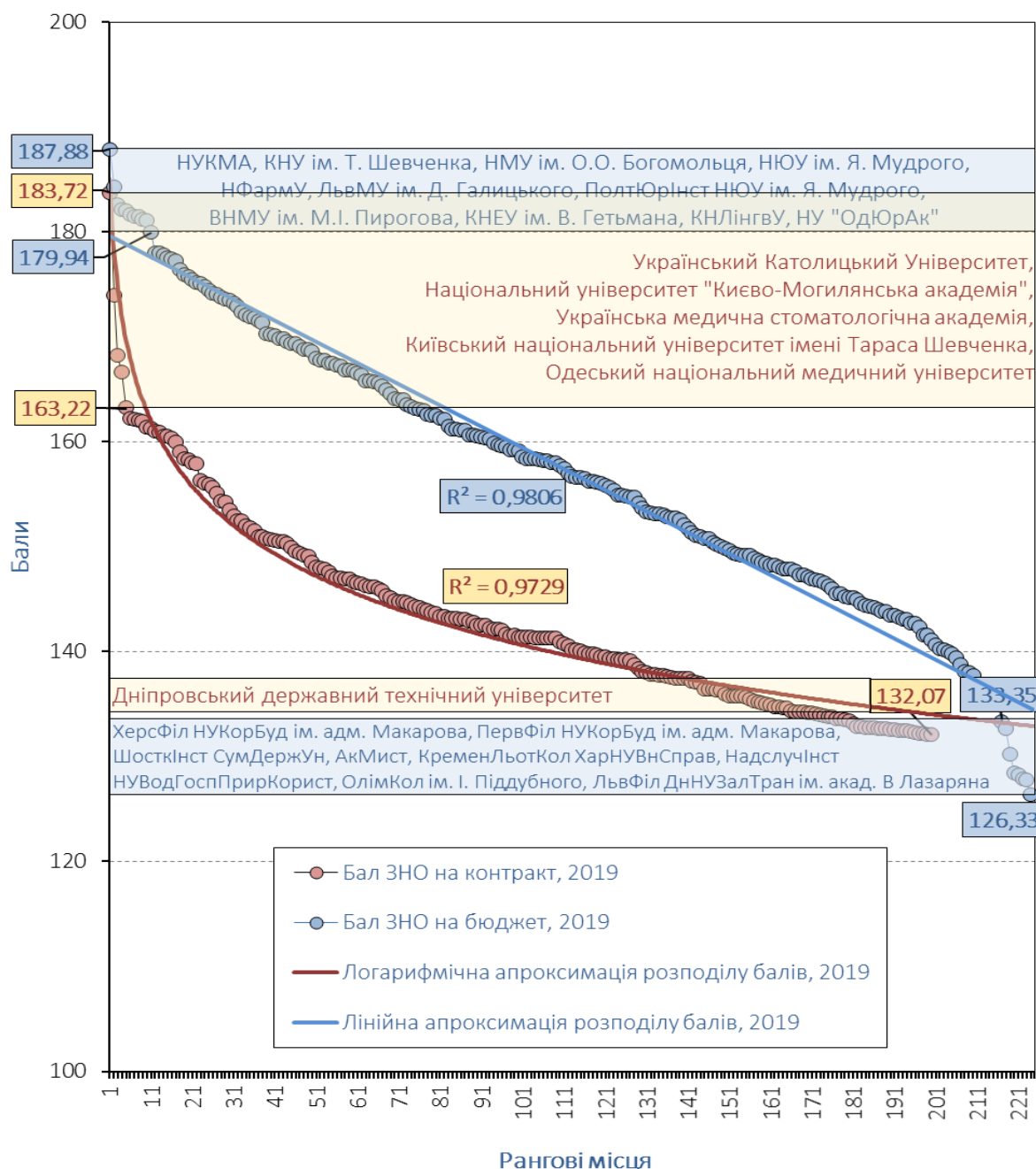

Рис. 2.28. Розподіл балів ЗВО за рейтингами найбільших балів ЗНО на контракт і бюджет у 2019 р.

Примітка: ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання.

Джерело: Складено авторами на підставі⁸².

З рис. 2.28 видно, що рейтинг за балом ЗНО на контракт добре реалізує ранжуючу функцію. Однак він ранжирує скоріше соціально-економічну затребуваність певних галузей знань і спеціальностей та їх популярність серед населення, зокрема з огляду на перспективи працювати за кордоном, ніж якість діяльності ЗВО.

Це підтверджує табл. 2.7, у якій показано ранговий розподіл перших 20 закладів із зазначенням їх профілю за цим рейтингом.

⁸² Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.

Таблиця 2.7

Профілі перших 20 закладів вищої освіти за рейтингом Бал ЗНО на контракт 2019 р.

№ Місце	Профіль, назва закладу			
	Класичний	Інженерний	Медичний	Інший профіль
1	2	3	4	5
1	Український католицький університет			
2	Національний університет «Києво-Могилянська академія»			
3			Українська медична стоматологічна академія	
4	Київський національний університет імені Тараса Шевченка			
5			Одеський національний медичний університет	
6			Дніпропетровська медична академія	
7			Харківський національний медичний університет	
8			Тернопільський національний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського	
9			Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця	
10			Київський медичний університет	
11			Львівський медичний інститут	
12			Івано-Франківський національний медичний університет	
13			Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького	
14				Українсько-американський університет Конкордія
15				Київський національний лінгвістичний університет
16		ІТ СТЕП Університет		
17			Буковинський державний медичний університет	
18				Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І.К. Карпенка-Карого
19				Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури
20	Львівський національний університет імені Івана Франка			
Усього	4 (20 %)	1 (5 %)	11 (55 %)	4 (20 %)

Джерело: Складено авторами на підставі⁸³⁸³ Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>.

З табл. 2.7 і рис. 2.28 можна зробити такі висновки.

Перше. За рейтингом Бал ЗНО на контракт серед перших 20 ЗВО домінують медичні заклади, навіть ті, що не відзначаються високими місцями за іншими рейтингами.

Друге. У переліку топ-20 цього рейтингу багато (45 %) закладів (виділені жирним синім шрифтом), які не вважаються високорейтинговими за іншими рейтингами.

Третє. З числа українських університетів, що входять до рейтингів Таймс і К'ю Ес (див. рис. 2.21), лише Київський національний університет ім. Т. Шевченка та Львівський національний університет ім. І. Франка (виділено жирним червоним шрифтом) у групі топ-20 рейтингу Бал ЗНО на контракт.

Натомість, на останніх трьох місцях рейтингу, що цілком зрозуміло з урахуванням профілю закладів, знаходяться Приазовський державний технічний університет (198 місце), Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини (199 місце) та Дніпровський державний технічний університет (200 місце).

Подібним чином ранжирує заклади і рейтинг Бал ЗНО на бюджет (див. рис. 2.28). Про це свідчить також табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Профілі перших 30 закладів вищої освіти за рейтингом Бал ЗНО на бюджет 2019 р.

№ Місце	Профіль, назва закладу				
	Класичний	Інженерний	Медичний	Економічний	Юридичний та інший
1	2	3	4	5	6
1	Національний університет «Кієво-Могилянська академія»				
2	Київський національний ун. Імені Тараса Шевченка				
3			Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця		
4					Національний юридичний ун. ім. Я. Мудрого
5			Національний фармацевтичний університет		
6			Львівський національний медичний ун. ім. Д. Галицького		
7					Полтавський юридичний ін-т Національного юридичного ун. ім. Я. Мудрого
8			Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова		
9				Київський національний економічний ун. ім. В. Гетьмана	
10					Київський національний лінгвістичний університет

продовження табл. 2.8

1	2	3	4	5	6
11					Національний ун. «Одеська юридична академія»
12				Київський національний торговельно-економічний ун.	
13	Львівський національний ун. імені Івана Франка				
14				Харківський національний економічний ун. ім. С. Кузнеця	
15	Національний університет «Острозька академія»				
16			Харківський національний медичний ун.		
17			Житомирський базовий фармацевтичний коледж		
18				Одеський національний економічний уні.	
19	Харківський національний ун. ім. В.Н. Каразіна				
20	Одеський національний ун. ім. І.І. Мечникова				
21				Харківський навчально-науковий ін-т Ун. банківської справи	
22				Ун. банківської справи	
23				Харківський ін-т фінансів Київського національного торговельно-економічного ун.	
24			Івано-Франківський національний медичний ун.		
25			Тернопільський національний медичний ун. ім. І.Я. Горбачевського		
26		НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського»			

продовження табл. 2.8

1	2	3	4	5	6
27			Буковинський державний медичний ун.		
28			Дніпропетровська медична акад.		
29		Харківський національний ун. радіоелектроніки			
30			Українська медична стоматологічна акад.		
Усього	6 (20 %)	2 (7 %)	11 (37 %)	7 (23 %)	4 (13 %)

Джерело: Складено авторами на підставі⁸⁴

З табл.2.8 і рис. 2.28 можна дійти таких висновків.

Перше. За рейтингом Бал ЗНО на бюджет у переліку перших 30 ЗВО найбільшу частку (37 %) складають медичні заклади, навіть ті, що не посідають високі місця за іншими рейтингами. Натомість лише два (7 %) інженерних університети.

Друге. У групі топ-30 цього рейтингу 9 (30 %) закладів (виділені жирним синім шрифтом), які не є високорейтинговими за іншими рейтингами.

Третє. З числа 7 українських університетів, що входять до рейтингів Таймс і К'ю Ес (див. рис. 2.21), лише 4 (Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Львівський національний університет ім. І. Франка, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського», їх виділено жирним червоним шрифтом) у групі топ-30 рейтингу Бал ЗНО на бюджет. Причому три із зазначених провідних закладів перебувають на відносно скромних позиціях.

На останньому 224-му місці рейтингу Львівська філія Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна⁸⁵.

Невдала спроба визначити істинну інтегровану якість ЗВО в українському національному рейтингуванні була зроблена шляхом упровадження, починаючи з 2013 р., Консолідованого рейтингу⁸⁶, який усереднював рангові місця закладів за різними іншими рейтингами (див рис. 2.29). Адже добір рейтингів для усереднення здійснювався безсистемно. У 2013 р. усереднювалися результати рейтингів Топ-200 Україна, Компас і Вебометрикс. У 2014-2017 рр. – Топ-200 Україна, Scopus і Вебометрикс. У 2018-2019 рр. – Топ-200 Україна, Scopus і Бал ЗНО на контракт⁸⁷. При цьому варіації складових не обґрунтовувалися і Консолідований рейтинг не виявився кращим за його рейтингів-складників (див. рис. 2.22). Рис. 2.29 також демонструє (особливо у зіставленні з рис. 2.24 у частині Шанхайського рейтингу), що консолідуючи, образно кажучи, «людей і коней» та отримуючи «середню температуру по госпіталю», до того ж, непередбачувано «змінюючи правила гри», цей рейтинг, зрештою, не виявляє ознак спроможності, що зрозуміло, надійно і переконливо з'ясувати та виокремлювати насамперед лідерські ЗВО.

⁸⁴ Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.

⁸⁵ Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.

⁸⁶ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

⁸⁷ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

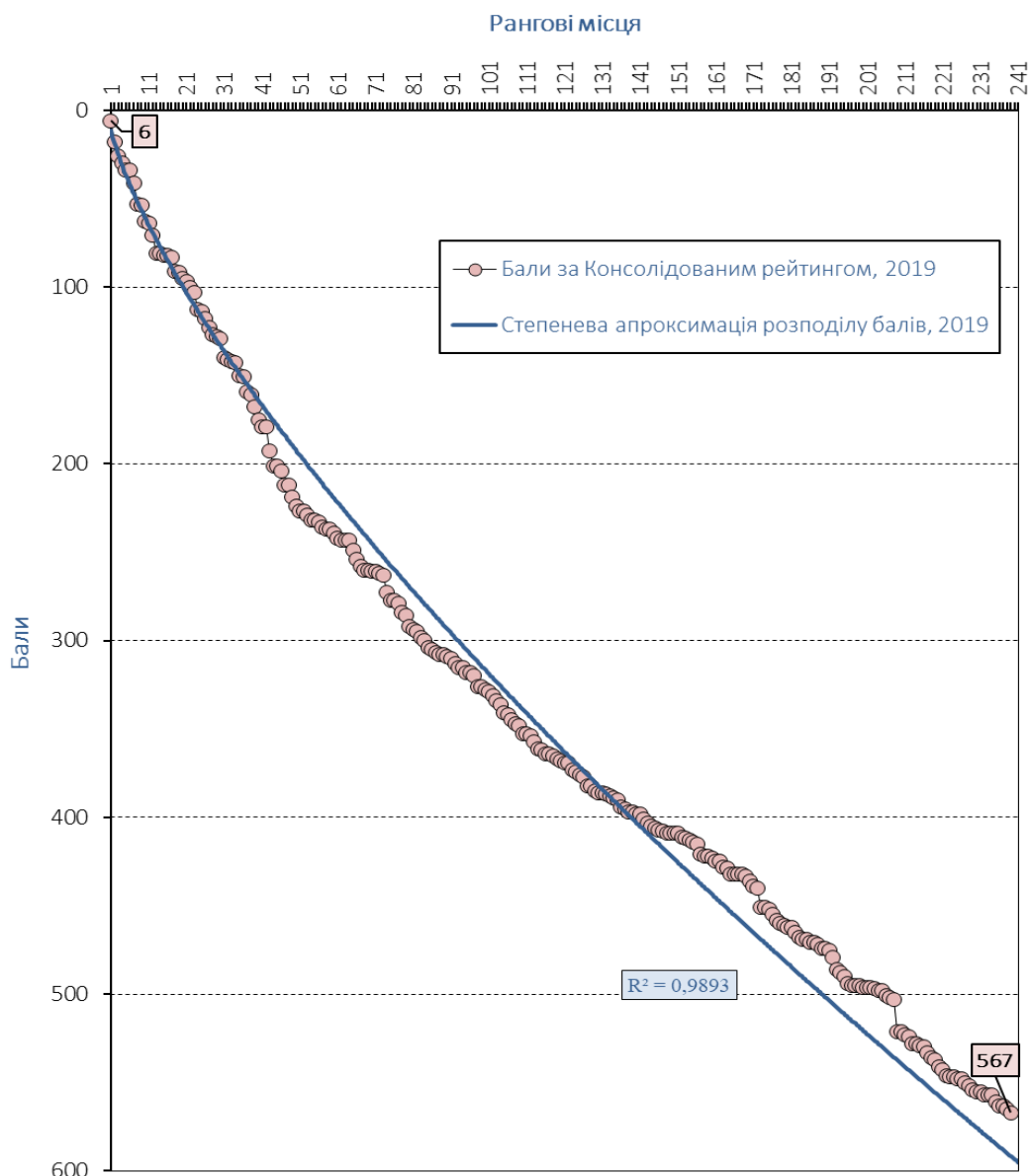

Рис. 2.29. Розподіл балів закладів вищої освіти та його степенева апроксимація за Консолідованим рейтингом 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі⁸⁸.

З-поміж ключових причин низької вітчизняної культури рейтингування ЗВО слід визнати незнання та / або неусвідомлення сутнісної місії ЗВО, її складу і структури (див. табл. 5). Відтак університетська місія існує сама по собі, а рейтингові критерії та показники визначаються і функціонують самі по собі.

Жоден український рейтинг не ранжирує заклади за галузями знань, спеціальностями.

Усе ж, ураховуючи багаторічний досвід рейтингування ЗВО «Освітою.UA», для створення ефективного національного університетського рейтингу в подальшому доцільно співпрацювати саме з цією організацією.

Затяжне недооцінювання в Україні важливості розвитку національної системи рейтингування, зневага до теоретичних і практичних здобутків у цій царині призводить до появи сурогатних замінників справжніх рейтингових механізмів.

⁸⁸ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.

Таким сурогатним псевдорейтингом виявився запронований у 2019 р. із застосуванням у 2020 р. механізм ідентифікації освітньої якості для формульного фінансування закладів вищої освіти в Україні. При цьому ні апробації складових механізму, ні його пілотного експериментування не проводилося. Натомість у 2019 р. МОН України без належної підготовки анонсувало Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління ЗВО з метою переорієнтації останніх на якісні показники діяльності, розриву однозначного зв'язку державного фінансування з кількістю «бюджетних» студентів у закладі, запровадження управлінської моделі, що орієнтує на результат⁸⁹. Відповідно з 2020 р. упроваджується державне фінансування ЗВО за формулою на основі системи показників, які відображають державну політику щодо закладів (масштаб, регіональний коефіцієнт, контингент студентів), та показників якості (працевлаштування випускників з 2021 р., обсяг коштів на дослідження з позабюджетних джерел, позиції у міжнародних рейтингах). Очікується, що за таким підходом заклади будуть зацікавлені підвищувати власну ефективність, покращувати якість освіти та потрапляти у міжнародні рейтинги, залучати кошти від бізнесу та міжнародних організацій⁹⁰. Постановою «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24 грудня 2019 р. № 1146 Уряд затвердив Формулу розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між ЗВО (далі – Формула), яка застосовується з 1 січня 2020 р. для закладів МОН України, крім кількох ЗВО, зокрема Київського національного університету імені Тараса Шевченка⁹¹.

Розгляд нововведення, за беззаперечної прогресивності формульного підходу загалом, дає підстави для припущення стосовно низької ефективності та слабкої доцільності цієї Формули відносно забезпечення якості вищої освіти, що апіорі пов'язано з кількома об'єктивними обставинами. Ці підстави і відповідні застереження докладно викладені в роботі⁹², але їх варто навести для кращої зрозумілості методичних рекомендацій з реалізації і використання в Україні ефективних механізмів оцінювання якості вищої освіти.

По-перше. В країні більше половини здобувачів приймаються і готуються за кошти громадян, і ця частка має тенденцію до зростання (див. табл. 9).

З табл. 2.9 видно, що, хоча загальна чисельність студентів за останні три роки зменшилася, кількість і частка тих з них, які навчаються за кошти фізичних осіб, помітно збільшилися. Отже, зменшення частки бюджету у відсоткових пунктах на 4,1 % з лишком компенсовано збільшенням на 4,4 % участі фізичних осіб у фінансуванні підготовки. Тож, недоотримання бюджетних коштів за загальним фондом, слід очікувати, компенсуватиметься коштами спеціального фонду або переходом вступників до приватних закладів. Відтак фінансові недоотримання в умовах масового попиту на вищу освіту та майже тотального прийому у ЗВО скоріше супроводжуватимуться не підвищенням якості освіти, а перерозподілом здобувачів по мережі та розширенням контрактної підготовки, передовсім за популярними спеціальностями. Зокрема, про це свідчать рейтинги Бал ЗНО на контракт і Бал ЗНО на бюджет⁹³ (також див. *рис. 2.28* та *табл. 2.7* і *2.8*). Це ще більше посилить профільну неадекватність ЗВО, а відповідно знизить освітню якість, коли, наприклад, технічні, аграрні, педагогічні й інші заклади у пошуках коштів продовжуватимуть і розширюватимуть підготовку фахівців невластивого їм профіля – з менеджменту, права тощо⁹⁴.

⁸⁹ Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/>.

⁹⁰ Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/>.

⁹¹ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

⁹² Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf. С. 63–68.

⁹³ Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.

⁹⁴ Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.

**Кількість студентів в університетах, академіях, інститутах України
за джерелами фінансування їх навчання**

№	Джерело фінансування	2015/16	2018/19	2018/19 до 2015/16 %
1	2	3	4	5
I. Кількість студентів				
1	Усі джерела	1375160	1322324	96,2
2	Державний бюджет	649225	570043	87,8
3	Місцевий бюджет	14722	12834	87,2
4	Юридичні особи	9520	6850	72,0
5	Фізичні особи	701693	732597	104,4
II. Частка студентів, %				
1	Усі джерела	100,0	100,0	
2	Державний бюджет	47,2	43,1	91,3
3	Місцевий бюджет	1,1	1,0	
4	Юридичні особи	0,7	0,5	
5	Фізичні особи	51,0	55,4	108,6

Джерело: Складено авторами за даними Держстату України⁹⁵.

По-друге. Навіть у межах державного фінансування, перерозподіл коштів відносно невеликий⁹⁶, його роль у разі порушення принципу об'єктивності і справедливості, очевидно, матиме більше негативних, зокрема мотиваційного характеру, ніж позитивних наслідків.

По-третє. Основна причина низької якості вищої освіти – незадовільна і надмірна мережа подрібнених, розпорошених, профільно неадекватних, багатократно дубльованих, ресурсно дефіцитних, реально неоцінених ЗВО⁹⁷. Ця мережа в її нинішньому стані та контексті функціонування виробить формульний імунітет і нейтралізує запропоновану Формулу за рахунок інших джерел. Водночас світовий досвід переконує, що найбільш ефективний спосіб розібратися з національною мережею ЗВО – її оцінка за допомогою рейтингового механізму (зрозуміло, досконалого) та запровадження відповідних організаційно-правових, з фінансовими включно, актів, аж до реорганізації малоспроможних та ліквідації неспроможних закладів і перерозподілу людських, фінансових, матеріально-технічних й інших ресурсів на користь більш потужних і перспективних інституцій, зокрема об'єднаних, консолідованих, укрупнених⁹⁸. Порівняння української і, наприклад, британської⁹⁹ мереж ЗВО переконує, що для України її 282 університети, академії, інститути і ще великої кількості відокремлених структурних підрозділів¹⁰⁰ забагато. За таких умов з урахуванням реального економічного потенціалу країни досягнення конкурентоспроможної якості вітчизняної вищої освіти в принципі проблематично.

⁹⁵ Вища освіта в Україні у 2018 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Вища освіта в Україні у 2017 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf. С. 64.

⁹⁶ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

⁹⁷ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁹⁸ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁹⁹ List of universities in the United Kingdom. URL: <https://www.studying-in-uk.org/list-of-universities-in-the-united-kingdom/>.

¹⁰⁰ Вища освіта в Україні у 2018 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.

Крім неефективності, Формула не зовсім недоцільна щодо виявлення саме кращих ЗВО. Адже система її показників¹⁰¹ не забезпечує орієнтацію діяльності закладів на забезпечення і тим більше вдосконалення якості вищої освіти, освітньої діяльності. Можна очікувати, що Формула у визначеному форматі працюватиме скоріше стохастично-хаотично, ніж цілеспрямовано. Це, зрештою, покаже фактичний розподіл фінансування за нею (за принципом «практика – критерій істини»), оскільки є вагомими підстави вважати і передбачати, що показники Формули не здатні об'єктивно ідентифікувати та належним чином оцінити і вмотивувати у сучасному розумінні якісну освітню, наукову і міжнародну діяльність ЗВО.

По-перше. Показник «розрахунковий контингент» здобувачів вищої освіти не відповідає прийнятому у прогресивних країнах і регіонах тлумаченню її якості. У таких країнах і регіонах високу освітню якість насамперед пов'язують з рівнем і масштабом освітніх програм і наданих ступенів¹⁰². Тому у Формулі індекси за рівнями вищої освіти – від молодшого бакалавра до доктора наук (відповідно 1; 1; 1,3; 0,8 і 0,5) для мотивації конкурентоспроможної якості насправді повинні бути зовсім іншими. Наприклад, за рівнями вищої освіти у тому самому діапазоні значень від 0,5 до 1,3, їх доцільніше встановити, як: 0,5; 1,0; 1,1; 1,2; 1,3. Тобто, за цим показником перевага має надаватися закладам з акредитованими освітніми програмами вищої складності та більшої масштабності їх надання (присудження ступенів). Крім того, індекс спеціальності показника явно дискримінує низку суспільно важливих спеціальностей соціально-гуманітарного спрямування. Свого часу вони підтримувалися в незалежній Україні для вирівнювання технократичного ухилу у підготовці фахівців, який домінував до отримання країною суверенітету. Діапазон дискримінації великий – від 1,0 до 3,0. За цим індексом «Музичне мистецтво» утричі важливіше, ніж «Право». У зв'язку з цим неважко прогнозувати, що під «справедливу роздачу» (формульних коштів) потрапить знаний і визнаний Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, історія якого починається у 1804 р., а в 2020 р. заклад відзначатиме століття функціонування як самостійної інституції. Адже, формульне «прокляття» університету, як виходить, полягає в тому, що в Києві 37 закладів паралельно надають правничу освіту, починаючи від бакалаврського рівня, а у Кропивницькому – шість таких закладів, і подібне відбувається повсюдно в Україні¹⁰³. Відтак, Формула покликана «відстрілювати» правників тотально, не розбираючись.

По-друге. Показник «масштабу діяльності», як свідчить провідна світова практика, без впровадження офіційного об'єктивного рейтингування закладів навряд чи спрацює доцільно (тобто з метою інституційного укрупнення). Заклади, як і раніше, будуть прагнути різноманітними способами, жертвуючи якістю, збільшити і зберегти контингент. Відтак, тенденція подальшого подрібнення українських закладів вищої освіти вірогідно збережеться¹⁰⁴.

По-третє. Функціонал показника «наукової діяльності» також негативно контрастує з роллю досліджень і розробок у забезпеченні якості вищої освіти. Наприклад, у США, саме федеральний уряд, а не бізнес, головним чином підтримує дослідницько-інноваційну діяльність ЗВО¹⁰⁵. У Світі загалом університетські «лабораторії» передовсім працюють на «аудиторії», і вже останні – на «бізнес» шляхом постачання йому компетентного і конкурентоспроможного, інноваційного людського капіталу¹⁰⁶. Наприклад, у 2018 р. розподіл фінансування досліджень і розробок закладів вищої освіти США (понад 79 млрд дол.) за джерелами становив: федеральний уряд – 52,9 %, штатівський і місцевий уряди – 5,4 %, інституційні фонди (самофінансування) –

¹⁰¹ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

¹⁰² Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

¹⁰³ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.

¹⁰⁴ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

¹⁰⁵ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁰⁶ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

25,7 %, бізнес – 6,0 %, неприбуткові організації – 6,9 %, усі інші – 3,1 %¹⁰⁷. При цьому домінує фінансування фундаментальних досліджень (62,3 %), важливих для досягнення високої якості вищої освіти¹⁰⁸. Тобто формульний показник, що орієнтує на обсяг надходжень до спеціального фонду з приватних, інших неурядових джерел, суперечить головним світовим тенденціям дослідницько-інноваційної підтримки освітньої якості у ЗВО.

По-четверте. Показник «міжнародного визнання», що стосується участі вітчизняних закладів вищої освіти у світових університетських рейтингах, недосконалий, принаймні, з таких причин. Не диференційовані за пріоритетністю і ефективністю, як це здійснено урядовим розпорядженням у 2018 р., суто об'єктивний Шанхайський рейтинг (ARWU), суб'єктивний на третину рейтинг Таймс (Times) і суб'єктивний наполовину рейтинг К'ю Ес (QS). Крім того, не розрізняються позиції закладів у цих рейтингах. У першому з рейтингів вітчизняні заклади вищої освіти жодним чином не представлені, у другому – у межах топ-1000 нині лише Національний університет «Львівська політехніка», інші п'ять закладів – поза межами цієї групи, у третьому – шість закладів на різних позиціях від 491 до 800. При цьому через суб'єктивність рейтингів, найкращий з українських закладів вищої освіти в Таймс Національний університет «Львівська політехніка» позиціонується у К'ю Ес як найгірший з них¹⁰⁹. До того ж, що головне, формульний рейтинговий показник маловпливовий – його імпакт-фактор мінімальний – 1,0-1,1. Це й надалі культивуватиме у вітчизняній сфері вищої освіти масове застійне «хуторянство», національну замкненість, зневагу до сучасного «лідера» механізмів оцінювання якості вищої освіти – рейтинга.

По-п'яте. Показник «регіональної підтримки» консервує статус-кво і одиничних історично досвідчених закладів, які з багатьох причин слід підтримувати, зокрема у Глухові, Ізмаїлі, Ніжині, і тих, кого давно доцільно об'єднувати в межах одного міста. «Без вини винуватими» виявляються і провідні університети в Києві, частина їх у Львові і Харкові (водночас у Дніпрі і Одесі – ні)¹¹⁰.

Оскільки Формула перед запровадженням достатньо не обговорювалася у фаховому середовищі та експериментально (пілотно) не апробувалася, її все ж можна протестувати на світовому «гарвардському еталоні якості» у такий спосіб. Проаналізувати, як за формульним механізмом виглядатиме Гарвардський університет, який, хоч і приватний, має певне федеральне фінансування, упродовж 2003-2019 рр. з великим відривом беззмінно перший у світі за Шанхайським рейтингом загальної версії та нині перший у 14 з 54 предметних номінацій галузевої версії цього рейтингу¹¹¹. Ураховуючи, що Гарвардський університет є взірцем, до якого мають наближатися українські ЗВО¹¹², у разі адекватності Формула мала б оцінити переваги цього університету максимально високо за основними показниками освітньої, наукової та міжнародної діяльності¹¹³.

У *табл. 2.10* зазначено складники діяльності та показники Формули, відповідні характеристики Гарвардського університету і формульні значення показників / індексів, якщо їх застосувати до цього університету.

¹⁰⁷ Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2018. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab021.html>.

¹⁰⁸ Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>.

¹⁰⁹ Lugovy, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

¹¹⁰ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

¹¹¹ Harvard at a Glance. URL: <https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance>; Table 5-5. Institutional rankings for postdoctoral appointees: 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/gradpostdoc/2017/html/gss17-dt-tab005-5.html>; Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2018. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab021.html>; Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

¹¹² Lugovy, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

¹¹³ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

Таблиця 2.10

Застосування до Гарвардського університету Формули розподілу видатків державного бюджету між ЗВО на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності

№	Формула	Гарвардський університет		
	Складник діяльності, показник	Параметр діяльності	Рівень / якість реалізації	Значення показника / індексу за Формулою
1	I. Освітня діяльність			
2	1. Розрахунковий контингент			
3	- рівень вищої освіти:			
4	третій	Близько 7 тис. докторантів		0,8 (переднайменше)
5	науковий	Понад 6 тис. постдокторантів	Найбільший обсяг у США і Світі	0,5 (найменше)
6	- спеціальності:			
7	Інформаційна, бібліотечна та архівна справа	Бібліотечна та інформаційна наука	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
8	Економіка	Економіка	Другий у світі	1,0 (мінімальне)
9	Політологія	Політичні науки	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
10	Психологія	Психологія	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
11	Соціологія	Соціологія	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
12	Фінанси, банківська справа та страхування	Фінанси	Другий у світі	1,0 (мінімальне)
13	Менеджмент	Менеджмент	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
14	Право	Право	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
15	Статистика	Статистика	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
16	II. Наукова діяльність			
17	3. Наукова діяльність			
18		Фінансування федеральним урядом – 587,6 млн дол. (50,1 %)	80,9 % фінансування	1,0 (мінімальне)
19		Інституційне фінансування (самофінансування) – 361,1 млн дол. (30,8 %)		
20		Фінансування штатівським і місцевим урядами – 1,9 млн дол. (0,2 %)	19,1 % фінансування	1,5 (максимальне)
21		Фінансування бізнесом – 45,8 млн дол. (3,9 %)		
22		Фінансування неприбутковими організаціями – 155,3 млн дол. (13,2 %)		
23		Усе інше фінансування – 21,7 млн дол. (1,8 %)		
	III. Міжнародна діяльність			
24	4. Міжнародне визнання	Шанхайський рейтинг	Перший (незмінно)	1,1 (максимальне)
25	5. Регіональна підтримка	Штат Массачусетс, Кембридж		1,07 (максимальне)

Джерело: Складено авторами¹¹⁴.

¹¹⁴ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf. С. 67–68.

З табл. 2.10 неважко зрозуміти, що Формула неспроможна виокремлювати і підтримувати провідні заклади з реальними досягненнями і потенціалом в освітній, науковій і міжнародній діяльності. Її «приціл» явно збитий і потребує серйозного налаштування.

Ситуація із запровадженням Формули подібна до тієї, яка виникла із застосуванням затверджених Урядом 22 листопада 2017 р. критеріїв надання та підтвердження статусу національного ЗВО¹¹⁵. Спроба виконання цих критеріїв у 2019 р. призвела до неочікуваних, нелогічних і суперечливих результатів¹¹⁶. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти листом від 16 листопада 2019 р. № 397 визнало неповноцінною процедуру підтвердження згаданого статусу та висловило сумнів у валідності критеріїв для оцінювання якості вищої освіти, а також констатувало відсутність можливості своєчасно зробити необхідні їх корективи.

У цьому контексті ускладнило проблему скасування у 2014 р. після набуття чинності Закону України «Про вищу освіту»¹¹⁷ Положення про дослідницький університет, що діяло в редакції 2010 р. Проект нового Положення про дослідницький університет Міністерством освіти і науки виносився на громадське обговорення у жовтні 2018 р., але зрештою до цього часу не прийнятий¹¹⁸.

В умовах такого стану законодавчо унормованих вітчизняних (класифікаційних) механізмів оцінювання якості ЗВО (визначення національних закладів і дослідницьких університетів) відсутні підстави вважати, що поспішне, непідготовлене і не перевірене впровадження згаданої Формули запрограмоване на будь-який щонайменший успіх.

Таким чином, вже тепер очевидно, що у Формулу слід вносити істотні уточнення з урахуванням задекларованих цілей державної освітньої політики та результатів практичного застосування у 2020 р.

Що стосується України, то за виключенням акредитації інші механізми оцінювання якості вищої або ігноруються, або не сформовані (див. табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Стан впровадження в Україні механізмів оцінювання якості вищої освіти,
що використовуються у провідній світовій практиці**

№	Механізми за класами / видами	Стан впровадження в Україні	
		За Законом	На практиці
1	2	3	
<i>I. Механізми оцінювання якості щодо її достатності (забезпечення) – нижчі</i>			
1	Акредитація	Унормовано	Впроваджено
2	Масова асоціація	Не унормовано	Формально впроваджено, фактично неефективно
3	Класифікація	Частково унормовано (університети, академії, інститути, національні, дослідницькі заклади)	Формально впроваджено, фактично неефективно
<i>II. Механізми оцінювання якості щодо її досконалості (вдосконалення) – вищі</i>			
4	Рамка	Не унормовано	Не впроваджено
5	Елітна (лідерська) асоціація	Не унормовано	Не впроваджено
6	Рейтинг	Не унормовано	Формально існує, фактично неефективний (національний рейтинг не впроваджений)

Джерело: складено авторами на підставі узагальнення вітчизняного досвіду¹¹⁹.

¹¹⁵ Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу: постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.

¹¹⁶ Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf.

¹¹⁷ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

¹¹⁸ Проект Положення про дослідницький університет / Міністерство освіти і науки. URL: mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-polozhennya-pro-doslidnickij-universitet; Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

¹¹⁹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред.

Висновки-рекомендації

Вищевикладене в цьому розділі, а також у розділі 1 Аналітичних матеріалів (частина II)¹²⁰ дає підстави для формулювання таких рекомендацій методичного характеру, які стосуються розв'язання в Україні комплексної проблеми: створення цілісної системи механізмів оцінювання якості вищої освіти, визначення з їх допомогою профілів якості вищої освіти, ідентифікації центрів найдосконалішої освітньої якості – осередків конкурентоспроможного розвитку, що заслуговують особливої уваги і спеціальної підтримки, як точки і зони інноваційного прориву.

1. Реформування Спілки ректорів вищих навчальних закладів шляхом посилення вимог до членства в організації та підвищення її ролі у вирішенні проблем вищої освіти.

2. Упровадження класифікації закладів вищої освіти, на кшталт, американської Класифікації Карнегі, з використанням критеріїв складності (рівнів) акредитованих освітніх програм та масштабу їх реалізації, а також рівнем розвитку досліджень і розробок.

3. Упровадження, за британським прикладом, рамки досконалості досліджень, викладання, обміну знаннями.

4. Сформувати лідерську Асоціацію українських університетів (АУУ), на кшталт, Асоціації американських університетів (ААУ), у якій нині 65 топ-університетів, включно із 63 (2,3 %) американськими із 2,7 тис. 4-річних ЗВО США, що надають ступені. З ініціативою створення АУУ мають виступити до 10 найкращих вітчизняних університетів, включаючи тих, що в рейтингах Таймс і К'ю Ес (див. *рис. 2.21*). Ці університети-засновники повинні розробити статут і критерії членства, за якими добирають ще 10-15 провідних ЗВО. Чисельність членів АУУ не повинна перевищувати 10 % від загальної кількості ЗВО України. АУУ, як і ААУ, має передбачати позбавлення членства, якщо інституція втратила лідерські позиції у вищій освіті. АУУ має бути законодавчо наділена правом погодження (вето) на проекти актів законодавства, що стосуються ключових аспектів діяльності університетів. Також АУУ повинна брати участь у визначенні критеріїв та показників національного рейтингу закладів вищої освіти.

5. Законодавчо запровадити національний рейтинг закладів вищої освіти загальної та галузевої версій як топовий механізм оцінювання якості вищої освіти. Його головна мета – виявляти якість вищої освіти найвищої досконалості. Для цього важливо вчинити такі заходи.

5.1. Унормувати рейтинговий механізм оцінювання якості вищої освіти законодавчо, зокрема шляхом прийняття статті Закону України «Про вищу освіту» ось якого змісту.

Стаття 25². Національний рейтинг закладів вищої освіти.

1.3 метою створення мотивації закладів вищої освіти до підвищення інституційної конкурентоспроможності, визначення провідних з них, зокрема для надання статусу національного закладу або дослідницького університету, прийняття ефективних управлінсько-організаційних рішень, включаючи щодо державної підтримки, впроваджується Національний рейтинг закладів вищої освіти.

2. Національний рейтинг закладів вищої освіти має дві версії:

- загальну, що визначає інституційні досягнення закладів вищої освіти;
- галузеву, що визначає досягнення закладів вищої освіти за окремими галузями знань / спеціальностями підготовки фахівців з вищою освітою.

Національний рейтинг закладів вищої освіти створюється на принципах:

- об'єктивності;
- валідності;
- прозорості;
- зрозумілості.

3. Положення про Національний рейтинг закладів вищої освіти розробляється центральним органом виконавчої влади у сфері вищої освіти на основі критеріїв та показників, визначених Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти з урахуванням галузевої специфіки та досвіду функціонування провідних міжнародних університетських рейтингів, і затверджується Кабінетом Міністрів України.

В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf. С. 7–75.

¹²⁰ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf. С. 7–75.

Національний рейтинг закладів вищої освіти базується на об'єктивних критеріях та показниках (індикаторах), значення яких можуть бути отриманні з вірогідних баз даних третіх сторін.

Результати рейтингування враховуються (для надання, продовження, позбавлення) при інституційній акредитації, акредитації освітніх програм, наданні державного замовлення (бюджетного фінансування) та права видавати дипломи державного зразка, зміні в установленому порядку організаційно-правового статусу закладу, аж до його ліквідації.

4. Адміністрування Національного рейтингу закладів вищої освіти здійснює Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти або інша законодавчо уповноважена на це організація.

Результати щорічного рейтингування закладів вищої освіти оприлюднюються на офіційному сайті Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти / організації з рейтингування закладів вищої освіти.

5.2. З недержавних організацій найбільший досвід рейтингування (хоча з огляду на результати та національне визнання не дуже вдалий) має Центр міжнародних проектів «Євроосвіта» (Освіта.UA). Серед переваг Центру – наявність стабільного фінансування рейтингової діяльності, міжнародне партнерство, обізнаність із європейською і світовою рейтинговою практикою, використання ІКТ, послуговування Веб-ресурсами, ЄДЕБО. Також рейтинг Top-200 Україна, що адмініструється Центром, акредитовано Міжнародною рейтинговою експертною групою (IREG). За умови науково обґрунтованого консультування та системного корегування методології і техніки виконання рейтингу, зокрема, посилення незалежності, мінімізації або взагалі позбавлення впливу зацікавлених суб'єктів, можна сподіватися на модернізацію цього рейтингу до статусу національного. Щодо вдосконалення рейтингу, то передовсім це – утримання зменшення кількості рейтингових показників, наближення їх переліку до складу ключових компонентів університетської місії, усунення репутаційних критеріїв як суб'єктивних, створення фахово компетентної наглядової ради рейтингу. Функції наглядової ради міг би виконувати Інститут вищої освіти НАПН України, який має серйозні науково-методичні здобутки з даної проблематики. Крім того, необхідно створити галузеву версію рейтингу. За методологічну основу рейтингу слід узяти методологію Шанхайського рейтингу як найбільш фахово досконалого і практично доцільного. Ключовими методологічними перевагами Шанхайського рейтингу є обмеження мінімальною кількістю (4-6) найважливіших індикаторів, використання для визначення показників надійних баз даних третіх сторін, відмови від репутаційних індикаторів заради максимальної об'єктивності і прозорості рейтингування та уникнення суб'єктивних підтасовок. Досконалість методології ARWU підтверджується практикою, його поширенням, популярністю з-поміж лідерських університетів.

6. Створення визнаного, валідного, об'єктивного і прозорого національного рейтингу повністю відкриває шлях до визначення інституційних і програмних профілів якості вищої освіти (ПЯВО). В основі інституційних ПЯВО – загальна версія, а програмних – галузева версія рейтингу. ПЯВО важливі для ідентифікації конкурентоспроможності національного, регіонального та галузевого потенціалів вищої освіти. Наприклад, без рейтингування, неможливо, розібратися в якості підготовки здобувачів з права, а також важко співвіднести якість підготовки в історичних центрах правничої вищої освіти в Києві, Львові, Одесі і Харкові. Подібна ситуація характерна для природничих наук, інженерії (зокрема, інформаційних технологій), наук про життя, медичних та соціальних наук за класифікацією ARWU.

7. Що стосується механізму ідентифікації освітньої якості для формульного фінансування закладів вищої освіти в Україні, запровадженого Урядом у 2019 р., то цей механізм має бути переглянутий як невалідний.

Список використаних джерел

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.
2. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

3. Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf.
4. Вища освіта в Україні у 2017 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Вища освіта в Україні у 2018 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Воробйова О. Міжнародний досвід підготовки експертів у сфері забезпечення якості вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Науковий журнал*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. Вип. 4 (68). С. 236–249.
7. Воробйова О. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду оцінювання забезпечення якості вищої освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2017. Вип. 2. С. 110–115.
8. Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.
9. Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>.
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.
12. Козачков А. Р. Научное образование в США: малоизвестные составляющие успеха. *Проблеми сучасної освіти*: зб. наук.-метод. праць. Вип. 2. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 188 с. С. 28–35.
13. Компас. Рейтинг українських вищих учебных заведений по степени удовлетворенности образованием. URL: <http://www.yourcompass.org/>.
14. Консолідований рейтинг вищів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.
15. *Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти*. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/>.
16. Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14–29.
17. Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.
18. Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.
19. Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.
20. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
21. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 266. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.
22. Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>.
23. Про затвердження плану заходів щодо реформування вітчизняної наукової сфери: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2018 р. № 776-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776-2018-%D1%80>.
24. Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12>.
25. Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу: постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.

26. Проект Положення про дослідницький університет / Міністерство освіти і науки. URL: mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-polozhennya-pro-doslidnickij-universitet.
27. Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.
28. Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.
29. Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>.
30. Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>.
31. Річард Філіпс Фейнман. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B4_%D0%A4%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%BF%D1%81_%D0%A4%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BC%D0%B0%D0%BD.
32. Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О. П. Воробйова, М. В. Гриценко, В. І. Луговий, О. Ю. Оржель, О. М. Слюсаренко, А. В. Ставицький, Ж. В. Таланова, В. П. Ткаченко, К. А. Трима; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.
33. Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.
34. Статистичні дані про діяльність вищих і середніх спеціальних навчальних закладів Української РСР у 1986-1989 роках: збірник / уклад.: О. М. Мовчан, А. Б. Шаров, В. В. Власюк: Мін-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР. Київ, 1990. 95 с.
35. Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.
36. Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.
37. American Council on Education. URL: <https://www.acenet.edu/Pages/default.aspx>.
38. Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>.
39. Association of American Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Association_of_American_Universities.
40. Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>.
41. European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>.
42. G5 (universities). URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/G5_\(universities\)](https://en.wikipedia.org/wiki/G5_(universities)).
43. Harvard at a Glance. URL: <https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance>.
44. International Alliance of Research Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Alliance_of_Research_Universities.
45. IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>.
46. Knowledge Exchange Framework Consultation. URL: <https://re.ukri.org/sector-guidance/publications/knowledge-exchange-framework-consultation-2019/>.
47. League of European Research Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/League_of_European_Research_Universities.
48. List of universities in the United Kingdom. URL: <https://www.studying-in-uk.org/list-of-universities-in-the-united-kingdom/>.
49. Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>.
50. Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.
51. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.
52. Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.
53. Russell Group. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Russell_Group.
54. ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html>.

55. ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>.
56. ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html>.
57. ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.
58. Table 5-5. Institutional rankings for postdoctoral appointees: 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/gradpostdoc/2017/html/gss17-dt-tab005-5.html>.
59. Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>.
60. Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2018. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab021.html>.
61. Teaching Excellence Framework. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Teaching_Excellence_Framework#Ratings.
62. The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>.
63. THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.
64. THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.
65. Universities Research Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_Research_Association.

Розділ 3. Підходи до оцінювання якості вищої освіти в університеті: ISO та ESG

*Оксана Воробйова,
кандидат наук з державного управління,
провідний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID iD 0000-0002-7064-4341*

Аналіз стану. Загальнонаціональне опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» було проведено ІВО НАПН України з метою «визначення пріоритетів і потреб для забезпечення інституційного розвитку університетів та їх академічних спільнот за напрямками: інтернаціоналізація вищої освіти, професійний розвиток науково-педагогічних працівників, якість вищої освіти, врядування у вищій освіті, фінансова автономія закладів вищої освіти¹²¹». Опитування проводилося у 37 ЗВО (державних – 33, приватних – 2, комунальних – 2). Респонденти – науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти та здобувачі вищої освіти.

Як зазначають В. Луговий та Ж. Таланова «отримані дані дають підстави зробити висновок про те, що розбудова внутрішніх систем забезпечення якості у ЗВО України перебуває лише на початковому етапі. Як бачимо, у значної частини закладів: наявне Положення про забезпечення якості вищої освіти (51% – студенти, 71% – викладачі / дослідники, 81% – управління); діє спеціальний університетський підрозділ, що координує діяльність із забезпечення якості вищої освіти (37% – студенти, 46% - викладачі / дослідники, 65% – управління); - здійснюється процес «щорічний моніторинг освітніх програм» (46% – студенти, 50% – викладачі / дослідники, 57% – управління¹²²). Також В. Луговий та Ж. Таланова наголошують, що «результати опитування засвідчують і певні суперечності, які, за нашим припущенням, є наслідком нерозуміння сутності процесу внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. А саме, щорічний моніторинг освітніх програм має, зокрема, складатися з періодичного перегляду та модернізації освітніх програм, навчальних дисциплін на основі аналізу результатів опитування та результатів навчання здобувачів вищої освіти, а також відбуватися за обов'язкового залучення студентів і роботодавців у процес модернізації діючих освітніх програм¹²³».

Рекомендація 1. Використання ESG та ISO для забезпечення якості у сфері вищої освіти

Відповідно до трансформаційних змін у галузі вищої освіти, основна увага спрямована на забезпечення якості освіти - ст.6 Закону України «Про освіту»: «засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є: ... забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності»¹²⁴, а ст. 41 цього закону визначає, що «метою розбудови та функціонування системи забезпечення якості освіти в Україні є: гарантування якості освіти; формування довіри суспільства до системи та закладів освіти, органів управління освітою; постійне та послідовне підвищення якості освіти; допомога закладам освіти та іншим суб'єктам освітньої діяльності у підвищенні якості освіти»¹²⁵. Також зазначено, що «складовими системи забезпечення якості освіти є: система забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти)...»¹²⁶.

Згідно Закону України «Про вищу освіту» система внутрішнього забезпечення якості закладами вищої освіти якості освітньої діяльності передбачає здійснення певних процедур та заходів¹²⁷: визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти; здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті закладу

¹²¹ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/105/98>

¹²² Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/105/98>

¹²³ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/105/98>

¹²⁴ Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

¹²⁵ Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

¹²⁶ Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

¹²⁷ Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

вищої освіти, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб; забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників; забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою; забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом; забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації; забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату; інших процедур і заходів». Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area – ESG) є основою для функціонування галузі вищої освіти та базисом системи забезпечення її якості. Зокрема, в них зазначено, що “ESG зосереджені на забезпеченні якості стосовно навчання і викладання у вищій освіті, включаючи навчальне середовище та відповідні зв’язки з дослідженнями та інноваціями ... застосовуються до всієї вищої освіти, що пропонується у ENEA, незалежно від типу навчання чи місця викладання”¹²⁸.

Відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), система внутрішнього забезпечення якості включає в себе: політику щодо забезпечення якості; розроблення і затвердження програм; студентоорієнтоване навчання, викладання та оцінювання; зарахування, успішність опанування програми навчання, визнання і сертифікацію; викладацький склад; навчальні ресурси і підтримку студентів; інформаційний менеджмент; публічну інформацію; поточний моніторинг і періодичний перегляд програм; циклічне зовнішнє забезпечення якості.¹²⁹

З-поміж *переваг* запровадження ESG можна виділити такі:

- підвищення вимог у забезпеченні якості наданих освітніх послуг;
- задоволення потреб усіх зацікавлених сторін процесу;
- покращення іміджу закладу освіти;
- підвищення конкурентоздатності закладу на ринку освітніх послуг;
- прояв підтримки розвитку культури забезпечення якості.

Також потрібно зазначити, що основні вимоги щодо побудови системи управління якістю визначено у Міжнародних стандартах *ISO 9001*, стандарти «визначають показники якості, спрямовані на розробку, впровадження та забезпечення функціонування ефективних систем управління якістю».¹³⁰

Реагуючи на виклики часу, було запроваджено Стандарти *ISO 21001* «Освітні організації – Системи менеджменту освітніх організацій», що визначають вимоги до системи управління саме для освітніх організацій. Вимоги стандарту *ISO 21001* до системи управління спрямовані на: задоволення потреб споживачів послуг; додержання вимог інших зацікавлених сторін – дотримання правил; досягнення цілей освіти.

Базовими *принципами* стандарту *ISO 21001*¹³¹ є:

- орієнтація на студентів та інших бенефіціарів,
- візіонерне лідерство,
- залучення людей,
- процесний підхід,
- удосконалення,
- рішення, що базуються на доказах,
- управління відносинами,
- соціальна відповідальність,
- доступність та справедливість,
- етична поведінка в освіті,
- безпека та захист даних.

128 Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area URL: [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf)

129 Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти URL: http://www.britishcouncil.org.uk/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf

130 Системи управління якістю *ISO 9001* URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakisty-za-iso-9001.html

131 *ISO 21001:2018* Educational Organizations URL: <https://greenwgroup.co.in/iso-21001-2018/>

Існує чотири *типи класифікації*, які висуваються стандартом, включаючи¹³²: залучення; представництво; консультація; перевірка.

До *переваг* ISO 21001 можна віднести:

- послідовний процес демонстрації ефективності та інструмент її підвищення;
- посилене узгодження цілей та заходів з політикою;
- постійне підвищення авторитету організації;
- посилення участі зацікавлених сторін;
- централізована стандартизація всіх стандартів для організацій.¹³³

Запровадження стандарту ISO 21001 підтверджує серйозні наміри щодо підвищення ефективності діяльності закладу, зміцнює та корегує організаційну структуру та працює на підвищення іміджу.

Основними *цілями* стандартів ISO 21001 «Освітні організації – Системи управління для освітніх організацій» є:

- підвищення ефективності систем управління освітніх закладів;
- постійний контроль щодо відповідності місії закладу та управлінських процесів;
- задоволення потреб та очікувань споживачів послуг;
- застосування індивідуального підходу до навчання;
- розширення можливостей для участі зацікавлених сторін;
- стимулювання до впровадження інновацій.

Можна зазначити, що основною метою стандартів ISO 21001 є створення ефективної взаємодії освітніх закладів із споживачами освітніх послуг.

Проаналізувавши основні положення стандарту ISO 21001, можна зробити висновки, що він є більш клієнтоорієнтованим та персоналізованим і відповідає сучасним вимогам, які висуваються щодо освітніх закладів. Також слід зазначити, що вимоги ISO 21001:2018 є загальними і можуть бути використані у будь-якій організації незалежно від типу, розміру або способу надання послуги, основною діяльністю якої є освіта, дослідження чи підвищення кваліфікації, та забезпечують загальний підхід та визначають механізми щодо управління задля підвищення ефективності процесів для освітніх організацій з метою відповідності потребам і очікуванням замовників послуг.

Проблема взаємного доповнення міжнародних стандартів з якості ISO 9001 та ESG при розбудові внутрішньої системи забезпечення якості закладів вищої освіти розглядається багатьма вченими, зокрема S.Ortega, N. Señal, L. Velón Sixto у дослідженні «Experiences using iso 9001 to meet ESG in three spanish agencies» (Досвід використання ISO 9001 та ESG у трьох іспанських агентствах) щодо досвіду іспанських агенцій з якості у контексті забезпечення якості ESG використовуючи ISO 9001, дійшли висновку щодо синергії стандарту ISO 9001 та ESG¹³⁴. Це питання у контексті створення системи управління якістю у вищій освіті та інтеграції ESG 2015 та вимог ISO 9001: 2015 розглядають і словацькі вчені Aroslav Jambor, Martina Dzubakova, Jozef Habanbk у роботі «Integration of ESG 2015 and ISO 9001:2015 standards in the higher education organization (case study)» (Інтеграція ESG 2015 та ISO 9001: 2015 Стандарти в організації вищої освіти). Вони стверджують, що стандарти ISO 9001 забезпечують стандарти ESG методологічною системою підтримки¹³⁵. Експертне бачення щодо взаємозв'язків ESG та ISO подає Anthony F. Camilleri у своїй доповіді «Стандартизація систем управління освітніми організаціями: наслідки для європейської вищої освіти» на 12 Європейському форумі щодо забезпечення якості (12th European Quality Assurance Forum¹³⁶. Anthony F. Camilleri стверджує, що ISO 21001 потрібно розглядати як додатковий інструмент, який може допомогти освітнім організаціям продемонструвати свою прихильність до ефективних практик управління освітою¹³⁷. Тому є підстави вважати,

132 PECB URL: <https://pecb.com/whitepaper/iso-210012018--educational-organizations--management-systems-for-educational-organizations--requirements-with-guidance-for-use>

133 ISO 21001 ISO URL: <https://www.sctspl.com/iso21001>

134 Ortega S., Señal N., Velón Sixto L. «Experiences using iso 9001 to meet esg in three spanish agencies» URL: <http://www.acsug.es/sites/default/files/presentation%20ISO-ESG.pdf>

135 Aroslav Jambor, Martina Dzubakova, Jozef Habanbk «Integration of ESG 2015 and ISO 9001:2015 standards in the higher education organization (case study)» URL:

https://www.researchgate.net/publication/329374848_INTEGRATION_OF_ESG_2015_AND_ISO_90012015_STANDARDS_IN_THE_HIGHER_EDUCATION_ORGANIZATION_CASE_STUDY

136 Anthony F. Camilleri Стандартизація систем управління освітніми організаціями: наслідки для європейської вищої освіти URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078>

137 Anthony F. Camilleri Стандартизація систем управління освітніми організаціями: наслідки для європейської вищої освіти URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078>

що симбіоз ISO 9001 та ESG буде оптимальним на шляху розбудови системи внутрішньої системи забезпечення якості у ЗВО України.

Рекомендація 2. Заохочення українських ЗВО до отримання сертифікації за міжнародними стандартами ISO 9001

Отримання сертифікату ISO 9001 для українських закладів вищої освіти не є обов'язковим, проте основні вимоги стандарту ISO 9001:2015 є абсолютно адаптивними до процесу управління у галузі вищої освіти і дотримання цих вимог та отримання відповідного сертифікату лише підтверджує високі стандарти діяльності закладу. Так, низка університетів України пройшли сертифікацію за стандартом ISO 9001:2015, що сприяло удосконаленню процесів управління та освітньої діяльності в цих закладах.

У *Київському національному торговельно-економічному університеті* (КНТЕУ) зазначають, що «система управління якістю КНТЕУ, гармонійною складовою якої є система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, вперше серед ВНЗ України сертифікована на відповідність вимогам ДСТУ ISO 9001:2015. Згідно з вимогами ДСТУ ISO 9001:2015, який набрав чинності в Україні з липня 2016 р., було розроблено відповідний пакет документів Системи управління якістю КНТЕУ (настанова з якості, документовані процедури), що був схвалений та набрав чинності в установленому порядку. На виконання процедур проведено навчання внутрішніх аудиторів, консультування відповідальних по підрозділах та учасників процесів щодо особливостей функціонування Системи управління якістю КНТЕУ, відповідно до вимог ДСТУ ISO 9001:2015»¹³⁸. Навчально-науковий центр радіаційної безпеки *Київського національного університету імені Тараса Шевченка* також має міжнародний сертифікат якості ISO 9001:2015 від 19 вересня 2016 р.¹³⁹ На офіційному сайті *Університету економіки та права «КРОК»* зазначено, що «система управління якістю діяльності Університету відповідає вимогам національного стандарту ДСТУ ISO 9001:2009 та міжнародного стандарту ISO 9001:2008»¹⁴⁰. *Університет імені Альфреда Нобеля* стверджує, що «починаючи з 2011 року, Університет щорічно проходив зовнішні незалежні аудити стосовно відповідності його системи менеджменту якості вимогам міжнародного стандарту ISO 9001:2008, демонструючи щоразу постійне покращення результатів своєї діяльності у галузі освітніх послуг та наукової роботи. Наприкінці травня – початку червня 2017 року в Університеті успішно пройшов зовнішній ресертифікаційний аудит, проведений за участю експертів міжнародного сертифікаційного органу «ПРИРОСТ» – член DQS-UL Group. На заключній нараді експерти одностайно відзначили, що функціонуюча в Університеті впродовж останніх семи років система управління якістю повністю відповідає вимогам нового стандарту ISO 9001:2015. За результатами аудиту Університет отримав строком на три роки (до червня 2020 року) наступні сертифікати відповідності його системи управління якістю вимогам міжнародного стандарту ISO 9001:2015: від німецького органу сертифікації “DQS Group”; від міжнародної мережі сертифікації (сертифікат міжнародного зразка IQNet); від Національної агенції з акредитації України»¹⁴¹. На офіційному сайті *Національного фармацевтичного університету* зазначено: «із 2015 р. впроваджена система управління якістю, сертифікована на відповідність вимогам стандарту ISO 9001:2008. У квітні 2019 р. за результатами планового аудиту аудиторська група рекомендувала органу DQS підтвердити сертифікат відповідності системи управління якістю НФаУ вимогам стандарту ISO 9001:2015»¹⁴². *Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна* отримав сертифікат відповідності міжнародному стандарту ISO 9001:2015 «Системи управління якістю» німецької сертифікаційної агенції TÜV Rheinland Cert GmbH. Міжнародний стандарт ISO 9001 встановлює вимоги до існуючої на підприємстві системи менеджменту якості, дотримання яких гарантує високу якість його роботи та надійність як партнера та постачальника»¹⁴³. Як стверджують у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна: «результативне функціонування системи менеджменту якості, підтверджене сертифікатом ISO 9001, дає низку переваг, серед яких поліпшення управління компанією, зростання конкурентноспроможності, розширення ринку збуту, збільшення кількості лояльних споживачів, збільшення шансів на перемогу у тендерах,

138 Система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти КНТЕУ — сертифікована URL:

<https://knute.edu.ua/blog/read/?pid=17279&uk>

139 Навчально-науковий центр радіаційної безпеки Київського національного університету імені Тараса Шевченка ISO 9001:2015 URL:

<http://rb.univ.kiev.ua/iso-9001-2015-2019/>

140 Університет економіки та права «КРОК» URL: <https://www.krok.edu.ua/ua/pro-krok>

141 Університета імені Альфреда Нобеля URL: https://duan.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=116&catid=13

142 Національного фармацевтичного університету URL: <http://nuph.edu.ua/sistema-upravlinnya-yakisty-u-universit/>

143 Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна URL:

https://www.univer.kharkov.ua/ua/general/univer_today/news?news_id=6965

зменшення кількості аудиторських перевірок іншою стороною, додаткове підвищення рейтингу та іміджу компанії¹⁴⁴. Такий підхід підтримують і у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» та зазначають, що «принципи і вимоги ISO 9001 загальноє визнані у світі, тому наявність цього сертифікату збільшує перспективи харківського Політеху щодо встановлення контактів з потенційними грантодавцями та інвесторами.»¹⁴⁵. Потрібно також зазначити, що сертифікат ISO 9001 визначає та підкріплює виключно якість процесу управління у закладі, а не забезпечення якості освіти. Тому університети, які отримали даний сертифікат можуть впевнено «демонструвати відповідність установленим вимогам до системи управління якістю»¹⁴⁶. *Миколаївський національний аграрний університет* сертифікований за системою управління якістю ISO 9001:2015 органом сертифікації систем управління ДП «Укрметртестстандарт», який засвідчує, що система управління якістю Миколаївського національного аграрного університету відповідає стандарту¹⁴⁷. *Київський національний університет будівництва і архітектури* (КНУБА) повідомляє, що «компанія DQS проводила сертифікаційний аудит, що закінчився в грудні 2018 р. Був проведений детальний аналіз діяльності КНУБА за такими напрямками як: лідерство, планування, підтримка системи менеджменту якості, оцінка діяльності тощо. За висновком міжнародних експертів: «Система менеджменту якості КНУБА результативна та задовольняє вимоги застосовного стандарту». У грудні 2018 р. університет пройшов незалежний зовнішній аудит, проведений органом з сертифікації систем якості «ПРИРОСТ» офіційним представником DQS Group в Україні, який підтвердив, що система менеджменту якості КНУБА відповідає вимогам міжнародного стандарту ISO 9001:2015»¹⁴⁸. *Національний медичний університет імені О.О. Богомольця* отримав сертифікацію міжнародного стандарту ISO 9001:2008 18.06.2015 року¹⁴⁹. *Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»* отримав сертифікат відповідності стандарту ISO 9001:2015 «Системи управління якістю. Вимоги», цей «документ засвідчує, що послуги у сфері вищої освіти, наукового досліджування та експериментального розробляння, які надаються в ХПІ, відповідають вимогам ДСТУ ISO 9001:2015. Сертифікат на систему управління якістю також гарантує, що всі процеси в університеті є керованими і перебувають під контролем керівництва»¹⁵⁰. *Житомирський державний технологічний університет* також отримав 07.11.2017 року «сертифікат про те, що система управління якістю у закладі вищої освіти відповідає вимогам стандарту ДСТУ ISO 9001:2015»¹⁵¹. *Тернопільський державний медичний університет імені І.Горбачевського*, «за результатами сертифікаційного аудиту, проведеного зовнішніми аудиторами компанії Бюро Верітас Сертифікейшн Україна, отримав сертифікат і гравертон міжнародного стандарту ISO 9001:2015 (управління якістю) за здійснення освітньої та наукової діяльності відповідно до вимог міжнародних стандартів. ... Сертифікація за стандартом ISO 9001: 2015 забезпечує пріоритетну позицію нашого університету на ринку освітніх послуг»¹⁵².

Важливим фактором є те, що проходження процесу сертифікації ISO 9001 університетами є достатньо затратною. Вартість процедури є досить високою, проведення підготовчих робіт потребує часових та трудових витрат, тому не всі заклади вищої освіти можуть отримати такий сертифікат. Хоча це можна трактувати і як показник конкурентоспроможності закладу, що підтверджує цим свої фінансові та кадрові можливості.

Рекомендація 3. Заохочення запровадження симбіозу ESG та ISO у процесі розбудови системи внутрішнього забезпечення якості ЗВО

Важливим для розгляду питання синергії двох систем стандартизації є практичний досвід впровадження концептуальних засад та аспектів системи управління якістю у ЗВО згідно з міжнародним стандартом ISO 9001: 2015, вимогами моделі досконалості EFQM та ESG у *Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка* (ХНТУСГ). Де зазначено, що «основним інструментом управління діяльності закладу є система менеджменту якості, що базується на

144 Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна URL:

https://www.univer.kharkov.ua/ua/general/univer_today/news?news_id=6965

145 Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

НТУ «ХПІ» <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/2017/12/07/khpi-iso-9001-2015/>

146 Системи управління якістю ISO 9001 URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakisty-za-iso-9001.html

147 Миколаївський національний аграрний університет URL: <https://pk.mnau.edu.ua/mikolayivskiy-natsionalniy-agrarniy/>

148 Київський національний університет будівництва і архітектури URL: <http://www.knuba.edu.ua/?p=48100>

149 Національний медичний університет імені О.О. Богомольця URL: <http://nmu.ua/documents-of-the-university/sertyfikaty-iso/>

150 НТУ «ХПІ» URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/2017/12/07/khpi-iso-9001-2015/>

151 Житомирський державний технологічний університет URL: <https://ztu.edu.ua/ua/common/files/suya/cert-csuya-ua.pdf>

152 Тернопільський державний медичний університет імені І.Горбачевського URL: <https://www.tdmu.edu.ua/2017/05/29/tdmu-otrymav-sertyifikat-mizhnarodnoho-standartu-iso/>

філософії TQM (Total Quality Management) і відповідає вимогам міжнародних стандартів ISO 9001: 2015, ISO 19011: 2012, ISO/IES 17021: 2015, моделі досконалості EFQM та ESG». Також визначено, що «система якості ХНТУСГ реалізує принципи ISO, базується на циклі Демінга, логіці RADAR та концепціях і критеріях Моделі досконалості EFQM¹⁵³».

Для отримання практичного досвіду щодо створення системи забезпечення якості вищої освіти багато українських закладів вищої освіти долучаються до міжнародних проектів, що мають таке спрямування. Частина з закладів-партнерів проектів також мають сертифікацію ISO, тож розбудова системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти за стандартами країн ЄС посилює потенціал цих закладів щодо оцінювання та удосконалення якості вищої освіти.

Саме таким є міжнародний проект Темпус ALIGN що направлений на «досягнення та регулювання балансу між освітніми програмами та кваліфікаційними рамками», де було залучено Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Хмельницький національний університет, Сумський державний університет, Українську асоціацію студентського самоврядування. Загальна мета цього проекту – «покращити зрозумілість, узгодженість та можливість обміну кваліфікаційних вимог за допомогою запровадження в закладах вищої освіти механізмів приведення у відповідність академічних програм до національних рамок кваліфікацій та в Агентствах забезпечення якості (АЗЯ) механізмів перевірки цих відповідностей»¹⁵⁴.

На створення системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості направлена діяльність проекту Ерзамус+ QUAERE¹⁵⁵ «Система забезпечення якості освіти в Україні: розвиток на основі європейських стандартів та рекомендацій», де метою зазначено – «розробка інструментів для сталого функціонування систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості, розвиток потенціалу ЗВО та установ національного рівня через підвищення кваліфікації співробітників щодо впровадження інструментів забезпечення якості, розбудову організаційної інфраструктури на різних рівнях, стимулювання більш широкого залучення студентів до процесів самоаналізу у ЗВО, впровадження механізму самоаналізу як невід'ємного компоненту функціонування університетів. Внесок у розвиток вищої освіти України шляхом запровадження найкращих практик в плані забезпечення якості освіти у ЗВО», що базуються на стандартах Європейської асоціації із забезпечення якості (ENQA)¹⁵⁶. До проекту було залучено Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Національний гірничий університет, Хмельницький національний університет, Сумський державний університет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Бердянський державний педагогічний університет, Львівський національний університет імені Івана Франка, Українську асоціацію студентського самоврядування. За результатами діяльності проекту було розроблено проект «Положення про внутрішнє забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти у ЗВО». Документ включає відповідно до ESG такі складові: загальні положення, базові поняття, система внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (якість управління освітньою діяльністю та розвитком університету; якість освітніх програм – розроблення, затвердження, моніторинг та періодичний перегляд освітніх програм; якість професорсько-викладацького складу – підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників; студентоцентроване навчання, викладання та оцінювання здобувачів вищої освіти; академічна культура – запобігання та виявлення академічного плагіату; навчальні ресурси і підтримка студентів – наявність необхідних ресурсів для організації освітнього процесу; інформаційний менеджмент – наявність інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом; публічна інформація; циклічне зовнішнє забезпечення якості, центр забезпечення якості освіти (діяльність центру забезпечення якості освіти, основні функції та напрями діяльності Центру, структура Центру)¹⁵⁷.

Позитивним є досвід *Сумського державного університету* щодо розроблення та запровадження системи забезпечення якості. Як зазначено на офіційному сайті університету, «система внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти базується на основі вимог Закону України «Про вищу освіту», «Про освіту» та Стандартів і рекомендацій забезпечення якості у Європейському просторі вищої

153 Мегель О. Ю., Гурський П.В., Нанка О.В., Лисиченко М.Л. Практика реалізації європейських моделей, стандартів та ризик-орієнтованого мислення щодо забезпечення якості освіти і освітніх послуг в системі менеджменту якості Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. URL:

http://innovosvita.com.ua/images/stories/catalogue_innovatika_world_edu_22_24_october_2019.pdf

154 ALIGN. URL: <http://tempus.univ.kiev.ua/align/#program>

155 QUAERE. URL: <https://projects.lnu.edu.ua/quaere/>

156 QUAERE. URL: <https://projects.lnu.edu.ua/quaere/>

157 Development on the base of ENQA standards and guidelines. URL: <http://quaere.fmi.org.ua/>

освіти (ESG 2015)». Також потрібно зазначити, що у Сумському державному університеті сформована «внутрішня нормативна база системи якості, що включає: Концептуальні засади діяльності Сумського державного університету, Стратегію розвитку на 2010-2020 рр., заходи реалізації та прогнольні показники, Кодекс корпоративної культури Сумського державного університету, Положення про організацію освітнього процесу в Сумському державному університеті¹⁵⁸». Розроблено та затверджено базову інституційну основу, що «регламентує процеси забезпечення якості «Система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти СумДУ». Також зазначено, що «з метою оцінки потенціалу, рівня роботи інститутів та факультетів та стимулювання рівня підвищення якості їх роботи застосовується Методика визначення рейтингу структурних підрозділів». Інституційна структура забезпечення якості включає такі складові¹⁵⁹: «політика забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (Політика забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти Сумського державного університету відповідно до Стандартів та рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG 2015); моніторинг якості освітньої діяльності – внутрішній моніторинг якості освітньої діяльності (якість організації освітнього процесу, якість навчальних результатів здобувачів вищої освіти) та зовнішній моніторинг якості освітньої діяльності; бюро із забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти; опитування здобувачів вищої освіти щодо якості організації освітньої діяльності при вивченні навчальних дисциплін». У закладі затверджено документ щодо системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти Сумського державного університету, що включає такі положення¹⁶⁰: «політика, принципи і процедури забезпечення якості вищої освіти та освітньої діяльності; реалізація концепції «студентоцентрованого» освітнього процесу; механізми і процедури затвердження освітніх програм; здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; оцінювання здобувачів вищої освіти; забезпечення якості викладацького складу; забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу; забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових працях працівників і здобувачів вищої освіти; забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом; забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації; процедури прийому на навчання, визнання результатів навчання та здобутих кваліфікацій; забезпечення органічного поєднання освіти, науки та інновацій; забезпечення аналізу якості діяльності шляхом рейтингування, здійснення внутрішніх та зовнішніх аудитів; організаційне забезпечення документованих процедур; прикінцеві положення».

Успішне виконання завдання щодо оцінювання та удосконалення якості вищої освіти залежить від побудови ефективної університетської системи забезпечення якості. Запропонована Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) для ЗВО модель організаційної структури розбудови внутрішньої системи забезпечення якості – Модельне положення про Центр забезпечення якості від Нового правосуддя¹⁶¹ та Положення про Центр забезпечення якості НаУКМА¹⁶² достатньо ґрунтовно визначає основні завдання та функції підрозділу. Відповідно до Модельного положення про Центр забезпечення якості від Нового правосуддя декларуються повноваження щодо «визначення процедур внутрішнього забезпечення якості вищої юридичної освіти ЗВО; розроблення правил, критеріїв та системи індикаторів оцінювання якості вищої юридичної освіти ЗВО; розробка та затвердження форм анкет (опитувань, оцінювань тощо) та інших матеріалів для проведення моніторингових досліджень». У Положенні про Центр забезпечення якості НаУКМА зазначено «створення реальних інструментів управління якістю освіти в НаУКМА; визначення принципів та процедур забезпечення якості освіти; здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; систематизація та формування сучасних методологічних підходів до внутрішньоуніверситетської системи забезпечення якості освіти».

Відсутність методологічної складової для здійснення процесу оцінювання потребує проведення підготовчої роботи для забезпечення цих процесів, що у свою чергу вимагає додаткових затрат. Процес оцінювання має бути виконаний на високому професійному рівні, важливою складовою є якість та ефективність розроблених процедур, проведення анкетування та інтерпретація отриманих результатів, адже

158 Якість освіти. URL: <https://sumdu.edu.ua/uk/about-sumdu/quality-education.html>

159 Якість освіти. URL: <https://sumdu.edu.ua/uk/about-sumdu/quality-education.html>

160 Система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти Сумського державного університету. URL: <http://normative.sumdu.edu.ua/index.php?task=getfile&tmpl=component&id=8aee6554-1539-e611-b47a-001a4be6d04a&kind=1>

161 Модельне положення про Центр забезпечення якості від Нового правосуддя URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Додаток-3.-Модельне-положення-про-Центр-забезпечення-якості-від-Нового-правосуддя_.pdf

162 Положення про Центр забезпечення якості НаУКМА URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Додаток-4.-Положення-про-Центр-забезпечення-якості-НаУКМА.pdf>

саме це дає підстави для втручання задля забезпечення якості. Тому для оптимального використання фінансових і трудових ресурсів та налагодження ефективної системи внутрішнього забезпечення якості є запровадження міжнародного стандарту *серії ISO 21001 «Освітні організації – Системи управління для освітніх організацій»*, що надає типовий галузевий шаблон від початку моніторингу до оприлюднення результатів, включаючи підготовчу роботу щодо планування оцінювання, розроблення анкет, проведення опитування, обробку результатів, ідентифікацію проблем, пропозиції та визначення варіанту усунення проблем, подальший моніторинг щодо ефективності вибору.

Висновки

У контексті оцінювання, забезпечення та удосконалення якості вищої освіти розбудова системи внутрішнього забезпечення якості є основною складовою цього процесу. Базисом стандартів якості для вищої освіти є ESG, а також вимоги стандарту ISO 9001, які визначають систему управління щодо забезпечення якості, є абсолютно прийнятні для системи вищої освіти та відповідають основним вимогам щодо результатів діяльності закладів вищої освіти: продукування знань і підготовка фахівців. Можна стверджувати, що ESG та ISO 21001 «Освітні організації – Системи управління для освітніх організацій» створюють синергію щодо розвитку та ефективного функціонування системи внутрішнього забезпечення якості у сфері вищої освіти. Адже основні вимоги, цілі та стратегічні напрями зазначено у ESG, а міжнародні стандарти ISO 9001 надають методичну та методологічну основу для розвитку системи забезпечення якості. Отже, у сфері вищої освіти стандарти ISO 21001 та ESG потрібно розглядати як симбіоз стандартизованих систем задля ефективного впровадження, забезпечення та удосконалення якості. Дотримання цих стандартів є однією з умов покращення діяльності закладів вищої освіти, підвищення їх конкурентоздатності, забезпечення реалізації міжнародних інтеграційних процесів, гармонізації освітнього простору та соціально-економічного розвитку країни. Таким чином, обґрунтовано *рекомендацію* українським ЗВО отримувати як сертифікати якості ISO 21001 щодо загального управління якості та запроваджувати вимоги стандарту для розбудови системи внутрішнього забезпечення якості, так і сертифікати про акредитацію освітніх програм, запроваджуючи вимоги ESG.

Список використаних джерел

1. Житомирський державний технологічний університет. URL: <https://ztu.edu.ua/ua/common/files/suya/cert-csuya-ua.pdf>
2. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Київський національний університет будівництва і архітектури. URL: <http://www.knuba.edu.ua/?p=48100>
5. Мегель О. Ю., Гурський П.В., Нанка О.В., Лисиченко М.Л. Практика реалізації європейських моделей, стандартів та ризик-орієнтованого мислення щодо забезпечення якості освіти і освітніх послуг в системі менеджменту якості Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. URL: http://innovosvita.com.ua/images/stories/catalogue_innovatika_world_edu_22_24_october_2019.pdf
6. Миколаївський національний аграрний університет. URL: <https://pk.mnau.edu.ua/mikolayivskiy-natsionalniy-agrarniy/>
7. Модельне положення про Центр забезпечення якості від Нового правосуддя. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Додаток-3.-Модельне-положення-про-Центр-забезпечення-якості-від-Нового-правосуддя_.pdf
8. Навчально-науковий центр радіаційної безпеки Київського національного університету імені Тараса Шевченка ISO 9001:2015. URL: <http://rb.univ.kiev.ua/iso-9001-2015-2019/>
9. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця. URL: <http://nmu.ua/documents-of-the-university/sertyfikaty-iso/>
10. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». URL: www.kpi.kharkov.ua/
11. Національного фармацевтичного університету. URL: <http://nuph.edu.ua/sistema-upravlinnya-yakisty-universit/>
12. Положення про Центр забезпечення якості НаУКМА. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Додаток-4.-Положення-про-Центр-забезпечення-якості-НаУКМА.pdf>

13. Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції». URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/105/98>.
14. Система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти КНТЕУ — сертифікована. URL: <https://knute.edu.ua>.
15. Система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти Сумського державного університету. URL: <http://normative.sumdu.edu.ua/index.php?task=getfile&tmpl=component&id=8aee6554-1539-e611-b47a-001a4be6d04a&kind=1>.
16. Системи управління якістю ISO 9001. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakistyu-za-iso-9001.html.
17. Тернопільський державний медичний університет імені І.Горбачевського. URL: <https://www.tdmu.edu.ua/2017/05/29/tdmu-otrymav-sertyifikat-mizhnarodnogo-standartu-iso/>.
18. Університета імені Альфреда Нобеля. URL: https://duan.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=116&catid=13.
19. Університет економіки та права «КРОК». URL: <https://www.krok.edu.ua/ua/pro-krok>.
20. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. URL: https://www.univer.kharkov.ua/ua/general/univer_today/news?news_id=6965.
21. Якість освіти. Сумський державний університет. URL: <https://sumdu.edu.ua/uk/about-sumdu/quality-education.html>.
22. Проект Темпус ALIGN. URL: <http://tempus.univ.kiev.ua/align/#program>.
23. Anthony F. Camilleri Стандартизація систем управління освітніми організаціями: наслідки для європейської вищої освіти. URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078>.
24. Aroslav Jambor, Martina Dzubakova, Jozef Habanbk. Integration of ESG 2015 and ISO 9001:2015 standards in the higher education organization (case study). URL: https://www.researchgate.net/publication/329374848_INTEGRATION_OF_ESG_2015_AND_ISO_90012015_STANDARDS_IN_THE_HIGHER_EDUCATION_ORGANIZATION_CASE_STUDY.
25. Development on the base of ENQA standards and guidelines. URL: <http://quaere.fmi.org.ua/>.
26. ISO 21001:2018 Educational Organizations. URL: <https://greenwgroup.co.in/iso-21001-2018/>.
27. ISO 21001:2018. Educational organizations – Management systems for educational organizations – Requirements with guidance for use. International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/standard/66266.html>.
28. ISO 21001 ISO. URL: <https://www.sctspl.com/iso21001>.
29. Ortega S., Señal N., Velón Sixto L. Experiences using iso 9001 to meet esg in three spanish agencies. URL: <http://www.acsug.es/sites/default/files/presentation%20ISO-ESG.pdf>.
30. PECB. URL: <https://pecb.com/whitepaper/iso-210012018--educational-organizations--management-systems-for-educational-organizations--requirements-with-guidance-for-use>.
31. Проект Еразмус+ QUAERE. URL: <https://projects.lnu.edu.ua/quaere/>.
32. Standarts and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf).

Розділ 4. Застосування інструментів інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти: національний та інституційний рівні

*Марія Дебич,
кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
Відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID 0000-0002-5999-3989*

Актуальність. Протягом останніх 20 років основною місією Болонського процесу та головною метою структурних реформ є забезпечення й покращення якості та відповідність навчання й викладання.

На конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту (Париж, 2018)¹⁶³, відзначено значні досягнення Болонського процесу за 20 років: широкомасштабна студентська мобільність, покращення порівнюваності та прозорості систем вищої освіти, підвищення якості й привабливості вищої освіти. «Забезпечення якості є ключовим у розвитку взаємної довіри, а також підвищенні мобільності та справедливого визнання кваліфікацій і періодів навчання в усьому Європейському просторі вищої освіти (European Higher Education Area, далі – ЕНЕА). Таким чином, ми визнаємо прогрес, якого було досягнуто у запровадженні «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості у ЕНЕА» у національні та інституційні практики більшості країн, і ми зобов'язуємось усунути перешкоди, що залишаються, щодо їх запровадження у національні законодавства і правила».

У той же час, інтернаціоналізація вищої освіти, як явище та як процес, що впливає на розвиток вищої освіти у світі, є одним із важливих напрямів освітньої політики.

Інтернаціоналізація стала предметом глобального інтересу та всесвітнього географічного охоплення, включно з Україною. Для того, щоб розробити та реалізувати національну стратегію інтернаціоналізації вищої освіти України необхідно враховувати тенденції і закономірності на міжнародному ринку освітніх послуг: а) збільшення кількості закладів, які надають транскордонну освіту та поява нових учасників на ринку освітніх послуг; б) комерціалізація освітніх послуг; в) комодифікація вищої освіти; г) глобальна конкуренція за залучення студентів і фахівців; д) регіональні особливості інтернаціоналізації; е) врахування місцевого контексту і культурних особливостей при включенні в глобальні транскордонні процеси; є) інтернаціоналізація наукових досліджень¹⁶⁴.

Рекомендація 1. Забезпечення членства Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти в Європейській асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA)

Аналіз стану. У Стратегії Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р.¹⁶⁵ зазначено, що рушійною силою забезпечення якості вищої освіти має стати Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі – Національне агентство), яке є незалежним постійно діючим колегіальним органом і створення якого передбачено Законом України «Про вищу освіту» (2014)¹⁶⁶.

Перший склад Національного агентства було обрано у 2015 р. У 2018 р. відбулося перезавантаження Національного агентства Законом України «Про освіту» (2017)¹⁶⁷. Наприкінці лютого 2019 р. Національне агентство офіційно розпочало свою діяльність, обрало Голову Секретаріату і приступило до відбору та призначення його працівників.

Місія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти – стати каталізатором позитивних змін у вищій освіті та формування культури її якості.

¹⁶³ Паризьке комюніке. Париж, 25 травня 2018 р. 9 с. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>.

¹⁶⁴ Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. С. 285.

¹⁶⁵ Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 року. URL: <https://naqa.gov.ua/>.

¹⁶⁶ Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.14 р. № 1556-VII. Газета «Голос України» від 06.08.14 р. № 148.

¹⁶⁷ Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

Національне агентство розглядає інтернаціоналізацію як один із головних напрямів своєї діяльності та бере активну участь у міжнародних проєктах, співпрацює із європейськими агентствами. Проєкт «Імплементация системи забезпечення якості освіти через співробітництво університету–бізнесу–уряду у ЗВО» (EDUQAS)¹⁶⁸ має на меті впровадити системи забезпечення якості освіти шляхом розроблення ефективних внутрішніх стандартів якості, що сприятимуть підвищенню можливостей працевлаштування студентів університетів країн-партнерів проєкту: Болгарії, Казахстану, Латвії, Румунії, України, Франції, Швеції. Внутрішня система контролю якості буде ґрунтуватися на аналізі потреб і можливостей ЗВО, досвіді та кращих практиках забезпечення якості у країнах – учасниках Болонського процесу.

Національне агентство, як виконавець європейського проєкту ЕРАЗМУС+ EDUQAS, приділяє велику увагу формуванню мережі зацікавлених сторін та їх залученню до роботи в експертних групах.

Упродовж 2019 р. підписано [Меморандуми про співпрацю](#) із Kharkiv IT cluster, Асоціацією ІТ України – EPAM – IT Ukraine. Така співпраця сприятиме впровадженню новітніх технологій в освітній процес. Подальша кооперація буде спрямована на те, щоб підвищити якість підготовки ІТ спеціалістів і розробити процедуру акредитації освітніх програм за спільної участі представників освіти і бізнесу. Основна ідея полягає в тому, що в розробленні освітніх програм в університетах повинні брати участь представники бізнесу, так як саме вони можуть допомогти актуалізувати зміст освіти. У рамках Меморандуму Національне агентство планує створення і забезпечення діяльності спільних комісій, комітетів, робочих груп, а також залучення представників ІТ галузі до узгодження стандартів і розробки критеріїв якості вищої освіти. Від Kharkiv IT cluster очікується забезпечення участі профільного бізнесу в цих процесах і сприяння формуванню і наданню інформаційних матеріалів на запит агентства. Також заплановано участь представників ІТ компаній у роботі експертних груп щодо оцінювання якості освітніх програм всіх трьох рівнів (бакалаврів, магістрів, PhD). На сьогодні до складу IT Ukraine Association входить 58 компаній-розробників програмного забезпечення, які сукупно формують 50% всієї виручки галузі в Україні.

28 березня 2019 р. Національне агентство та Програма USAID «Нове правосуддя» підписали [Протокол про співпрацю](#), який покликаний підтримати реалізацію політики та механізмів забезпечення якості освіти в юридичних закладах для здобуття студентами знань та практичних навичок необхідних для того, щоб конкурувати на світовому ринку праці. У рамках підписаного Протоколу про співпрацю програма USAID «Нове правосуддя» надаватиме Національному агентству експертну підтримку в розробленні та впровадженні політики академічної доброчесності та стандартів акредитації програм юридичної освіти як засобу підвищення її якості. За підтримки Програми USAID «Нове правосуддя» Національне агентство сприятиме затвердженню національної стратегії реформування юридичної освіти, стандартів юридичної освіти та посилення вимог до акредитації відповідних освітніх програм. Це призведе до уніфікації національних стандартів юридичної освіти та освітньої діяльності, підвищення професійної компетентності та вдосконалення знань українських юристів у всіх сферах.

Проблемні питання акредитації PhD програм та польський досвід щодо оцінювання докторських шкіл обговорили під час польсько-українського семінару «Polish-Ukrainian Cooperation of the QA Agencies in Higher Education and Doctoral Training». Підписано двосторонній [меморандум](#) про співробітництво між Національним агентством та польською Комісією оцінювання науки.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти є повноправним членом Міжнародної мережі агентств із забезпечення якості у вищій освіті (International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education, далі – INQAANE)¹⁶⁹. Така співпраця допоможе Національному агентству рухатися вперед у напрямку забезпечення та покращення якості вищої освіти в Україні.

INQAANE¹⁷⁰ – це всесвітня мережа, до складу якої входять близько 300 організацій, що займаються теорією та практикою забезпечення якості вищої освіти. Переважна більшість її членів є агентствами із забезпечення якості. Мережа також вітає (як асоційованих членів) інші організації, які мають інтерес до забезпечення якості у ЗВО. INQAANE має журнал, бюлетень, базу даних належних практик, фінансування проєктів та ін. Мережа щорічно проводить конференції та форуми.

INQAANE є організацією для обговорення глобальних питань, які виходять за рамки національних чи регіональних кордонів, наприклад, транскордонна освіта. Основна мета та роль INQAANE¹⁷¹ – сприяти і

¹⁶⁸ Національне агентство із забезпечення якості: проєкти. <https://naqa.gov.ua/category/>.

¹⁶⁹ Національне агентство із забезпечення якості: URL: <https://naqa.gov.ua/category/>.

¹⁷⁰ The International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education. URL: <https://www.inqaane.org/>.

¹⁷¹ The International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education. Mission and Values. URL: <https://www.inqaane.org/presentation>.

розвивати передовий досвід у вищій освіті за допомогою активної міжнародної спільноти агентств із забезпечення якості. Для досягнення цієї мети мережа зосереджується на розробленні теорії та практики забезпечення якості, обміні та розумінні політики та дій її членів, а також на просуванні забезпечення якості на користь вищої освіти, закладів, студентів та суспільства взагалі. Основними для роботи Мережі є ключові цінності, які підтримують політику та практику забезпечення якості: визнання цінності колективної мудрості, зібраної з практики членів та їхньої здатності вирішувати виклики освітніх та соціальних структур, у яких вони працюють.

Історичний дискурс. У 2003 р. міністри країн-учасниць Болонського процесу у Берлінському комюніке¹⁷² доручили ENQA у співпраці з іншими організаціями (EUA, EURASHE, ESIB) розробити єдині узгоджені стандарти, процедури та рекомендації із забезпечення та оцінювання якості освіти. Результатом такого звернення стала доповідь ENQA, у якій пропонується брати за основу оцінювання якості вищої освіти три групи стандартів:

1. Стандарти для внутрішнього забезпечення якості ЗВО;
2. Стандарти для зовнішнього забезпечення якості ЗВО;
3. Стандарти для агентств із зовнішнього забезпечення якості.

Розроблені стандарти і рекомендації (European quality assurance standards and guidelines, далі – ESG) були схвалені на конференції у Бергені 2005 р.¹⁷³.

Починаючи з 2005 р., було досягнуто значний прогрес у забезпеченні якості, впровадженні інструментів Болонського процесу. Враховуючи змінений контекст, у 2012 р. створена група для перегляду ESG 2005. У травні 2015 р. в Єревані були прийняті оновлені ESG 2015¹⁷⁴, які також включають три складові стандартів.

У 2008 р. у Брюсселі (Бельгія) було створено Європейський реєстр агентств із забезпечення якості (European Register of Quality Assurance Agencies, далі – EQAR), засновником якого стала група E4. Головною умовою включення до реєстру є відповідність ESG та ряд інших критеріїв, визначених у доповіді групи E4 на конференції у Лондоні 2007 р.¹⁷⁵. Метою діяльності EQAR є забезпечення прозорості і доступної інформації про надійні агентства із забезпечення якості освіти, що працюють у Європі, а також сприяння мобільності студентів та підвищення довіри до ЗВО. Щоб стати урядовим членом, країні (зазвичай її представляє міністерство, відповідальне за вищу освіту) необхідно подати офіційну заяву, підписану посадовою особою, яка має право залучати державу-заявника до EQAR з метою членства. Щорічний членський внесок залежить від валового внутрішнього продукту (ВВП) країни та ВВП на душу населення.

Перспективи. Найбільш впливовою та масштабною подією з питань якості вищої освіти у Європі є щорічний Європейський форум забезпечення якості (European Quality Assurance Forum, далі – EQAF)¹⁷⁶, що проводиться групою E4 Європейською асоціацією із забезпечення якості (*European Association for Quality Assurance in Higher Education* – далі ENQA), Європейською асоціацією університетів (European University Association, далі – EUA), Європейською асоціацією закладів вищої освіти (European Association of Institutions in Higher Education, далі – EURASHE) та Національним союзом студентів у Європі (National Unions of Students in Europe, далі – ESIB) вже 14 років поспіль. Цей форум є платформою для дискусій, професійного розвитку та обміну досвідом між основними зацікавленими сторонами забезпечення якості вищої освіти. Цього року EQAF–2019 відбувся 21–23 листопада у Берліні на базі Technische Universität Berlin та об'єднав близько 500 учасників із 59 країн світу. Основними темами цьогорічної події були: вплив системи вищої освіти на суспільство; роль системи забезпечення якості у соціальній залученості університетів та їхня відповідність зростаючим суспільним інтересам. Вимоги суспільства до закладів освіти дедалі стають складнішими, а зовнішня та внутрішня системи забезпечення якості сприяють широкому залученню зацікавлених сторін до освітнього процесу, проведенню якісних наукових досліджень, впровадженню інновацій в освітню діяльність та її інтернаціоналізації.

¹⁷² Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. “Realising the European Higher Education Area”. URL: www.bologna-berlin2003.de/pdf/Communique1.pdf.

¹⁷³ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/050221_ENQA_report.pdf.

¹⁷⁴ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). (2015). Brussels, Belgium. 32 p. URL: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.

¹⁷⁵ Report to the London conference of ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies. URL: ww.enqa.eu/pubs.lasso.

¹⁷⁶ Європейський форум забезпечення якості EQAF – 2019. URL: <https://naqa.gov.ua/2019/11/>.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти України вперше взяло участь у цій масштабній події, що є одним із важливих кроків до інтеграції Національного агентства до європейських структур якості вищої освіти, розвитку міжнародних контактів і вивчення іноземного досвіду формування зовнішніх і внутрішніх систем забезпечення якості вищої освіти.

Важливим напрямом діяльності Національного агентства є співпраця з європейськими організаціями, які займаються оцінюванням якості вищої освіти та акредитацією освітніх програм та інституцій, наприклад ASIIN тощо. Така співпраця забезпечить ознайомлення з досвідом, кращими практиками та підходами щодо оцінювання якості та акредитації освітніх програм згідно з ESG.

Основним довгостроковим завданням Національного агентства є членство в ENQA та включення до EQAR. Місія ENQA¹⁷⁷ полягає у тому, щоб сприяти розвитку системи забезпечення якості, представляючи агентства на міжнародному рівні, підтримуючи їх на національному рівні, і надаючи їм комплексне обслуговування та можливості для співпраці. ENQA сприяє підвищенню якості та розвитку культури якості у вищій освіті. ENQA відкрита для систем вищої освіти, підходів до забезпечення якості та дотримується таких цінностей: прозорість, незалежність, співпраця, чесність.

Членство в ENQA передбачає відповідність діяльності Національного агентства України Стандартам і рекомендаціям щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area – ESG), зокрема відповідність Стандартам для агентств із зовнішнього забезпечення якості. Також, Національне агентство має пройти зовнішній аудит, що потім проводиться раз на 5 років. Рішення про членство в ENQA виноситься на підставі результатів зовнішнього аудиту. Членський внесок до цієї організації становить 4635 євро на рік¹⁷⁸, що необхідно передбачити при формуванні належного бюджету.

Рекомендація 2. Розроблення Національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти

Аналіз стану. Інтернаціоналізація вищої освіти – це цілеспрямований процес інтеграції міжнародного, інтеркультурного або глобального вимірів у цілі, функції, організацію та реалізацію вищої освіти з метою удосконалення якості вищої освіти та досліджень для студентів і персоналу, а також значущого внеску в суспільство, основою якого є комплексна стратегія інтернаціоналізації, як механізм забезпечення якості вищої освіти, що включає міжнародну мобільність здобувачів і персоналу; інтернаціоналізацію курикулуму і цифрового навчання; стратегічне міжнародне партнерство та розвиток потенціалу. У документі «Європейська вища освіта у світі» (2013)¹⁷⁹ комплексна стратегія інтернаціоналізації включає такі компоненти: міжнародна мобільність студентів і персоналу; інтернаціоналізація і вдосконалення курикулуму і цифрового навчання; стратегічне співробітництво, партнерство та розвиток потенціалу. Таким чином, стратегію інтернаціоналізації можна розглядати як механізм забезпечення та оцінювання якості вищої освіти.

Аналіз національних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти¹⁸⁰ засвідчив, що стратегії інтернаціоналізації вищої освіти у країнах мають національні особливості. Проте, можна спостерігати загальні цілі й завдання, наприклад: підвищити репутацію закладу вищої освіти, увійти у рейтинги, розширити впізнаваність (*англ.* visibility) і конкурентоспроможність; залучити талановитих студентів і вчених; отримати короткострокові та / або довгострокові економічні вигоди; поліпшити демографічні аспекти; розширити можливості міжнародного працевлаштування випускників; підвищити соціальну активність випускників; поліпшити якість викладання, навчання і досліджень, а також підготовку студентів до життя і праці в глобалізованому світі та інтеркультурному середовищі.

Європейські лідери у галузі міжнародної освіти (Велика Британія, Німеччина, Франція)¹⁸¹ вважають поліпшення якості викладання і навчання, підготовку студентів для життя і праці в глобалізованому світі основними мотивами для інтернаціоналізації вищої освіти.

¹⁷⁷ ENQA Mission Statement. URL: <https://enqa.eu/index.php/about-enqa/enqa-mission-statement/>.

¹⁷⁸ ENQA. How to become a member. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/how-to-become-a-member/>.

¹⁷⁹ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Higher Education, Brussels, 11.7.2013 COM(2013) 499, final. 15 p. URL: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2013/EN/1-2013-499-EN-F1-1.Pdf>. P. 4.

¹⁸⁰ Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с.

¹⁸¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

Історичний дискурс. Індикатором високої якості вищої освіти є програми подвійних / спільних ступенів. В огляді (2011)¹⁸² проаналізовано відповіді з 245 ЗВО із 28 країн світу. Як виявилось, програм подвійних ступенів набагато більше, ніж програм спільних ступенів. 84% опитаних пропонують програми подвійних ступенів, у той час як тільки 33% пропонують програми спільних ступенів. Серед респондентів топ-країнами, які пропонують програми спільних ступенів є: Франція, Німеччина, США, Італія та Австралія. Ці країни пропонують і програми подвійних ступенів, але в іншій послідовності: США, Німеччина, Франція, Італія, Австралія. Чотири топ-країни пропонують більшість програм спільних або подвійних ступенів на рівні магістратури: Франція (81%), Італія (58%), Німеччина (44%) і Велика Британія (43%). Австралія і США мають іншу тенденцію – більшість закладів Австралії (55%) вказали, що вони пропонують програми спільних або подвійних ступенів на рівні доктора філософії, а 50% закладів вищої освіти США пропонують програми на рівні бакалавр.

Високий показник вхідної мобільності свідчить про високу якість та довіру до ЗВО. Відповідно до даних Institute of International Education Project Atlas Infographics¹⁸³ у 2019 р. європейськими лідерами по кількості іноземних студентів є Велика Британія, Німеччина, Франція. Із 5,3 млн міжнародних студентів у Великій Британії навчалося 9%, Франції – 7%, Німеччині – 5%. Відсоток іноземних студентів від загальної кількості студентів у країні становить: Велика Британія – 20,9%; Франція – 12,8%; Німеччина – 9,9%. Кількість іноземних студентів у країнах – лідерах міжнародної освіти у 2019 р. складала: у Великій Британії – 496 570; Франції – 343 400; Німеччині – 282 002.

Перспективи. Політика регіонального / національного рівня є ключовим зовнішнім фактором впливу на інституційні політики інтернаціоналізації. Розширення міжнародної (особливо вихідної) мобільності студентів є одним з ключових напрямів у політиці інтернаціоналізації; разом з міжнародною мобільністю студентів пріоритет має надаватися міжнародному співробітництву в галузі досліджень і міжнародним стратегічним партнерським відносинам в інтернаціоналізації, яку проводять заклади вищої освіти.

Стратегія інтернаціоналізації передусім включає:

- мобільність студентів і персоналу;
- інтернаціоналізацію курикулуму і цифрового навчання;
- стратегічне співробітництво, орієнтоване на глобальний освітній ринок, партнерство та розвиток потенціалу.

Інтернаціоналізація зумовлена такими основними зовнішніми і внутрішніми чинниками:

- *зовнішні чинники* – економічний глобалізм, розвиток ІКТ, масовизація вищої освіти, панування неоліберальної політики, глобальний ринок праці, вплив міжнародних організацій, поява міжнародних рейтингів університетів;
- *внутрішні чинники* – політика, місія, візія, цінності, пріоритети і традиції закладу вищої освіти, позиція викладачів, студентів і адміністрації, фінансово-матеріальний стан, імідж.

Національна стратегія інтернаціоналізації вищої освіти має враховувати такі аспекти:

- *світоглядно-ціннісний* (місія, візія, цінності, принципи);
- *організаційно-ресурсний* (цілі та завдання, підходи, методи організації, засоби, форми, механізми, організаційна структура / ресурси);
- *нормативно-правовий* (законодавче врегулювання: інструментів визнання, реалізації мобільності, запровадження міжнародних програм спільних / подвійних ступенів, механізмів забезпечення якості вищої освіти).

¹⁸² Obst D., Kuder M., Banks C. Joint and Double Degree Programs in the Global Context: Report on an International Survey. New York, NY: Institute of International Education. 2011. 40 p. URL:

http://ecahe.eu/w/images/2/29/Joint_Double_Degree_Programs_In_The_Global_Context_-_Survey_Report.pdf.

¹⁸³ Institute of International Education Project Atlas Infographics 2019. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Infographics/2019-Project-Atlas-Infographics>.

Рекомендація 3. Розроблення національного рейтингу університетів з урахуванням показників інтернаціоналізації вищої освіти

Аналіз стану. У світі глобалізованої вищої освіти міжнародні університетські рейтинги стають дедалі актуальнішими — для абітурієнтів, аби зорієнтуватися, до якого університету вступити в іншій країні, і для самих університетів — приваблювати високими позиціями (чи фактом включення до рейтингу) іноземних студентів, грантові кошти й інвестиції, кращих викладачів і дослідників. Отже, позиція університету у рейтингах є індикатором високої якості вищої освіти.

Аналіз рейтингів ARWU, QS World University Rankings, Times Higher Education та Webometrics дає змогу зробити такий висновок: українські ЗВО не представлені у рейтингу ARWU, 7 університетів представлені у рейтингах QS World University Ranking та Times Higher Education. Найбільша кількість українських університетів представлена у рейтингу Webometrics.

Українські університети, представлені у міжнародних рейтингах:

QS World University Rankings (2019)¹⁸⁴ – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Сумський державний університет, Національний університет «Львівська політехніка»; Times Higher Education (2020)¹⁸⁵ – Національний університет «Львівська політехніка», Національний університет імені Івана Франка, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Сумський державний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Найбільша кількість українських університетів представлена у рейтингу Webometrics (2019)¹⁸⁶ – 320 українських університетів.

У 2019 р. проведено загальнонаціональне опитування серед університетів України¹⁸⁷ з метою визначення пріоритетів і потреб для забезпечення інституційного розвитку університетів та їхніх академічних спільнот за напрямками: інтернаціоналізація вищої освіти, професійний розвиток науково-педагогічних працівників (далі – НПП), якість вищої освіти, врядування у вищій освіті, фінансова автономія закладів вищої освіти. Участь в опитуванні взяли 37 закладів вищої освіти, із них: державних – 33, приватних – 2, комунальних – 2. Відповіді на запитання, запропонованої для опитування анкети, надавалися науково-педагогічними працівниками ЗВО (223 управлінців, 633 викладачів / дослідників), а також здобувачами вищої освіти (220 студентів / аспірантів).

Цікавими є відповіді респондентів на запитання «Які фактори впливають на підвищення якості вищої освіти у Вашому ЗВО?»¹⁸⁸. «Щодо інтернаціоналізації – її вплив на підвищення якості вищої освіти академічна спільнота університетів України оцінила як дуже суттєвий – третє місце цьому фактору віддали управлінці (54%) і викладачі / дослідники (41%), а здобувачі вищої освіти – перше (33%). Як бачимо, управлінці знову демонструють значно вищий показник у порівнянні з іншими групами респондентів.

На думку управлінців і викладачів / дослідників процеси інтернаціоналізації у контексті впливу на підвищення якості вищої освіти випереджають такий привабливий фактор, як преміювання / матеріальне заохочення НПП (42% та 40% відповідно). У той же час, на думку здобувачів вищої освіти, саме інтернаціоналізація є лідером серед факторів, які впливають на підвищення якості вищої освіти (33%), випереджаючи навіть такий фактор, як залучення здобувачів вищої освіти у процес розроблення освітніх програм (30%). Це може свідчити про те, що здобувачі вищої освіти розуміють та усвідомлюють значення / цінність міжнародної співпраці для забезпечення якості вищої освіти».

Дискурс. Академічний рейтинг світових університетів (The Academic Ranking of World Universities, ARWU або Шанхайський рейтинг)¹⁸⁹ випускається щорічно з 2003 р. колективом Центру дослідження університетів

¹⁸⁴ QS Results. Ukraine. URL: <https://www.universityrankings.ch/en/results/QS/2019?ranking=QS&year=2019®ion=&q=Ukraine>.

¹⁸⁵ [Шість українських вузів вошли в рейтинг кращих в мире: стали известны подробности](https://theworldnews.net/ua-news/shest-ukrainskikh-vuzov-voshli-v-reiting-luchshikh-v-mire-stali-izvestny-podrobnosti). URL: <https://theworldnews.net/ua-news/shest-ukrainskikh-vuzov-voshli-v-reiting-luchshikh-v-mire-stali-izvestny-podrobnosti>.

¹⁸⁶ Webometrics-2019: Інтернет-рейтинг українських вишів. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/65258/>.

¹⁸⁷ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77 с. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/issue/view/8>.

¹⁸⁸ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77 с. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/issue/view/8>. С. 188–189.

¹⁸⁹ About Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutarwu.html>.

світового класу Академії вищої освіти (колишній Інститут вищої освіти) Shanghai Jiao Tong University, Китай. Рейтинг націлений на оцінювання видатних досягнень науково-дослідницької роботи університетів і будується на основі шести індикаторів. П'ять індикаторів із шести свідчать про високий ступінь інтернаціоналізації навчання, викладання та досліджень університету.

Рейтинг найкращих університетів світу (QS World University Rankings)¹⁹⁰, розрахований за методикою британської консалтингової компанії [Quacquarelli Symond. Університети](#) оцінюються за шістьма індикаторами, з яких на інтернаціоналізацію вказують три індикатори, а саме: частка іноземців у науково-викладацькому складі – 5%; частка іноземців у загальній кількості студентів – 5%; кількість цитувань на одного співробітника – 20%.

Рейтинг світових університетів Таймз (Times Higher Education)¹⁹¹ (започаткований у 2010 р.) щорічно будується на основі 13 показників, що відображають п'ять основних напрямів діяльності університетів. Оцінка інтернаціоналізації університету вираховується на підставі: а) співвідношення іноземних студентів до загальної кількості студентів (2,5%); б) співвідношення іноземних викладачів до загальної кількості викладачів (2,5%); в) співвідношення наукових праць, надрукованих у співавторстві з іноземними дослідниками до загальної кількості наукових праць (2,5%).

Вебометрикс (Webometrics Ranking of World Universities)¹⁹² щорічно випускає Іспанська Лабораторія Cybermetrics Lab, що входить до складу Національної Дослідницької Ради Іспанії. Цей рейтинг започаткований у 2004 р. і виходить два рази на рік (кінець січня – початок лютого і кінець липня – початок серпня). При складанні випуску рейтингу (січень 2018) була проведена оцінка більше 27 000 ЗВО світу. Рейтинг опублікований для більш ніж 12 000 університетів. Загалом, рейтинг охоплює понад 28 000 університетів та ЗВО з усього світу. Методологія рейтингу заснована на аналізі представленості університету в глобальному інформаційному просторі. Творці проекту Webometrics своїм основним завданням вважають сприяння університетам у публікації наукових досягнень і їх презентації широкій аудиторії. Webometrics використовує такий показник інтернаціоналізації: висока якість (Excellence – 35% – кількість наукових публікацій університету за п'ятирічний період, що входять у групу 10% найбільш цитованих робіт у відповідній науковій галузі (всього розглядається 26 наукових галузей) на основі аналітичних даних дослідницької групи SCImago.

Перспективи. Національний рейтинг університетів в Україні необхідно розвивати, спираючись на багаторічний досвід міжнародних рейтингів QS, Times, Webometrics та, передусім, ARWU, а також використовуючи показники інтернаціоналізації, перевірені на практиці побудови цих рейтингів.

У табл. 4.1 зведено показники інтернаціоналізації у рейтингах ARWU, QS World University Rankings, Times Higher Education та Webometrics.

Таблиця 4.1

Показники інтернаціоналізації у міжнародних рейтингах університетів як індикатор якості вищої освіти

<i>№п/п</i>	<i>Рейтинг</i>	<i>Індикатори інтернаціоналізації</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
1.	The Academic Ranking of World Universities, ARWU	1. Кількість випускників-лауреатів Нобелівської або Філдсівської премії – 10%. 2. Кількість співробітників-лауреатів Нобелівської або Філдсівської премії – 20%. 3. Кількість найбільш часто цитованих дослідників у різних предметних областях (HiCi) – 20%. 4. Кількість статей, опублікованих у журналах Nature & Science (N & S) – 20%. 5. Кількість статей, проіндексованих у ScienceCitationIndex – Expanded і SocialSciencesCitationIndex (PUB) – 20%.

¹⁹⁰ QS World University Rankings. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/QS_World_University_Rankings.

¹⁹¹ Курбатов С. В. Рейтинги як інструмент розвитку лідерського потенціалу університетів : навчальний посібник /; за заг. ред. С. А. Калашнікової. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с. URL.: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/rejtingi_instrument_rozv_liders Universitets. Kurbatov.S_2016_40c.pdf. С. 10.

¹⁹² Webometrics Ranking of World Universities. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

1	2	3
2.	Times Higher Education	1. Співвідношення іноземних студентів до загальної кількості студентів (2,5%). 2. Співвідношення іноземних викладачів до загальної кількості викладачів (2,5%). 3. Співвідношення наукових праць, надрукованих у співавторстві з іноземними дослідниками до загальної кількості наукових праць (2,5%).
3.	QS World University Rankings	1. Частка іноземців у науково-викладацькому складі (5%). 2. Частка іноземців у загальній кількості студентів (5%). 3. Кількість цитувань на одного співробітника (20%).
4.	Ranking Web or Webometrics	1. Висока якість (Excellence – 35% – кількість наукових публікацій університету за п'ятирічний період, що входять у групу 10% найбільш цитованих робіт у відповідній науковій галузі (всього розглядається 26 наукових галузей) на основі аналітичних даних дослідницької групи SCImago.

Висновки

Аналіз нормативно-правової основи забезпечення якості вищої освіти національного рівня дає змогу зробити такі висновки. Рушійною силою забезпечення якості вищої освіти на національному рівні є Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Участь Національного агентства у міжнародних проєктах та членство у Міжнародній мережі агентств із забезпечення якості вищої освіти свідчить про інтернаціоналізацію системи забезпечення якості України. Залучення міжнародних компаній (роботодавців) до акредитації освітніх програм сприяє підвищенню якості освіти, отриманої в українських ЗВО, та конкурентоспроможності українських фахівців на міжнародному ринку праці.

Рекомендація 1. Забезпечення членства Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти в Європейській асоціації забезпечення якості вищої освіти.

Європейські лідери у галузі міжнародної освіти (Велика Британія, Німеччина, Франція) мають національні стратегії інтернаціоналізації вищої освіти. Основними мотивами для інтернаціоналізації вищої освіти є поліпшення якості викладання і навчання, підготовка студентів для життя і праці в глобалізованому світі. Політика регіонального / національного рівня є ключовим зовнішнім фактором впливу на інституційні політики інтернаціоналізації. У той же час, інтернаціоналізація є інструментом для підвищення якості вищої освіти.

Рекомендація 2. Розроблення Національної стратегії інтернаціоналізації освіти з урахуванням таких аспектів: *світоглядно-ціннісний* (місія, візія, цінності, принципи); *організаційно-ресурсний* (цілі та завдання, підходи, методи організації, засоби, форми, механізми, організаційна структура / ресурси); *нормативно-правовий* (законодавче врегулювання: інструментів визнання, реалізації мобільності, запровадження міжнародних програм спільних / подвійних ступенів, механізмів забезпечення якості вищої освіти).

З'ясовано, що індикаторами високої якості вищої освіти на національному та інституційному рівнях є вхідна мобільність, програми подвійних / спільних ступенів, представленість університетів у міжнародних рейтингах. Академічна спільнота вважає, що інтернаціоналізація впливає на підвищення якості вищої освіти.

Рекомендація 3. Розроблення національного рейтингу університетів в Україні з урахуванням показників інтернаціоналізації: іноземні студенти; іноземний персонал; публікації в іноземних виданнях; спільні освітні програми / дослідження. У результаті аналізу основних міжнародних рейтингів з'ясовано, що тільки 7 українських ЗВО є у рейтингах Times Higher Education (2020) та QS World University Rankings (2019).

Список використаних джерел

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

2. Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с.

3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.14 р. № 1556-VII. Газета «Голос України» від 06.08.14 р. № 148.

4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

5. Європейський форум забезпечення якості EQAF – 2019. URL: <https://naqa.gov.ua/2019/11/>.

6. Курбатов С. В. Рейтинги як інструмент розвитку лідерського потенціалу університетів : навчальний посібник /; за заг. ред. С. А. Калашнікової. К. : ДП «НБЦ «Пріоритети», 2016. 40 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/rejtingi_instrument_rozv_liders_Universitets_Kurbatov.S_2016_40c.pdf. С. 10.
7. Національне агентство із забезпечення якості: URL: <https://naqa.gov.ua/category/>.
8. Національне агентство із забезпечення якості: проекти. URL: <https://naqa.gov.ua/category/>
9. Основні завдання та принципи діяльності Національного агентства із забезпечення якості освіти. С. 350–355. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13387/55.pdf>.
10. Паризьке комюніке. Париж 25 травня 2018 р. 9 с. URL: http://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/PARIS_COMMUNIQU_En_UA_2018_web.pdf.
11. Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77 с.
12. Статут Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/%d0%a1%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%83%d1%82_%d0%bd_%d0%b2.pdf.
13. Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 року. URL: <https://naqa.gov.ua/>.
14. Шість українських вузів вошли в рейтинг кращих в мире: стали известны подробности. URL: <https://theworldnews.net/ua-news/shest-ukrainskikh-vuzov-voshli-v-reiting-luchshikh-v-mire-stali-izvestny-podrobnosti>.
15. About Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutarwu.html>.
16. Academic Ranking of World Universities 2018. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2018.html>.
17. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Higher Education, Brussels, 11.7.2013 COM(2013) 499, final. 15 p. URL: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2013/EN/1-2013-499-EN-F1-1.Pdf>. P. 4.
18. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. “Realising the European Higher Education Area”. URL: www.bologna-berlin2003.de/pdf/Communique1.pdf.
19. ENQA Mission Statement. URL : <https://enqa.eu/index.php/about-enqa/enqa-mission-statement/>.
20. Institute of International Education Project Atlas Infographics 2019. URL : <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Infographics/2019-Project-Atlas-Infographics>.
21. QS Results. Ukraine. URL: <https://www.universityrankings.ch/en/results/QS/2019?ranking=QS&year=2019®ion=&q=Ukraine>.
22. QS World University Rankings. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/QS_World_University_Rankings.
- Webometrics Ranking of World Universities. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
23. Report to the London conference of ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies. URL: ww.enqa.eu/pubs.lasso.
24. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/050221_ENQA_report.pdf.
25. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). (2015). Brussels, Belgium. 32 p. URL: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf. P. 8.
26. The International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education. URL: <https://www.inqaahe.org/>.
27. The International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education. Mission and Values. URL: <https://www.inqaahe.org/presentation>.
28. Obst D., Kuder M., Banks C. Joint and Double Degree Programs in the Global Context: Report on an International Survey. New York, NY: Institute of International Education. 2011. 40 p. URL: http://ecahe.eu/w/images/2/29/Joint_Double_Degree_Programs_In_The_Global_Context_-_Survey_Report.pdf.
29. Webometrics-2019: Інтернет-рейтинг українських вишів. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/65258/>.

Розділ 5. Залучення громадських організацій до оцінювання якості вищої освіти: інституційний рівень

Катерина Трима,
кандидат політичних наук,
провідний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID-0000-0001-5567-1387

Аналіз стану. Сучасна політика у сфері забезпечення якості вищої освіти країн, які входять до Європейського простору вищої освіти, передбачає залучення різних стейкхолдерів: громадських організацій та асоціацій, роботодавців, місцеві громади, активних громадян тощо. Одним з основних стейкхолдерів даного процесу є громадські організації, які який відповідно до Ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання»¹⁹³ визначаються як: «громадські об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи»¹⁹⁴.

Участь різних стейкхолдерів в оцінюванні якості вищої освіти забезпечує відкритість та неупередженість функціонування ЗВО. Форми участі стейкхолдерів у оцінюванні якості вищої освіти можуть бути різні. Згідно з *Законом України «Про освіту»*¹⁹⁵ такими формами є:

- громадська акредитація закладу вищої освіти, яка здійснюється на добровільних засадах, та за запитом ЗВО;
- громадський нагляд (контроль), який здійснюється у вигляді досліджень у сфері освіти, громадські обговорення тощо.

*Законом України «Про вищу освіту»*¹⁹⁶ також передбачений:

- громадський контроль у сфері вищої освіти громадськими об'єднаннями та окремими громадянами на принципах відкритості і прозорості.

Про актуальність залучення різних стейкхолдерів до оцінювання якості вищої освіти свідчать результати міжнародних моніторингових звітів та опитувань. Важливість ролі стейкхолдерів у процесах реформування освіти зазначено у моніторинговому звіті Світового банку «Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency» (2019)¹⁹⁷. Автори звіту радять використовувати потенціал та досвід різних стейкхолдерів при реформуванні вищої освіти в Україні¹⁹⁸.

У загальнонаціональному опитуванні «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти України у контексті європейської інтеграції» (2019)¹⁹⁹ також наголошено на важливості участі різних стейкхолдерів (студентів, асоціацій роботодавців) для забезпечення якості вищої освіти.

Перспективи залучення громадських організацій до оцінювання якості на інституційному рівні. Законом України «Про освіту» встановлено вимоги до організації громадського контролю, але відсутні конкретні алгоритми того, яким чином відбуватиметься ця співпраця. Закон України «Про вищу освіту» окреслює певні вимоги до здійснення громадського контролю, але в ньому відсутні опис повноважень громадських організацій, порядок оприлюднення результатів їх роботи з моніторингу якості освітніх послуг.

Однією з проблем залучення громадських організацій є також забезпечення принципу відкритості, що полягає в обов'язковому оприлюдненню інформації про співпрацю ЗВО та громадськості.

Наочно демонструють зазначені проблеми такі кейси.

¹⁹³ Про громадські об'єднання: Закон України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

¹⁹⁴ Про громадські об'єднання: Закон України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

¹⁹⁵ Про освіту: Закон України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19>.

¹⁹⁶ Про вищу освіту: Закон України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18>.

¹⁹⁷ Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. P.77. – URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.

¹⁹⁸ Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. P.77. – URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.

¹⁹⁹ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти України у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред. С. Калашнікової. Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77 с. С. 178.

Кейс 1: у 2018 р. біло створено громадську організацію “Українська науково-дослідницька асоціація” (УНДА), яка відповідно до статуту є «неприбутковою громадською організацією, що об’єднує наукових дослідників, на основі спільності їх професійної діяльності»²⁰⁰. Серед перелічених функцій організації наявний «аналіз поточного стану наукових розробок, стандартів професійної етики та високого рівня освіченості»²⁰¹ науковців у вигляді доповідей. Згідно інформації, що наявна на соціальній сторінці, організація досліджувала роботу ЛНУ ім. І. Франка, але більш детальна інформація відсутня. Так само, на сайті ЛНУ ім. І. Франка²⁰² відсутня інформація стосовно співпраці з вказаною громадською організацією.

Кейс 2: У 2009 р. студенти спеціальності «Міжнародні відносини» Маріупольського державного університету започаткували локальну ГО «Ліга політологів-міжнародників «Дипкорпус»²⁰³. Представники організації у неформальній формі беруть участь у обговоренні цікавих та актуальних тем для представників спеціальності. У поточному році представників «Дипкорпусу» запрошували на засідання Вченої ради факультету для обговорення міжнародних стажувань студентів спеціальності «Міжнародні відносини». Інформацію щодо співпраці громадської організації та ЗВО на рівні структурних підрозділів на сайті університету не висвітлено²⁰⁴.

Для того, щоб імплементувати законодавчі вимоги у практику функціонування сучасних ЗВО, необхідно розробити у вітчизняних університетах відповідні стратегії, концепції або положення, які регламентувати напрями, механізм та мету співпраці університету з різними стейкхолдерами. З цією метою пропонуємо такі **рекомендації**.

Керівникам закладів вищої освіти. Необхідно розвивати співробітництво з представниками громадських організацій та асоціацій, особливо тих, які є об’єднаннями експертів і мають право на проведення процедури громадської акредитації згідно з Ст. 9 Закону України «Про освіту»²⁰⁵. Для цього доцільно розробити та прийняти відповідний документ (стратегію, концепцію, положення), в якому окреслити механізм співпраці з громадськими організаціями, які мають право на здійснення процедури громадської акредитації. У документі було б доцільно визначити повноваження, котрі надаються громадським організаціям, механізм оприлюднення результатів щодо оцінювання якості вищої освіти та освітніх послуг.

Можливість залучення представників громадських організацій до оцінки та моніторингу розвитку якості освітніх послуг реалізують механізм громадського контролю та є невід’ємною практикою функціонування ЗВО в провідних країнах Європейського Союзу.

Керівникам структурних підрозділів закладів вищої освіти. Керуючись прийнятим ЗВО документом (стратегії, концепції, положення), необхідно залучати громадські організації до обговорення змісту освітніх програм, зокрема робочих програм навчальних дисциплін, у межах засідань кафедр; запрошувати представників громадських організацій до участі у роботі Вчених рад інститутів, факультетів.

Відділам з забезпечення якості вищої освіти необхідно:

- проводити роботу щодо залучення різних стейкхолдерів, зокрема представників громадських організацій, дотичних до спеціалізації ЗВО, до участі у моніторингу якості освітніх послуг;
- здійснювати збір та аналіз пропозицій від громадських організацій щодо поліпшення якості освітніх послуг;
- вивчати моніторинги, висновки та рекомендації, які надаються громадськими організаціями;
- ініціювати оприлюднення інформації щодо співпраці ЗВО з громадськими організаціями на сайті або у ЗМІ.

Науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти. Рекомендовано запрошувати представників громадських організацій у форматі круглих столів, виїзних засідань кафедр, тренінгів і воркшопів, наприклад, для з’ясування результатів оцінювання та пропозицій громадських організацій щодо якості вищої освіти та освітніх послуг.

²⁰⁰ ГО “Українська науково-дослідницька асоціація”: Статут. – URL: <https://sites.google.com/view/ukrainian-research-association/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82>.

²⁰¹ ГО “Українська науково-дослідницька асоціація”: Статут. – URL: <https://sites.google.com/view/ukrainian-research-association/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82>.

²⁰² ЛНУ ім. І. Франка. – URL: <https://www.lnu.edu.ua/>.

²⁰³ ГО Ліга політологів-міжнародників "Дипкорпус". – URL: <https://dipcorpus.at.ua/>.

²⁰⁴ МДУ. – URL: <http://mdu.in.ua/>.

²⁰⁵ Про вищу освіту: Закон України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18>.

Отже, окреслено нормативно-правове поле громадського впливу у сфері вищої освіти та наявний досвід його практичної реалізації з боку різних стейкхолдерів. Реальна співпраця закладів вищої освіти та громадських організацій, у тому числі й щодо забезпечення якості вищої освіти, знаходиться у стані розвитку.

Список використаних джерел

1. Громадська організація О “Українська науково-дослідницька асоціація”: Статут. – URL: <https://sites.google.com/view/ukrainian-research-association/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82>
2. Громадська організація Ліга політологів-міжнародників "Дипкорпус". – URL: <https://dipcorpus.at.ua/>
3. Про вищу освіту: Закон України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18>.
4. Про громадські об'єднання: Закон України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
5. Про освіту: Закон України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19>.
6. Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти України у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред. С. Калашнікової. Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77 с. С. 178.
7. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). К.: ТОВ “ЦС”, 2015. 32 с. С.7.
8. Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. P.77. – URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.

**Розділ 6. Механізми оцінювання якості вищої освіти
в контексті університетської соціальної відповідальності**

Олена Оржель,
доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID ID 0000-0001-9912-0173

Аналіз стану. Якість вищої освіти є ключовим питанням Болонського процесу – адже тільки якісна освіта може бути конкурентоспроможною та привабливою, здатна сформувати компетентності, затребувані суспільством і ринком праці, вести до визнання дипломів і періодів навчання, здобутих у різних країнах та університетах, сприяти формуванню довіри між різними групами суб'єктів і заінтересованих сторін (далі – стейкхолдерів вищої освіти) у Європейському просторі вищої освіти (далі – ЄПВО). Від початку Болонського процесу якість вищої освіти, її формування й оцінювання були актуальною темою дискусій науковців, експертів, практиків.

Глобальний дискурс з питань формування й оцінювання якості вищої освіти не припиняється протягом десятиліть, що пов'язано з кількома причинами, кожна з яких впливає на якість вищої освіти та методологію її оцінювання:

- по-перше, багатомірність освіти взагалі та вищої освіти зокрема: освіта одночасно є процесом і результатом; засобом і кінцевою метою; індивідуальним досвідом та колективною практикою; її зміст і організація великою мірою визначаються контекстом²⁰⁶;

- по-друге, зростання ролі вищої освіти в умовах знанневої економіки, знанневого суспільства, знанневої демократії: це веде до збільшення попиту на знання і уваги до закладів освіти, де ці знання генерують, акумулюють, поширюють, розробляють і пропонують моделі їх практичного застосування у вигляді новітніх технологій, проектів R&D, стартапів тощо;

- по-третє, збільшення кількості стейкхолдерів вищої освіти: із зростанням попиту на знання зростає кількість осіб, установ, інституцій, кампаній та їх очікувань від спроможності університету, іншого закладу вищої освіти²⁰⁷ (далі – ЗВО) розв'язати ту чи іншу проблему, запропонувати технологічне рішення, задовольнити попит на інформацію.

Зростання соціальної ролі вищої освіти веде за собою збільшення суспільних зобов'язань ЗВО, посилення їх соціальної відповідальності, в тому числі за якість вищої освіти, перед різними групами стейкхолдерів.

Відповідно, *оцінювання якості вищої освіти* перетворюється на складний і багаторівневий процес за участі багатьох учасників:

- викладачів;
- студентів;
- керівництва ЗВО;
- працедавців;
- держави, яка фінансує вищу освіту;
- міжнародних донорів (Європейського Союзу, USAID, Британської Ради та інших), які надають допомогу державі, щоб підвищити якість освіти на національному рівні;
- приватних осіб (наприклад, батьків), які інвестують в освіту своїх дітей тощо.

Тиск суспільних очікувань і соціальної відповідальності викликає парадигмальні зміни всередині ЗВО, спонукає їх більше дослуховуватися до суспільних запитів, уважніше ставитися до задоволення потреб певних громад, окремих спільнот, ширшого суспільства. Переосмислення ролі освіти взагалі та вищої освіти зокрема, необхідність трансформацій у системах освіти обґрунтовані у публікаціях Європейського Союзу (далі – ЄС), інтелектуальній і документальній спадщині ЄВПО та UNESCO.

²⁰⁶ Rethinking Education: Towards a global common good. UNESCO, 2015. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232555>. P. 16. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁰⁷ У даному дослідженні «університет» і «заклад вищої освіти» вживатимуться як синоніми.

Наприклад, автори публікації *UNESCO* «Rethinking Education: Towards a global common good» (2015 р.) стверджують: «Переосмислення цілей, призначення освіти та організації навчання є як ніколи актуальним»²⁰⁸.

За три роки до появи вищезгаданої публікації, *Європейська Комісія* видає повідомлення із схожою назвою «Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes», у якому формулює *місію освіти* як її спрямованість на «активне громадянство, особистісний розвиток і добробут» (citizenship, personal development and well-being) та пов'язує її із необхідністю відповідати на виклики та шукати розв'язання проблем, спричинених старінням населення, повільним економічним зростанням, безробіттям серед молоді тощо²⁰⁹.

Одна із публікацій ЄС 2018 р. досліджує питання актуальності (релевантності) освіти і визначає її як здатність відповісти на суспільні запити та сприяти особистісному розвитку, стабільній зайнятості та активному громадянству²¹⁰. Автори доводять зв'язок між двома поняттями: *актуальністю* (релевантністю) та *якістю* вищої освіти: актуальність стосується визначення цілей та спрямованості вищої освіти, якість залежить від того, наскільки система вищої освіти, заклад освіти чи освітня програма відповідають визначеним цілям²¹¹. Разом з тим, актуальність та якість вищої освіти є тісно пов'язаними із змістом («quality is about content and intellectual innovation»²¹²), якістю тих знань, які продукуються, поширюються та запроваджуються завдяки системі вищої освіти. Ураховуючи, що *knowledge is central to any discussion of learning*²¹³, оцінювання якості вищої освіти не може не враховувати її змістовне наповнення: ідеї, сенси, концепти, судження, відомості, теорії, цінності, вміння та навички, іншу інформацію.

«Переосмислення» вищої освіти, визнання її соціальної ролі та соціальної відповідальності ЗВО змушує дослідників, освітян інакше подивитися на якість вищої освіти, що забезпечує той чи інший ЗВО: якість буде залежати від того, якою мірою місія ЗВО, стратегія його розвитку, освітні програми, студентські послуги, партнерство з бізнесом і зв'язки з громадськістю є корисними для широкого загалу, задовольняє потреби окремих спільнот, тобто студентів, викладачів, потенційних працедавців, представників місцевих громад, національних, регіональних та місцевих органів влади тощо.

У контексті *університетської соціальної відповідальності* освітня програма не може вважатися якісною, якщо на її випускників немає попиту на ринку праці; якщо студенти володіють найсучаснішими знаннями, але не знають, де і як їх можна застосувати на практиці. Дослідницька діяльність того чи іншого університету не може вважатися якісною, якщо дослідження шкодять навколишньому середовищу (наприклад, небезпечні хімічні дослідження), порушують права тварин тощо.

За таким підходом оцінювання якості вищої освіти є більш цілісним, наскрізно інтегрованим у діяльність ЗВО; таким, що має охарактеризувати та оцінити різні аспекти і напрями діяльності ЗВО перед тим, як зробити висновок про якість вищої освіти. Відповідно, іншими стають механізми оцінювання якості вищої освіти: змінюються кількість і ролі різних суб'єктів (учасників) оцінювання, його інструменти, процеси і процедури тощо.

Зміни у поглядах на якість вищої освіти та її оцінювання, притаманні глобальному та європейському дискурсу, знайшли своє відображення у *вітчизняному освітньому законодавстві*, зокрема Законі України про вищу освіту, у якому якість вищої освіти визначена як: «відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін та суспільства, що забезпечується шляхом здійснення та зовнішнього забезпечення якості»²¹⁴. У дусі сучасних тенденцій, якість вищої освіти тлумачиться

²⁰⁸ Авторський переклад «Rethinking the purpose of education and the organization of learning has never been more urgent». Rethinking Education: Towards a global common good. UNESCO, 2015. P. 10.

²⁰⁹ Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes // COM (2012) 669 final. – European Commission, Strasbourg, 20.11.2012. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/com669_en.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

²¹⁰ Promoting the Relevance of Higher Education. Executive Summary. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9daa09fa-7ffd-11e8-ac6a-01aa75ed71a1/language-en>. P. 5. (дата звернення: 30.12.2019).

²¹¹ «While relevance concerns the identification and focus on the purposes of higher education, quality concerns the extent to which a higher education, system, institution or programme addresses such purposes». Promoting the Relevance of Higher Education: Main Report 2018. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/59d3a999-84b9-11e8-ac6a-01aa75ed71a1>. P.13. (дата звернення: 30.12.2019).

²¹² What is quality in higher education? URL: <https://universitydiary.wordpress.com/2008/10/09/what-is-quality/>. (дата звернення: 30.12.2019).

²¹³ Rethinking Education: Towards a global common good. UNESCO, 2015. P. 16.

²¹⁴ Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18>. (дата звернення: 30.12.2019).

одночасно як процес (провадження освітньої діяльності) і як результат навчання, який відповідає потребам стейкхолдерів (заінтересованих сторін) та суспільства загалом.

Рекомендація щодо механізму оцінювання якості вітчизняної вищої освіти на інституційному рівні

Таким чином, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» і з врахуванням сучасних тенденцій формування й оцінювання якості вищої освіти, *механізм оцінювання якості вітчизняної вищої освіти на інституційному рівні (в окремому ЗВО)* як мінімум має включати:

- 1) змістовне наповнення, якість знань, які генеруються, накопичуються, поширюються та впроваджуються завдяки системі вищої освіти;
- 2) стейкхолдерів, задля яких функціонує та з якими співпрацює ЗВО, чії запити і потреби задовольняє задля взаємної користі та суспільного блага;
- 3) оцінювання процесів, тобто ключових видів, напрямів й аспектів університетської діяльності, як-то викладання, дослідницька діяльність, університетське врядування, міжнародне співробітництво тощо;
- 4) оцінювання результатів (освітньої) діяльності ЗВО.

Чотири компоненти, що утворюють механізм оцінювання, – знання, стейкхолдери, процеси і результати діяльності ЗВО – є взаємопов'язаними один з одним і тільки разом гарантують якість освітньої діяльності та вищої освіти у тому чи іншому ЗВО. *Наприклад:*

- стейкхолдери-споживачі освітніх послуг великою мірою обумовлюють зміст навчальних курсів, які їм пропонує університет, тож курикулум програми PhD буде суттєво відрізнятися від курсів для слухачів університету третього віку;
- також, тип споживача освітніх послуг впливатиме на очікувані результати навчання: результати навчання для студентів бакалаврату вірогідно включатимуть розвиток критичного мислення, громадянської компетентності, передбачатимуть трансформації у ціннісних орієнтаціях та свідомості, в той час як для здобувачів освіти за програмами lifelong learning (навчання впродовж життя) бажаним результатом навчання буде розвиток цифрової компетентності;
- зміст навчального матеріалу, очікувані результати навчання та цільова аудиторія, який адресована та чи інша освітня програма чи курс, впливатимуть на організацію процесу викладання і навчання, зокрема співвідношення аудиторних занять і самостійної роботи, лекційних годин і лабораторних занять;
- якість знань, як-то актуальність інформації або валідність наукових даних значною мірою залежить від процесів, налагоджених у ЗВО: дотримання принципів академічної доброчесності на етапі проведення досліджень і верифікації даних; перетворення знань у новітні технології, науково-технічні розробки; своєчасного поширення та донесення нових знань до їх потенційних користувачів – студентів, фахівців-практиків, підприємців, громадських активістів, посадовців тощо;
- університетське врядування, управління освітньою та дослідницькою діяльністю залежатиме від стратегічних цілей та оперативних завдань ЗВО, внутрішніх (студентів, викладачів) і зовнішніх стейкхолдерів (працедавців, закордонних партнерів, місцевої громади, органів місцевого самоврядування), інших факторів.

Рекомендація щодо ідентифікації маркерів соціальної відповідальності

Оцінюючи якість вищої освіти в контексті університетської соціальної відповідальності, важливо, які доводитимуть, що ЗВО визнає соціальну роль вищої освіти, своєчасно та адекватно реагує на суспільні виклики, усвідомлює свою відповідальність перед різними категоріями стейкхолдерів, співпрацює з місцевою громадою, залучений до публічних, експертно-фахових, наукових дискурсів з різних питань тощо. За результатами попередніх досліджень²¹⁵ нами складено такий *перелік маркерів соціальної відповідальності університетів (УСВ)*:

- цінності, наприклад: довіра, повага, справедливість;
- принципи, наприклад: прозорість, відкритість, підзвітність, ефективність;
- декларації про УСВ у статутних документах та локальних університетських актах;

²¹⁵ Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf. С. 140 – 154. (дата звернення: 30.12.2019).

- організація університетського врядування, лідерства, менеджменту на принципах соціальної відповідальності з урахуванням інтересів і потреб різних груп внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів, дотриманням законодавства;
- встановлення та розвиток зв'язків, реалізація проектів, програм, інших заходів, спрямованих на співпрацю із зовнішніми стейкхолдерами;
- реалізація ЗВО проектів, програм, інших заходів, спрямованих на суспільне служіння, надання послуг громаді (місцевий, національний, глобальний рівні);
- включення тематики соціальної відповідальності до змісту освітніх програм усіх рівнів;
- виконання наукових досліджень суспільно-орієнтованої тематики;
- реалізація проектів і програм волонтерства;
- реалізація благодійницьких проектів і програм;
- відповідальне ставлення до довкілля;
- ощадливе використання ЗВО ресурсів, включно з фінансовими ресурсами;
- поширення знань, накопичених і здобутих ЗВО, поза межами академічного середовища.

Оцінюючи якість вищої освіти в контексті соціальної відповідальності університетів, необхідно для кожного з чотирьох вищезгаданих компонентів, що утворюють механізм оцінювання (знання, стейкхолдери, процеси і результати освітньої діяльності), виявити маркери, які свідчатимуть про соціальну значущість освітніх програм та наукових досліджень, позитивний вплив суспільно-орієнтованих дослідницьких проектів, соціально відповідальне ставлення до співпраці з бізнесом, активну громадянську позицію студентів і викладачів тощо.

Знання як визначник / детермінант / визначальна умова якості вищої освіти. Тезу про те, що «якість освіти... визначається якістю тієї інформації, що використовується в освіті»²¹⁶ обґрунтовують та відстоюють В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова. Широке тлумачення знань як «інформації, уявлень, вмінь та навичок, цінностей, ставлення та позицій, набутих у процесі навчання»²¹⁷ детальніше відображає сутність освітньої діяльності та функціонування ЗВО та більшою мірою підходить до розкриття механізму оцінювання якості вищої освіти у контексті університетської соціальної відповідальності, оскільки завдання вищої освіти, крім підготовки до професійної діяльності, також полягає у забезпеченні особистісного розвитку молодих людей, їх підготовки до складних і суперечливих перманентних соціальних трансформацій, які є характерною ознакою нашого часу²¹⁸.

Тож, соціально відповідальна вища освіта може вважатися якісною, якщо вона:

- відповідає запитам стейкхолдерів конкретного ЗВО і широкого загалу;
- актуальна для того чи іншого етапу суспільного розвитку;
- враховує глобальний контекст, існуючу соціально-економічну, політичну, безпекову ситуацію на національному рівні, локальні та регіональні особливості;
- спроможна запропонувати знання, вміння, навички, що можуть забезпечити особистісний і професійний розвиток здобувачів, соціальний економічний поступ держави, сприяти суспільній згоді, економічному зростанню тощо.

Одним з маркерів соціальної відповідальності буде відображення Цілей стійкого розвитку ООН у тому масиві знань, що їх пропонує ЗВО²¹⁹. Укладачі освітніх програм, викладачі дисциплін, дослідники повинні зробити питання боротьби із зміною клімату, раціонального використання і збереження водних ресурсів, забезпечення екологічної стійкості населених пунктів, переходу на нові відновлювальні джерела енергії предметом обговорення, вивчення, дослідження. Цілі стійкого розвитку ООН приділяють велику увагу соціальній справедливості, рівності, інклюзії у широкому розумінні цього слова. Аналогічні запити висловлює українське суспільство²²⁰. Відповідно, якісною може вважатися вища освіта, спроможна пояснити здобувачам необхідність скорочення нерівності, включно із гендерною нерівністю, подолання бідності, поширення

²¹⁶ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. [Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»](https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80). № 1(7) (2019). URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>. С. 6. (дата звернення: 30.12.2019). DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-7-1-3-25>.

²¹⁷ Авторський переклад «information, understanding, skills, values and attitudes acquired through learning». Rethinking Education: Towards a global common good. UNESCO, 2015. P. 16.

²¹⁸ Rethinking Education: Towards a global common good. UNESCO, 2015. P. 9.

²¹⁹ Rethinking Education: Towards a global common good. UNESCO, 2015. P. 9.

²²⁰ Свобода, справедливість та безпека залишаються серед ціннісних пріоритетів українців – опитування. URL: <https://dif.org.ua/article/ukraintsi-tsinuyut-svoi-prava-i-svobod-i-khochi-y-dosi-pogano-orientuyutsya-u-zmisti-ta-pokhodzhenni-prav-lyudini-sutnosti-pravovikh-mekhanizmiv-opituvannya>. (дата звернення: 30.12.2019).

толерантності, збереження миру; навчити поважати права спів-громадян та осіб без громадянства, об'єднуватися заради сприяння благополуччю або подолання наслідків кліматичних змін тощо.

Тлумачення якості вищої освіти з точки зору «сучасності та надсучасності інформації, що викладається і вивчається та призводить до формування компетентностей»²²¹ має спонукати укладачів програм, розробників курсів звертатися до розробок і доповідей ЄС²²², OECD²²³, World Economic Forum, присвячених компетентностям і кваліфікаціям 21 століття, та орієнтуватися на визначені затребувані професії, переліки вмінь, знань, професійних якостей і характеристик у формуванні курикулуму, плануванні стратегічного розвитку та щоденного функціонування ЗВО.

Якість вищої освіти як задоволення потреб і попиту стейкхолдерів. Великою мірою якість вищої освіти визначається стейкхолдерами: задоволенням їх освітніх потреб і запитів на знання, інформацію, освітні, розвиток вмінь та навичок, інші послуги, які вони отримують від ЗВО; суспільною користю, яку може принести ЗВО певним групам, категоріям стейкхолдерів та суспільству загалом.

У вітчизняній парадигмі вищої освіти до оцінювання її якості зазвичай залучені дві групи стейкхолдерів: внутрішні (студенти, персонал, керівництво ЗВО) і зовнішні (працедавці, бізнес, громадянське суспільство, органи влади тощо). За результатами національного опитування (Розділ 1), ректорський контроль і сьогодні є одним з найбільш популярних інструментів оцінювання якості вищої освіти²²⁴. Щодо залучення зовнішніх стейкхолдерів, а саме працедавців, лише 24 % опитаних студентів та 27 % викладачів підтвердили, що в їх ЗВО працедавців опитують щодо рівня професійної підготовки випускників²²⁵.

У контексті соціальної відповідальності університетів більш придатною для оцінювання якості вищої освіти здається *класифікація стейкхолдерів*, запропонована L. Schindler, S. Puls-Elvidge, H. Welzant, L. Crawford²²⁶, яка поділяє стейкхолдерів на чотири *категорії*:

- 1) провайдерів (донорів, установи, що фінансують ЗВО, платників податків);
- 2) користувачів (споживачів) освітніх послуг і продуктів, тобто здобувачів освіти, студентів;
- 3) користувачів (споживачів) результатів, набутих від освітніх послуг і продуктів, тобто працедавців;
- 4) працівників сектору вищої освіти.

Якість вищої освіти тлумачитиметься і оцінюється кожною категорією стейкхолдерів по-різному²²⁷. Для студентів-споживачів освітніх послуг спочатку якість вищої освіти полягатиме у задоволенні від процесу здобуття освіти, якості академічних (забезпечення лабораторним обладнанням, доступ до навчальних ресурсів, інтернету, відкритість викладачів до спілкування і консультацій тощо) і неакадемічних (психологічна служба, спортзал, басейн, університетська безпекова служба) послуг. Пізніше, студенти пов'язуватимуть якість вищої освіти з можливостями працевлаштування, здатністю конкурувати на ринку праці.

Для працедавців якість вищої освіти означатиме задоволення їх попиту на кваліфікованих працівників, озброєних необхідними компетентностями. Для органів державної влади, які ухвалюють рішення про фінансування вищої освіти, якість вищої освіти асоціюватиметься із суспільним благом, тобто користю, яку суспільство матиме від державних інвестицій в освіту. Ця користь може набувати форми доданої вартості певного матеріального продукту, розв'язання соціальної, політичної, технологічної проблеми, правил поведінки з побутовими відходами, формули розрахунку комунальних послуг або страхування життя тощо.

²²¹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. № 1(7) (2019). URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>. С. 18. (дата звернення: 30.12.2019). DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-7-1-3-25>.

²²² A NEW SKILLS AGENDA FOR EUROPE. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223>. (дата звернення: 30.12.2019).

²²³ OECD. URL: <http://www.oecd.org/education/education-at-a-glance>. (дата звернення: 30.12.2019).

²²⁴ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред. С. Калашнікової. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, № 2(8), 2019. С. 181. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/issue/view/8>. (дата звернення: 30.03.2020).

²²⁵ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції». С. 181.

²²⁶ Schindler L., Puls-Elvidge S., Welzant H., Crawford L. Definitions of Quality in Higher Education: A Synthesis of the Literature. ResearchGate, September 2015. URL: <https://www.researchgate.net/publication/284217681>. (дата звернення: 30.12.2019). DOI: 10.18870/hlrc.v5i3.244.

²²⁷ Зокрема, це підтверджують дані опитування, за результатами якого оцінка студентами якості вищої освіти, вага факторів, що стримують удосконалення якості та факторів, що впливають на підвищення якості вищої освіти у ЗВО, завжди відрізняється від оцінок викладачів, управлінців; оцінки управлінців лише зрідка збігаються з оцінками викладачів і дослідників: Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції». С. 176-191.

Іншу, більш детальну класифікацію зовнішніх стейкхолдерів ЗВО пропонує National Co-ordinating Centre for Public Engagement²²⁸ (Національний координаційний центр університетської громадської участі), Велика Британія. Центр визначає дванадцять типів найпоширеніших потенційних партнерів для ЗВО, які представляються чотири сектори:

- 1) громадянське суспільство;
- 2) державний сектор (органи влади, державні і комунальні підприємства);
- 3) бізнес;
- 4) широкий загал (громадськість).

Детальніше класифікація партнерів і стейкхолдерів ЗВО представлена на Рис. 6.1.

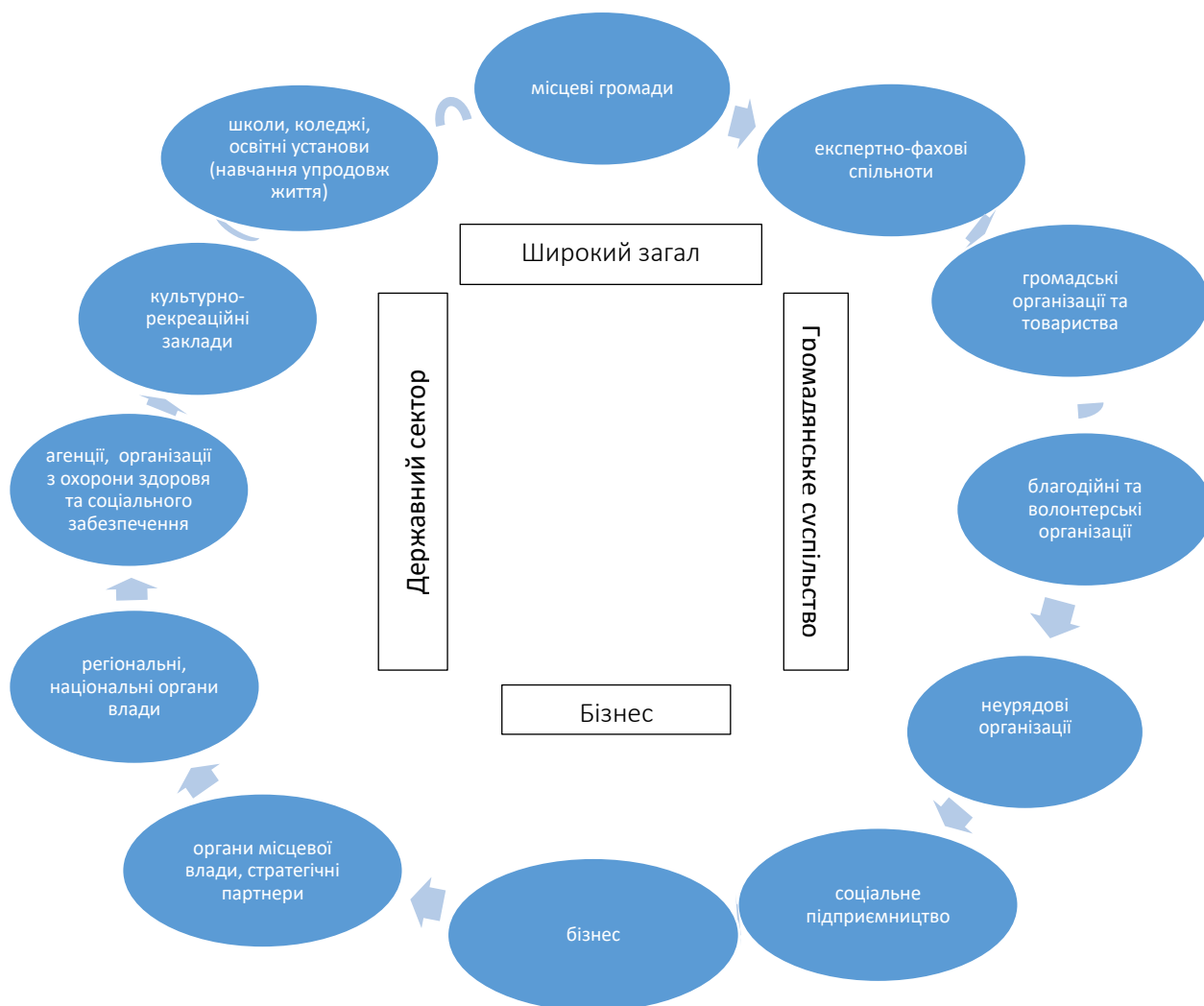

Рис. 6.1. Класифікація зовнішніх стейкхолдерів вищої освіти за концепцією «National Co-ordinating Centre for Public Engagement», Велика Британія, процесно-діяльнісне оцінювання якості вищої освіти.

Зовнішні стейкхолдери залучаються до оцінювання якості вищої освіти з метою підтвердження актуальності та сучасності знань, проведення їх верифікації, засвідчення їх затребуваності промисловістю та ринком праці. Таким чином, співпраця університетів із зовнішніми стейкхолдерами стає критерієм якості вищої освіти, інструментом легітимізації витрат на дослідницьку діяльність, інвестицій у розвиток людських ресурсів, освітню інфраструктуру.

Як гарантію якості вищої освіти, National Co-ordinating Centre for Public Engagement університетам рекомендує:

- проводити періодичну інвентаризацію своїх стейкхолдерів і партнерів,

²²⁸ National Co-ordinating Centre for Public Engagement. URL: <https://www.publicengagement.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).

- фіксувати кількісні зміни (наприклад, збільшення або зменшення кількості партнерів, їх регіональне представництво, активізація контактів із потенційним партнерами);
- спостерігати за якісними змінами, як-то: диверсифікація стейкхолдерів, перехід від статусу потенційного стейкхолдера у статус довготривалого партнера, або звуження кола партнерів через їх втрату.

Спостерігаючи за розвитком стосунків між ЗВО та його стейкхолдерами протягом певного часу, можна дати об'єктивну оцінку зусиллям університету щодо налагодження та утримання зв'язків із зовнішніми партнерами і стейкхолдерами; їх кількісний і якісний склад певною мірою може свідчити про якість вищої освіти того чи іншого ЗВО. З одного боку, зрозуміло, що ЗВО не може охопити усіх стейкхолдерів і перетворити їх на постійних, активних і вірних партнерів; з іншого боку, важлива динаміка кількісних і якісних змін, розширення кола партнерів ЗВО як свідчення реалізації ним своєї соціальної відповідальності.

Процесний (діяльнісний) погляд на якість вищої освіти, відповідно до якого якість тлумачиться як *ефективно, раціонально, якісно налагоджені процеси, які дають очікуваний результат*, є доволі поширеним у сучасній освітології²²⁹. В контексті університетської соціальної відповідальності йдеться про:

- суспільно-орієнтоване викладання і навчання, включення тематики соціальної відповідальності до змісту освітніх програм усіх рівнів;
- проведення соціально відповідальних досліджень;
- належне університетське врядування, ефективний менеджмент;
- студентське самоврядування, реалізація студентських проектів, розвиток волонтерства і благодійництва;
- міжнародне співробітництво, зокрема внесок у розв'язання глобальних наукових і практичних проблем;
- створення сприятливих умов для персонального розвитку студентів, формування їх загальних, професійних, громадянських компетентностей, навичок для життя;
- забезпечення сприятливого клімату для роботи науково-педагогічного складу, адміністративного персоналу, включно із можливостями для професійного розвитку і само-вдосконалення, фізичного і психічного здоров'я;
- налагодження співпраці з місцевою громадою, суспільне служіння, обмін знаннями із внутрішніми і зовнішніми стейкхолдерами, поширення знань поза межами академічних спільнот.

Прикладами процесного підходу до оцінювання якості вищої освіти можна вважати *TEF (Рамку викладацької досконалості)*²³⁰ і *REF (Рамку дослідницької досконалості)*²³¹, запроваджені у систему вищої освіти Великої Британії у 2017 та 2020 роках.

Спроби оцінити якість певних напрямів діяльності ЗВО простежуються у міжнародних та національних рейтингах, оглядах, опитуваннях. Наприклад, *міжнародний рейтинг QS*, крім загального рейтингу університетів, проводить їх ранжирування за вузькопрофільними, специфічними характеристиками:

- рейтинг інноваційної діяльності,
- рейтинг інтернаціоналізації,
- рейтинг інклюзії,
- рейтинг університетської соціальної відповідальності та ін.²³²

Протягом двох десятиліть США і Канаді проводять *National Survey of Student Engagement*²³³ – огляд студентської активності, участі в освітньому процесі та громадському житті. Серед *індикаторів*:

- якість взаємодії студентів та академічного персоналу;
- здатність навчатися в колективі;
- якість взаємодії студентів із іншими студентами;
- здатність спілкуватися, дискутувати з інакшими (diverse);
- університетське середовище, якість студентських послуг та взаємодії з адміністративним персоналом та ін.

²²⁹ Gibbs G. Dimensions of quality. York: The Higher Education Academy, 2010. – P. 12.

²³⁰ What is the TEF? URL : <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/teaching/what-is-the-tef>. (дата звернення: 30.12.2019).

²³¹ What is the REF? URL : <https://www.ref.ac.uk/about/what-is-the-ref>. (дата звернення: 30.12.2019).

²³² QS Stars University Ratings. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars#sorting=overall+country+=rating+=order=desc+orderby=uni+search>. (дата звернення: 30.12.2019).

²³³ National Survey of Student Engagement. URL : <http://nsse.indiana.edu>. (дата звернення: 30.12.2019).

Фактично, National Survey of Student Engagement оцінює не студента, а ті можливості, які університет створює для його навчання, дослідницької діяльності, особистісного розвитку через спілкування, дискусії, громадську активність, волонтерство, інші види діяльності, що збагачують життя і досвід студентів.

Аналіз світового та європейського досвіду дає приклади оцінювання якості ключових напрямів університетської діяльності з точки зору університетської соціальної відповідальності. За результатами попередніх досліджень²³⁴ нами складено *перелік характеристик соціально відповідального викладання і навчання*, яке має:

- бути проблемно-орієнтованим, наближеним до реального життя та відображати динаміку суспільних змін;
- широко застосувати міждисциплінарні або трансдисциплінарні курси, оскільки більшість суспільних проблем мають комплексну, багатовимірну природу;
- відбуватися за активної участі студентів (student involvement);
- застосовувати навчання через практику (learning by doing);
- застосовувати учасницькі (партисипативні) методики, оскільки якісні соціально відповідальні освітні програми мають навчити студентів «співпрацювати задля кращого суспільства» («collaborate for better societies»);
- використовувати у викладанні результати дослідницької діяльності (research-based learning);
- широко використовувати місцеву громаду, інші спільноти як ресурс для дослідницького навчання (community-based research);
- пропонувати студентам нові курси (наприклад, з актуальної для ЄС тематики інтеграції біженців і мігрантів; актуальної для України тематики толерантності в епоху гібридної війни тощо), розроблені як відповідь на нові виклики місцевого, національного чи глобального рівнів;
- включати в освітні програми теми, дотичні до Цілей стійкого розвитку ООН, розвивати в студентів вміння і навички, пов'язані з їх реалізацією, дотримуватися та запроваджувати у професійній діяльності Цілі стійкого розвитку ООН.

Щодо дослідницької діяльності, в ЄВПО та Європейському дослідницькому просторі сьогодні активно обговорюються питання суспільної ролі науки, соціальної відповідальності науковців, дослідницької етики, впливу та значущості результатів досліджень для тої чи іншої групи бенефіціарів (специфіка даного дискурсу нами висвітлена у попередньому дослідженні²³⁵). Соціально відповідальне дослідження повинно мати відповідний зміст, призначення (purpose), спосіб проведення, а також «наближати науку до суспільства»²³⁶.

У листопаді 2014 р. європейські науковці ухвалюють *Rome Declaration on Responsible Research and Innovation in Europe*²³⁷ (Римську декларацію про відповідальні дослідження та інновації в Європі), яка тлумачить відповідальні дослідження та інновації як постійний процес узгодження наукових розвідок та інноваційних продуктів із цінностями, потребами та очікуваннями суспільства та вимагає від дослідників дотримуватися принципів, на яких заснований Європейський Союз, а саме: поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включно із правами осіб, що належать до меншин²³⁸.

Концепція Responsible research and innovation знаходить своє продовження у кількох проектах і програмах Рамкової Програми ЄС Horizon 2020, наприклад: Engaging society in Horizon²³⁹, Science with and for Society²⁴⁰ та ін. Серед іншого, Responsible research and innovation зосереджує увагу на питаннях залучення

²³⁴ Оржель О. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. С. 118-136.

²³⁵ Оржель О. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. С. 118-136.

²³⁶ Авторський переклад «align science more closely to society. – Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi, 2017. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248150>. Р. 260. (дата звернення: 30.12.2019).

²³⁷ Rome Declaration on Responsible Research and Innovation in Europe. URL: https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/rome_declaration_RRI_final_21_November.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

²³⁸ Rome Declaration on Responsible Research and Innovation in Europe. URL: https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/rome_declaration_RRI_final_21_November.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

²³⁹ Engaging Society in Horizon 2020. URL: <https://cordis.europa.eu/project/id/612281>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁴⁰ Science with and for Society. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/science-and-society>.

громадськості (public engagement), відкритого доступу до результатів наукових досліджень, дослідницької етики та доброчесності, гендерної рівності, популяризації в школах природничих та точних наук тощо²⁴¹.

Активно розвивається тема *залучення громадськості до дослідницької діяльності*. Громадськість може виступати:

- замовником дослідження;
- ресурсом і джерельною базою дослідження;
- джерелом його верифікації отриманих наукових результатів;
- бенефіціаром, тобто групою осіб, спільнотою, яка отримують користь від результатів дослідження.

Різну інтерпретацію отримує термінологічне сполучення «*community-based research*», яке, залежно від обставин та змісту, може тлумачитися як «дослідження громади, суспільства»; «дослідження для громади, суспільства» і «дослідження разом з громадою». Університети залучають громадян і громади до творення нових знань (co-construction of knowledge), якими громади пізніше користуються для розвитку людського капіталу, прискорення місцевого економічного розвитку, підвищення продуктивності та прибутковості підприємств, зменшення нерівності тощо²⁴².

Таким чином, сьогодні *якісною з точки зору соціальної відповідальності* буде вважатися *дослідницька діяльність ЗВО*, яка:

- узгоджує тематику досліджень із запитамі і потребами суспільства, місцевої громади, окремих спільнот (наприклад, вчителів шкіл, молодих підприємців, внутрішньо переміщених осіб тощо);
- відкриває наукові проекти для участі громадськості;
- забезпечує доступ (open access) до результатів досліджень різним групам стейкхолдерів;
- активно співпрацює з громадою, молоддю, школами, іншими спільнотами і категоріями громадян, збільшуючи коло осіб, зацікавлених у наукових розвідках та їх результатах;
- дотримується у дослідженнях гендерного балансу, дослідницької етики та доброчесності.

Важливий вплив на якість вищої освіти сьогодні має *інтернаціоналізація*²⁴³.

Університетське врядування та менеджмент великою мірою визначають якість вищої освіти, що доводить одне з небагатьох досліджень, присвячених цьому питанню²⁴⁴.

Соціально відповідальні ЗВО, із прагненням надавати якісну освіту повинні мати *належну, прийнятну для сучасних викликів систему врядування та менеджменту* для того, щоб:

- не відставати у конкурентній боротьбі за студента, викладача, науковця, гранти, проекти;
- своєчасно реагувати на зміни у глобальному, національному та локальному контекстах;
- робити правильний (адекватний наявній ситуації) вибір, постійно обираючи між кількома можливими альтернативами, *наприклад*: зосередитися на комерціалізації або дослідницькій досконалості, докласти зусиль для активізації інтернаціоналізації чи посилити партнерство з місцевою громадою;
- розробляти актуальні (відповідні часу, обставинам) стратегії інституційного розвитку та реалізовувати їх;
- виховувати лідерів, менеджерів, розвивати академічний персонал;
- розширювати і поглиблювати партнерські стосунки тощо.

Соціально відповідальне університетське врядування та менеджмент передбачає:

- необхідність ЗВО адаптуватися до перманентних змін;
- вибір стратегій інституційного розвитку ЗВО, визначення цінностей, візії і місії у консультаціях із внутрішніми і зовнішніми стейкхолдерами, із врахуванням їх запитів і потреб;
- вироблення та узгодження загальноуніверситетських політик, зокрема щодо якості вищої освіти, академічної культури, вдосконалення викладання і навчання, дослідницької діяльності, співпраці з громадою тощо;

²⁴¹ Responsible research & innovation. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/responsible-research-innovation>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁴² Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. – UPP Foundation Civic University Commission. – URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>. P. 14 (дата звернення: 30.12.2019).

²⁴³ Дебич М. Інструменти інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. С. 53-71.

²⁴⁴ Internal Quality Assurance: Enhancing higher education quality and graduate employability. – UNESCO Publishing, 2018. – P. 53-57.

- налаштування організаційних структур, процесів, процедур для ефективного і якісного виконання поточних завдань і стратегічних цілей, зокрема, налагодження каналів внутрішньої та зовнішньої комунікації, запровадження механізмів горизонтальної та вертикальної координації між різними підрозділами, інститутами, керівними органами та самоврядними структурами;
- запровадження системи управління людськими ресурсами, інвестування у розвиток персоналу;
- розроблення KPI як доказів ефективності та якості управління ЗВО.

Процеси управління людськими ресурсами, серед іншого, передбачають забезпечення сприятливого клімату для роботи і розвитку персоналу. Сьогодні в університетському середовищі актуальності набуває *питання благополуччя персоналу* (staff wellbeing). Наприклад, в University of Exeter²⁴⁵ така програма складається з трьох компонентів: фізичного, соціального та духовного благополуччя – «благополуччя означає почуватися добре та добре працювати (функціонувати), оскільки благополуччя допомагає працівнику повністю реалізувати свій потенціал задля власної користі та на благо університету». University of Bristol²⁴⁶ пропонує в рамках програм розвитку персоналу курси та ресурси (довідники, поради, консультації), спрямовані на підтримку психічного і фізичного здоров'я викладачів, як на роботі, так і в особистому житті.

У багатьох університетах діють програми підтримки та забезпечення *благополуччя студентів*, що також є внеском у якість вищої освіти того чи іншого ЗВО. Наприклад, Universitat Autònoma de Barcelona реалізує проект «A healthy and sustainable campus»²⁴⁷ (*Здоровий та стійкий кампус*), який спрямований на:

- розвиток фізичної активності студентів, звичок здорового харчування і попередження згубних звичок (наприклад, наркоманії);
- виховання емоційного інтелекту, формування сексуальної поведінки;
- заохочення відповідального споживання, солідарності;
- збереження здоров'я і безпеку на робочому місці.

Розгалужену програму підтримки і благополуччя студентів пропонує University College London²⁴⁸.

Якість вищої як результат функціонування ЗВО та життєдіяльності системи вищої освіти.

Очевидно, що важливим свідченням якості вищої освіти є результати, здобуті внаслідок функціонування окремого ЗВО та життєдіяльності системи вищої освіти в цілому.

Раніше зазналося, що результати вищої освіти є тісно пов'язаними із стейкхолдерами: здобувачами вищої освіти, донорами, замовниками концепцій чи науково-технічних розробок тощо, що передбачає залучення бенефіціарів до оцінювання їх якості. Разом з тим, на результати вищої освіти можна подивитись більш широко і тлумачити їх як виконання університетських місій та місії вищої освіти в цілому.

Нагадаємо, що UNESCO у «Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття»²⁴⁹ визначила *місією вищої освіти* «to contribute to the sustainable development and improvement of society as a whole». Пізніше Всесвітня конференція UNESCO з вищої освіти у комюніке «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку»²⁵⁰ чітко означила *соціальну відповідальність вищої освіти*:

«Стоячи перед складністю теперішніх і майбутніх глобальних викликів, вища освіта має соціальну відповідальність для покращення нашого розуміння багатогранних проблем, які включають соціальний, економічний, науковий і культурний виміри і нашу здатність відповідати їм. Вона повинна привести суспільство до створення глобальних знань, які б відповідали глобальним викликам, між іншим викликам продовольчої безпеки, зміни клімату, розподілу водних ресурсів, міжкультурного діалогу, запровадження відтворювальних джерел енергії та охорони здоров'я»²⁵¹.

Публікація UNESCO 2015 р. «Rethinking Education: Towards a global common good»²⁵² продовжує розвивати тему соціальної відповідальності освіти як відповіді на глобальні виклики, наголошуючи на

²⁴⁵ University of Exeter. URL : <http://www.exeter.ac.uk/staff/wellbeing/wellbeing>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁴⁶ University of Bristol. URL : <https://www.bristol.ac.uk/staffdevelopment/wellbeing>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁴⁷ Universitat Autònoma de Barcelona. URL : <https://www.uab.cat/web/about-the-uab/itineraries/campus-sis-1345668879524.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁴⁸ Student Support and Wellbeing. URL : <https://www.ucl.ac.uk/students/student-support-and-wellbeing>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁴⁹ World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action. URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116345>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁵⁰ Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_011. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁵¹ Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_011. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁵² Rethinking Education: Towards a global common good. P. 10

необхідності виховувати у здобувачів освіти розуміння того, що світ є взаємопов'язаний і взаємозалежний, та розвивати почуття відповідальності за інших у цьому глобальному світі²⁵³.

ЄС тлумачить *призначення вищої освіти* як «play a crucial role in individual and societal development and in providing the highly skilled human capital and the engaged citizens that Europe needs to create jobs, economic growth, and prosperity».²⁵⁴

Щодо *соціальної відповідальності ЗВО*, крім навчання та розвитку професійних компетентностей студентів, Комюніке UNESCO «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку»²⁵⁵ пропонує інтерпретувати її як просування «критичного мислення і активної громадянської позиції», сприяння «сталому розвитку, миру, добробуту і реалізації прав людини», «освіті соціально відповідальних громадян, які прагнуть до створення миру, захисту прав людини і цінностей демократії»²⁵⁶.

З часів «Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття» (1998 р.) і Комюніке «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» (2009 р.) університетами ЄПВО, закладами вищої освіти в світі накопичено багатий досвід реалізації їх соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність ЗВО реалізується через три загально визнані університетські місії:

- 1) викладання і навчання,
- 2) дослідження,
- 3) суспільне служіння²⁵⁷.

Проте, кожен окремих ЗВО у різні періоди свого розвитку, залежно від обставин часу, глобального і локального контексту по-своєму формулює місії, стратегічні та оперативні цілі, програми свого розвитку тощо, обираючи пріоритетним напрямом розвиток дослідницької діяльності, або викладання і навчання, надаючи перевагу бакалаврським програмам або програмам PhD, розвиваючи партнерські стосунки із міжнародними партнерами, високотехнологічними вітчизняними підприємствами або місцевими громадами і громадянським суспільством.

Відповідно до першої місії – *викладання і навчання*, якісним результатом вищої освіти буде престижність диплому того чи іншого ЗВО на ринку праці, що гарантуватиме здобувачу освіти, пізніше випускнику конкурентоспроможність у працевлаштуванні. Крім спеціальних компетентностей (професійних знань, вмінь і навичок), особистісний розвиток, соціальні навички, громадянські компетентності, досвід міжкультурної взаємодії, здобутий за час навчання в університеті, теж впливатиме на здатність до працевлаштування (employability) та життєвого успіху випускника. Надаючи здобувачам актуальні (relevant) компетентності, забезпечуючи ринок праці працівниками необхідної кваліфікації, ЗВО виконують свою соціальну роль у межах першої місії.

Важливим результатом *дослідницької діяльності* є продукування нових знань. У концепції Responsible research and innovation головним свідченням якості дослідницької діяльності є вплив (impact²⁵⁸), який дослідження має на суспільство, громади, окремі спільноти, заявлені як бенефіціари дослідження. За цим самим принципом (суспільна користь і вплив) оцінюють результати дослідницької діяльності університетів Великої Британії дві національні рамки: REF²⁵⁹ (*Research Excellence Framework – Рамка дослідницької досконалості*) та KEF²⁶⁰ (*Knowledge Exchange Framework – Рамка обміну знаннями*). Дослідницька діяльність має множинних бенефіціарів, тобто отриманий продукт – нові знання – можуть вважатися якісними і мати

²⁵³ Rethinking Education: Towards a global common good. P. 10

²⁵⁴ Why does higher education matter? URL : https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/about-higher-education-policy_en

²⁵⁵ Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_011. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁵⁶ Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_011. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁵⁷ Zomer A., Benneworth P. The Rise of the University's Third Mission. In: Enders J., de Boer H.F., Westerheijden D.F. (eds) Reform of Higher Education in Europe. SensePublishers, 2011. URL : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-6091-555-0_6. P. 81-101. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁵⁸ A PRACTICAL GUIDE TO RESPONSIBLE RESEARCH AND INNOVATION. URL : <https://www.rri-tools.eu/documents/10184/16301/RRI+Tools.+A+practical+guide+to+Responsible+Research+and+Innovation.+Key+Lessons+from+RRI+Tools>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁵⁹ Knowledge exchange or research impact – what is the difference between REF and KEF? URL : <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2019/05/20/knowledge-exchange-or-research-impact-what-is-the-difference-between-ref-and-kef/>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁶⁰ Knowledge exchange framework (KEF). URL : <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/knowledge-exchange-framework>. (дата звернення: 30.12.2019).

користь для експертно-фахових спільнот, громад, органів влади, які можуть використати здобуті знання для розв'язання важливих суспільних, технологічних, екологічних та інших проблем. Неабияке значення дослідницька діяльність ЗВО має для студентів, які отримують сучасні і надсучасні знання завдяки виконаному дослідженню.

Разом з тим, результат певного дослідницького проекту може мати користь для замовника і донора, який профінансував виконання дослідження, але бути шкідливим для навколишнього середовища, або нести загрозу здоров'ю людей чи тварин. Крім того, дослідження може бути важливим для науковців, що виконують дослідження, або керівництва ЗВО, де воно виконується: для них якість здобутих результатів може полягати в отриманні престижної винагороди, перемоги у конкурсі, вищій позиції у рейтингах цитування, кращій репутації ЗВО серед інших ЗВО та бізнес-партнерів. За допомогою *кодексів дослідницької доброчесності*²⁶¹ та подібних їм внутрішніх нормативних актів²⁶², ЗВО намагаються максимізувати вплив результатів своїх досліджень на суспільне життя, збільшити користь для певних соціальних груп, а також мінімізувати негативний вплив дослідницької діяльності на живу та неживу природу, матеріальний та духовний світ.

Таким чином, оцінювання результатів дослідницької діяльності ЗВО має здійснюватися з врахуванням того впливу, який вона має для певної суспільної сфери або сектору економіки на інституційному, місцевому, національному, глобальному рівнях.

Щодо третьої університетської місії – *служіння* – вона має багато проявів і назв: *service to community*, *public engagement*, *community engagement*, *social responsibility*, *collaboration with society*, які в українському перекладі мають відповідники «служіння суспільству», «суспільна активність», «громадська активність», «соціальна відповідальність», «співпраця з суспільством». Також, доволі часто третя місія університету тлумачиться як співпраця з бізнесом, трансфер знань від ЗВО як осередку знань до промислових підприємств, виробництва. Тобто, йдеться про застосування знань на практиці, їх використання для служіння суспільству:

*«Higher education systems exist primarily not only for knowledge creation, but to address practical issues of life. Universities should be able to address the challenges that communities face by not merely providing solutions but also building the requisite societal capacity to enable communities to handle future challenges»*²⁶³.

Тож, в контексті університетської соціальної відповідальності якісне служіння і співпраця з громадою, суспільством означає донесення знань до актуальних чи потенційних споживачів для перетворення їх в:

- інновації;
- технології;
- науково-технічні розробки;
- креативні стартапи;
- концепції соціально-економічного розвитку та соціального згуртування;
- ініціативи соціального підприємництва;
- культурно-мистецькі заходи і програми;
- курси з енергозбереження, органічного сільського господарства, роздільного збору сміття, чи розвитку молодіжного лідерства.

Відповідно, результатом якісного виконання ЗВО третьої місії буде активна громада, що відповідає на ініціативи ЗВО, широке коло партнерів серед фахових, експертних, бізнес-спільнот, співпраця з органами влади різних рівнів, у першу чергу – з органами місцевого самоврядування, взаємодія із представниками громадянського суспільства і достатня кількість заходів з громадою і для громади, які б свідчили, що знання, що їх пропонує ЗВО, є затребуваними і здатними позитивно вплинути на різні аспекти і сфери суспільного життя.

²⁶¹ Research integrity code. URL : <https://www.brunel.ac.uk/research/Research-Integrity>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁶² [Concordat to Support Research Integrity](https://www.universitiesuk.ac.uk/policy-and-analysis/reports/Documents/2019/the-concordat-to-support-research-integrity.pdf). URL : <https://www.universitiesuk.ac.uk/policy-and-analysis/reports/Documents/2019/the-concordat-to-support-research-integrity.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁶³ Авторський переклад: «Системи вищої освіти існують не тільки для творення знань, але переважно для вирішення практичних життєвих проблем. Університети мають бути здатні відповісти на виклики, з якими стикаються громади, не тільки запропонувавши певні рішення, але також створивши суспільний потенціал і спроможність відповісти на виклики майбутнього». Lomotey, V. *Towards a Socially Responsible University. Higher Education in the World. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local*. GUNi, 2017. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248150>. P. 468. (дата звернення: 30.12.2019).

Висновки

1. Оцінювання якості вищої освіти в контексті зростання соціальної ролі вищої освіти і соціальної відповідальності університетів змушує дослідників, освітян переглянути алгоритм оцінювання та внести зміни до механізму оцінювання якості вищої освіти.

2. Якість вищої освіти залежить від:

- якості знань, які ЗВО продукує і пропонує здобувачам освіти, іншим стейкхолдерам, широкому загалу;

- рівня задоволення потреб і запитів різних стейкхолдерів, наприклад держави, що фінансує вищу освіту; працедавців, які (не)задоволені рівнем кваліфікацій працівників, яких вони наймають після завершення університетської програми; батьків здобувачів освіти, чиї інвестиції у кар'єру дітей (не) забезпечили останнім роботу і достаток;

- якісної організації ключових процесів, що забезпечують ефективне функціонування ЗВО, виконання їм своїх місій, реалізації стратегій, досягнення цілей;

- якості результатів, релевантних для різних груп стейкхолдерів, та здобутих у ході виконання ЗВО своїх місій: продукування нових суспільно-корисних знань, їх поширення, донесення до споживачів і суспільства загалом, забезпечення їх засвоєння та застосування з метою здійснення позитивного суспільного впливу.

Таким чином, до механізму оцінювання якості вищої освіти мають увійти як мінімум 4 складові: знання, стейкхолдери, процеси і результати вищої освіти, які є взаємопов'язаними і взаємозалежними, наприклад запити стейкхолдерів можуть визначати рівень складності знань; процеси впливати на їх валідність тощо.

3. Оцінювання якості вищої освіти не можна відокремити від формування її якості, оскільки творці якості – внутрішні і зовнішні стейкхолдери – будуть одночасно її оцінювачами.

4. Відповідно, з точки зору соціальної відповідальності механізм оцінювання якості вищої освіти має формуватися спільно усіма учасниками освітнього процесу разом з зовнішніми стейкхолдерами відповідно до місій ЗВО, його стратегічних та оперативних цілей, суспільних запитів і потреб, з врахування глобальних, національних, локальних викликів, як-то: гібридна війна, пандемія, уповільнення темпів економічного зростання чи брак кваліфікованих кадрів на регіональному ринку праці.

5. Тож, за таким *алгоритмом оцінювання якості вищої освіти* має починатися з визначення університетських місій, аналізу стратегії інституційного розвитку, перегляду і уточнення списку стейкхолдерів і партнерів, формулювання довгострокових і короткострокових цілей і завдань для основних напрямів університетської діяльності, моніторингу їх досягнення, спілкування із стейкхолдерами, проведення аналізу потреб партнерських громад / спільнот, порівняння результатів з результатами інших ЗВО, розроблення і заповнення матриць, таблиць, форм тощо з оцінювання якості вищої освіти в рамках оновленого механізму.

Список використаних джерел

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2018. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf. 172 с. (дата звернення: 30.12.2019).

2. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18>. (дата звернення: 30.12.2019).

3. Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. № 1(7) (2019). URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>. С. 3-25. (дата звернення: 30.12.2019). DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-7-1-3-25>.

4. Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_011. (дата звернення: 30.12.2019).

5. Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред. С. Калашнікової. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, № 2(8), 2019. С. 176-191. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/issue/view/8>. (дата звернення: 30.03.2020).

6. Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf. 229 с. (дата звернення: 30.12.2019).
7. Свобода, справедливість та безпека залишаються серед ціннісних пріоритетів українців – опитування. URL: <https://dif.org.ua/article/ukraintsi-tsinuyut-svoi-prava-i-svobodi-khochu-y-dosi-pogano-orientuyutsya-u-zmisti-ta-pokhodzhenni-prav-lyudini-sutnosti-pravovikh-mekhanizmiv-opituvannya>. (дата звернення: 30.12.2019).
8. A NEW SKILLS AGENDA FOR EUROPE. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223>. (дата звернення: 30.12.2019).
9. A PRACTICAL GUIDE TO RESPONSIBLE RESEARCH AND INNOVATION. URL : <https://www.rri-tools.eu/documents/10184/16301/RRI+Tools.+A+practical+guide+to+Responsible+Research+and+Innovation.+Key+Lessons+from+RRI+Tools>. (дата звернення: 30.12.2019).
10. [Concordat to Support Research Integrity](https://www.universitiesuk.ac.uk/policy-and-analysis/reports/Documents/2019/the-concordat-to-support-research-integrity.pdf). URL : <https://www.universitiesuk.ac.uk/policy-and-analysis/reports/Documents/2019/the-concordat-to-support-research-integrity.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).
11. Engaging Society in Horizon 2020. URL: <https://cordis.europa.eu/project/id/612281>. (дата звернення: 30.12.2019).
12. Gibbs G. Dimensions of quality. York: The Higher Education Academy, 2010. – 60 p.
13. Internal Quality Assurance: Enhancing higher education quality and graduate employability. – UNESCO Publishing, 2018. 289 p.
14. Knowledge exchange framework (KEF). URL : <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/knowledge-exchange-framework>. (дата звернення: 30.12.2019).
15. Knowledge exchange or research impact – what is the difference between REF and KEF? URL : <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2019/05/20/knowledge-exchange-or-research-impact-what-is-the-difference-between-ref-and-kef>. (дата звернення: 30.12.2019).
16. Lomotey V. Towards a Socially Responsible University. Higher Education in the World. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi, 2017. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248150>. P. 465-470. (дата звернення: 30.12.2019).
17. National Co-ordinating Centre for Public Engagement. URL: <https://www.publicengagement.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).
18. National Survey of Student Engagement. URL : <http://nsse.indiana.edu>. (дата звернення: 30.12.2019).
19. OECD. URL: <http://www.oecd.org/education/education-at-a-glance>. (дата звернення: 30.12.2019).
20. Promoting the Relevance of Higher Education. Executive Summary. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9daa09fa-7ffd-11e8-ac6a-01aa75ed71a1/language-en>. 10 p. (дата звернення: 30.12.2019).
21. Promoting the Relevance of Higher Education: Main Report 2018. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/59d3a999-84b9-11e8-ac6a-01aa75ed71a1>. (дата звернення: 30.12.2019).
22. QS Stars University Ratings. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars#sorting=overall+country+=rating+=order=desc+orderby=uni+search>. (дата звернення: 30.12.2019).
23. Research integrity code. URL : <https://www.brunel.ac.uk/research/Research-Integrity>. (дата звернення: 30.12.2019).
24. Responsible research & innovation. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/responsible-research-innovation>. (дата звернення: 30.12.2019).
25. Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes // COM (2012) 669 final. – European Commission, Strasbourg, 20.11.2012. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/com669_en.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).
26. Rethinking Education: Towards a global common good. UNESCO, 2015. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232555>. 86 p. (дата звернення: 30.12.2019).
27. Rome Declaration on Responsible Research and Innovation in Europe. URL: https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/rome_declaration_RRI_final_21_November.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

28. Schindler L., Puls-Elvidge S., Welzant H., Crawford L. Definitions of Quality in Higher Education: A Synthesis of the Literature. Higher Learning Research Communication, 5(3), 2015. URL: <https://www.researchgate.net/publication/284217681>. P.3-13. (дата звернення: 30.12.2019). DOI: 10.18870/hlrc.v5i3.244.
29. Science with and for Society. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/science-and-society>. (дата звернення: 30.12.2019).
30. Student Support and Wellbeing. URL : <https://www.ucl.ac.uk/students/student-support-and-wellbeing>. (дата звернення: 30.12.2019).
31. Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. – UPP Foundation Civic University Commission. – URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>. 78 p. (дата звернення: 30.12.2019).
32. Universitat Autònoma de Barcelona. URL : <https://www.uab.cat/web/about-the-uab/itineraries/campus-sis-1345668879524.html>. (дата звернення: 30.12.2019).
33. University of Bristol. URL : <https://www.bristol.ac.uk/staffdevelopment/wellbeing>. (дата звернення: 30.12.2019).
34. University of Exeter. URL : <http://www.exeter.ac.uk/staff/wellbeing/wellbeing>. (дата звернення: 30.12.2019).
35. What is quality in higher education? URL: <https://universitydiary.wordpress.com/2008/10/09/what-is-quality>. (дата звернення: 30.12.2019).
36. What is the REF? URL : <https://www.ref.ac.uk/about/what-is-the-ref>. (дата звернення: 30.12.2019).
37. What is the TEF? URL : <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/teaching/what-is-the-tef>. (дата звернення: 30.12.2019).
38. Why does higher education matter? URL : https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/about-higher-education-policy_en. (дата звернення: 30.12.2019).
39. World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action. URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116345>. (дата звернення: 30.12.2019).
40. Zomer A., Bennenworth P. The Rise of the University's Third Mission. In: Enders J., de Boer H.F., Westerheijden D.F. (eds) Reform of Higher Education in Europe. SensePublishers, 2011. URL : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-6091-555-0_6. P. 81-101. (дата звернення: 30.12.2019).

Розділ 7. Запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти на національному та інституційному рівнях

Жаннета Таланова,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
 ORCID ID: 0000 0003-4007-2677

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції надав підстави здійснити узагальнення щодо різних аспектів проблеми: виявити тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти, визначити та систематизувати механізми оцінювання якості вищої освіти на національному та інституційному рівнях, інструменти інтернаціоналізації та критерії і показники міжнародних і національних університетських рейтингів для оцінювання якості, вплив соціальної відповідальності університету та громадських організацій на формування та оцінювання якості вищої освіти.²⁶⁴

Виходячи з визначень основних понять і положень щодо проблеми механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції відповідно до вищезазначених аналітичних матеріалів, можна запропонувати рекомендації щодо алгоритму запровадження механізмів оцінювання на національному та інституційному рівнях, узагальнюючи їх характеристики, представлені вище в розділах цієї публікації.

Оцінювання якості вищої освіти в контексті її забезпечення та покращення – це процес збору, аналізу, узагальнення та інтерпретації вхідних і вихідних *даних* у вищій освіті за визначеними кількісними та якісними *показниками* з метою вимірювання результативності діяльності та визначення ступеня *відповідності* об'єкта оцінювання (закладу вищої освіти, освітньої програми) встановленим *вимогам* – рамкам, стандартам, критеріям, та формування відповідних рекомендацій і прийняття рішень щодо удосконалення якості.

Механізм оцінювання якості вищої освіти – система складових (*інституції* та їх організаційні структури, *підходи, способи, фактори, форми, методи, засоби, процедури, інструменти, критерії і показники*), що цілеспрямовано та узгоджено діють разом, призначена для забезпечення процесу оцінювання якості вищої освіти на принципах прозорості та порівнюваності. Такий механізм може характеризуватися числом ступенів свободи — мінімальною кількістю його складових, характеристики та дії яких однозначно визначають специфіку та дію решти складових механізму. Причому кожному методу можуть відповідати свої форми і свої інструменти. Наприклад, методу адміністративно-правового регулювання забезпечення та оцінювання якості вищої освіти відповідають такі форми, як державний нагляд та ліцензування, яким, у свою чергу, відповідають такі інструменти, як ліцензія, реєстрація, нормативи.²⁶⁵

Конкретизуючи складові механізмів оцінювання якості вищої освіти, до них можна віднести політики, стратегії, рейтинги, стандарти, рамки, кодекси, статистичні дані, бази даних, моніторинг, опитування, інтерв'ю, колегіальне оцінювання, процедури оцінювання тощо.

Отже, на **національному рівні** розвиток *політики* якості в умовах євроінтеграції в контексті запровадження різноманітних механізмів оцінювання якості вищої освіти необхідно має ґрунтуватися на таких положеннях (*узагальнення здійснено автором на основі результатів досліджень власних і співавторів публікації М. Дебич, В. Лугового, О. Слюсаренко відповідно до розділів цього видання*):

²⁶⁴ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

²⁶⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

- посилення *вимог до членства в Спілці* ректорів вищих навчальних закладів України, зокрема на основі таких критеріїв – представленість у провідних міжнародних університетських рейтингах, обсяг власних надходжень, включно з міжнародними грантами, міжнародна акредитація тощо, – та підвищення її ролі у вирішенні проблем вищої освіти шляхом визначення та реалізації процедури консультацій із Спілкою відповідних нормативно-правових актів органів у сфері вищої освіти;

- упровадження *класифікації* закладів вищої освіти за типом американської Класифікації Карнегі з використанням критеріїв складності (рівнів) акредитованих освітніх програм і масштабу їх реалізації, а також рівнем розвитку досліджень і розробок;

- упровадження *рамок досконалості* досліджень, викладання, обміну знаннями (за британським прикладом – REF Research Excellence Framework – Рамка дослідницької досконалості та KEF Knowledge Exchange Framework – Рамка обміну знаннями).

- формування *Асоціації* українських дослідницьких університетів-лідерів на базі 10 найкращих вітчизняних університетів, що в рейтингах TIMES і QS. Ці університети-засновники повинні розробити статут і критерії членства, за якими добираються провідні дослідницькі університети та позбавляються членства, якщо ЗВО втратив лідерські позиції у вищій освіті. Чисельність членів Асоціації не повинна перевищувати 10 % від загальної кількості ЗВО України (тобто до 28). Асоціація має визначати критерії і показники національного рейтингу закладів вищої освіти України, а також бути законодавчо наділена правом погодження (вето) щодо проектів актів законодавства, що стосуються ключових аспектів діяльності університетів та вищої освіти загалом;

- запровадити *національний рейтинг* ЗВО загальної, що визначає інституційні досягнення, та галузевої, що визначає досягнення ЗВО за окремими галузями знань / спеціальностями, версій як топовий механізм оцінювання якості вищої освіти найвищої досконалості та визначення провідних ЗВО, зокрема для надання статусу дослідницького університету, прийняття ефективних управлінсько-організаційних рішень щодо державної підтримки. Національний рейтинг має базуватися на об'єктивних критеріях і показниках (індикаторах), отриманих з вірогідних баз даних третіх сторін, і враховувати показники інтернаціоналізації (іноземні студенти; іноземний персонал; публікації в іноземних виданнях; міжнародні спільні освітні програми/ дослідження тощо). За методологічну основу рейтингу слід узяти методологію Шанхайського рейтингу як найбільш фахово досконалого і практично доцільного – мінімальна кількість (4-6) найважливіших індикаторів, використання для визначення показників надійних баз даних третіх сторін, відмова від репутаційних індикаторів заради максимальної об'єктивності і прозорості рейтингування;

- розвиток *системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти* шляхом розбудови мережі незалежних агенцій з оцінювання якості та забезпечення якості діяльності Національного агентства забезпечення якості вищої освіти, що має бути підтверджене міжнародним визнанням і членством в ENQA;

- затвердження та імплементація *національної стратегії інтернаціоналізації*, що передбачає інструменти, процедури, критерії та показники якості тощо, з урахуванням таких аспектів: світоглядно-ціннісний (місія, візія, цінності, принципи); організаційно-ресурсний (цілі та завдання, підходи, методи організації, засоби, форми, механізми, організаційна структура / ресурси); нормативно-правовий (законодавче врегулювання: інструментів визнання, реалізації мобільності, запровадження міжнародних програм спільних / подвійних ступенів, механізмів забезпечення якості вищої освіти).

На *інституційному рівні* запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції, урахуваючи зазначені у розділах вище положення, рекомендовано засновувати на таких положеннях (*узагальнення здійснено автором на основі результатів досліджень власних і співавторів публікації О. Воробйової, М. Дебич, О. Оржель, К. Трими відповідно до розділів цього видання*):

- визначення університетської *місії та візії* в контексті забезпечення та удосконалення якості, що охоплюють ключові сфери діяльності закладу вищої освіти – викладання і навчання (престижність диплому на ринку праці, що гарантує конкурентоздатність випускників у працевлаштуванні, розвиток, окрім спеціальних фахових компетентностей, особистісних здатностей, соціальних навичок, громадянських компетентностей, міжкультурної взаємодії, що впливають на здатність до працевлаштування (employability) та життєвого успіху випускника), дослідження (продукування нових знань, вплив досліджень на студентів, аспірантів, докторантів, суспільство, громади, експертно-фахові спільноти, органи влади в контексті використання результатів досліджень для розв'язання важливих соціальних, технологічних, екологічних та інших проблем), суспільне служіння (донесення знань до актуальних чи потенційних споживачів та їх перетворення в інновації, технології, креативні стартапи, концепції соціально-економічного розвитку та соціального згуртування, ініціативи соціального підприємництва, культурно-мистецькі заходи і програми, просвітництво з питань

енергозбереження, органічного сільського господарства, роздільного збору сміття, розвитку молодіжного лідерства);

- розвиток і реалізація *стратегії* інституційного розвитку з урахуванням визначеного та обґрунтованого переліку стейкхолдерів і партнерів, що включає формулювання довгострокових і короткострокових цілей і завдань за основними напрямками діяльності;

- розроблення та запровадження (у вигляді відповідного плану дій) інституційної *стратегії інтернаціоналізації* з урахуванням таких аспектів: світоглядно-ціннісний (місія, візія, цінності, принципи); організаційно-ресурсний (цілі та завдання, підходи, методи організації, засоби, форми, механізми, організаційна структура/ ресурси); нормативно-правовий (нормативне врегулювання: інструментів визнання, реалізації мобільності, запровадження міжнародних програм спільних/ подвійних ступенів, системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти);

- *моніторинг* досягнення стратегічних та оперативних цілей і завдань;

- унормування інституційних *процедур і заходів системи внутрішнього забезпечення якості*, що узгоджується з ESG 2015 і національним законодавством: визначення принципів і процедур забезпечення якості; здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; щорічне оцінювання студентів, аспірантів та викладачів; постійне підвищення кваліфікації викладачів; необхідні ресурси для організації освітнього процесу; інформаційні системи для ефективного управління освітнім процесом; публічність інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації; дотримання академічної доброчесності, зокрема функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату;

- застосування *стандартів ISO 21001* «Освітні організації – Системи управління для освітніх організацій» в управлінні закладом вищої освіти, зокрема послідовний процес забезпечення ефективності діяльності, узгодження її цілей, процесів і заходів з політикою закладу (місія, статут, стратегії), піклування про авторитет закладу та зв'язки з громадськістю, залучення зацікавлених сторін, застосування індивідуального підходу до навчання, стандартизація всіх процесів, стимулювання до впровадження інновацій;

- розвиток *мобільності* шляхом унормування процедур залучення учасників та її фінансування;

- запровадження *системи мотивації* персоналу до інтернаціоналізації – до участі у програмах мобільності, розроблення та реалізації англійськомовних програми подвійних ступенів, викладання та публікації результатів досліджень англійською мовою;

- *самооцінювання* закладу вищої освіти на основі розроблених та обґрунтованих матриць, таблиць, опитувальників тощо із залученням громадських організацій, зокрема роботодавців, до оцінювання якості вищої освіти як зовнішніх стейкхолдерів та студентів, аспірантів як внутрішніх стейкхолдерів;

- порівняння результатів з результатами інших закладів вищої освіти, розроблення і заповнення в рамках оновленого механізму

- організаційна та фінансова підтримка закладом вищої освіти створення та функціонування *органу студентського самоврядування, зареєстрованого як громадська організація*;

- постійна *комунікація* з стейкхолдерами закладу вищої освіти, *аналіз потреб* ринку праці, партнерських громад і спільнот (періодична інвентаризація стейкхолдерів і партнерів, фіксування кількісних та якісних (диверсифікація стейкхолдерів, перехід від статусу потенційного партнера до статусу довготривалого) змін щодо партнерів.

Соціальна відповідальність закладів вищої освіти як вимір якості вищої освіти залишається певною новацією, тож важливо орієнтуватися на визнані маркери щодо оцінювання якості вищої освіти в контексті соціальної відповідальності.

За результатами попередніх досліджень²⁶⁶ О. Оржель визначено такий *перелік маркерів соціальної відповідальності університетів*, який вона представляє у відповідному розділі цієї публікації, а саме:

- цінності (довіра, повага, справедливість), заявлені у місії та візії;

- принципи (прозорість, відкритість, підзвітність, ефективність), визначені в статуті та інших інституційних документах;

- наявність положення щодо соціальної відповідальності у статутних та інших інституційних документах;

²⁶⁶ Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf. С. 140 – 154.

- організація університетського врядування, лідерства, менеджменту на основі соціальної відповідальності з урахуванням інтересів і потреб різних груп внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів, дотриманням законодавства;
- встановлення та розвиток зв'язків із зовнішніми стейкхолдерами;
- реалізація проектів, програм, інших заходів, спрямованих на суспільне служіння, надання послуг громаді (місцевий, національний, глобальний рівні);
- включення питань соціальної відповідальності до змісту освітніх програм;
- відображення Цілей стійкого розвитку ООН у дослідженнях, освітніх програмах, зокрема питання боротьби із зміною клімату, раціонального використання і збереження водних ресурсів, забезпечення екологічної стійкості населених пунктів, переходу на нові відновлювальні джерела енергії, соціальна справедливість, рівність, інклюзія
- виконання досліджень, спрямованих на розв'язання суспільно-орієнтованих проблем;
- реалізація проектів і програм волонтерства;
- реалізація благодійних проектів і програм;
- відповідальне ставлення до довкілля;
- ощадливе використання ресурсів, включно з фінансовими;
- поширення накопичених і здобутих знань поза межами академічного середовища.

Необхідно зазначити, що інституційний вимір охоплює освітній простір закладу вищої освіти, який формується, зокрема, шляхом реалізації положень національних та інституційних нормативно-правових документів, що визначають стратегію розвитку закладу, підходи до інтернаціоналізації, системи забезпечення, оцінювання та удосконалення якості вищої освіти та професійного розвитку персоналу закладу, певні процеси та процедури, методи та інструменти, відповідний функціонал структурних підрозділів. Основні документи інституційного рівня, що впливають на якість вищої освіти, відповідно до законодавчої бази України такі:

- стратегічні документи щодо розвитку закладу вищої освіти, зокрема інтернаціоналізації;
- документи, що регулюють організацію освітнього процесу, засновані на вимогах ESG, ECTS,

Додатку до диплому;

- документи, що регулюють внутрішню систему забезпечення якості, засновані на вимогах ESG;
- документи, що регулюють створення, перегляд освітніх програм, засновані на вимогах Національної рамки кваліфікацій, стандартів вищої освіти, ESG, ECTS, Додатку до диплому, а також даних проектів EC Tuning (галузеві / секторальні рамки, компетентності та результати навчання за спеціальностями тощо) та CoRe2 – Competences in Recognition and Education 2 (профілі ступеневих освітніх програм, включаючи програмні компетентності та програмні результати навчання);
- документи, що регулюють систему професійного розвитку та удосконалення викладачів, засновані на ESG.

Характеристика механізмів оцінювання якості вищої освіти на інституційному рівні (оцінювання культури якості, самооцінювання, оцінювання якості освітньої програми, оцінювання діяльності закладу) і їх критерії, показники/індикатори та інструменти представлено в аналітичних матеріалах²⁶⁷. На ці основі можна виокремити рекомендації щодо їх впровадження на інституційному рівні, за такими блоками.

(1) Оцінювання культури якості у закладів вищої освіти засноване на таких загальних компонентах: узгоджені та визнані колективом цінності, зрозумілі цілі та зобов'язання, комунікація / спілкування в колективі, лідерство, розподілене зокрема, довіра між працівниками закладу, доступна інформація, відданість цінностями пріоритетам закладу, відповідальність, участь в діяльності закладу через залученість до заходів і процесів, визнання кожного. Оцінювання здійснюється за такими рівнями та складовими.

Структурно-формальний рівень включає низку елементів забезпечення якості, розподілені за критеріями:

нормативні (цілі якості, визначені в документах),

²⁶⁷ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

стратегічні (структури врядування, відповідальні за забезпечення якості), оперативні (інструменти оцінювання, мотиваційні управлінські рішення).

Організаційно-психологічний рівень включає критерії:

колективні (кодекси, доступ до корпоративної інформації, відкрита та прозора процедура прийняття рішень, корпоративна культура, взаємодія між працівниками, довіра та спільні цінності), індивідуальні (залученість до процесів забезпечення та удосконалення якості, мотивація та визнання індивідуальних досягнень, розподілене лідерство та відповідальність)

(2) Самооцінювання передусім засноване на формуванні звіту про самооцінювання відповідно до зовнішніх вимог і формату, до якого включаються зокрема:

кількісні показники / індикатори оцінювання якості вищої освіти для ліцензування, критерії акредитації освітніх програм, показники/ індикатори для інституційної акредитації, кількісні показники / індикатори оцінювання якості вищої освіти для рейтингування, індикатори та показники «формули фінансування», показники/ індикатори для інституційного аудиту.

Дієвим інструментом самооцінювання є SWOT-аналіз закладу, що допомагає визначити сильні сторони закладу та відповідні можливості, слабкі сторони та відповідні загрози/ризиків.

(3) Оцінювання якості освітньої програми поділяється на кілька складових: оцінювання якості надання/ пропозиції освітньої програми, оцінювання якості виконання/ реалізації освітньої програми, оцінювання змісту та організації освітньої програми/ навчальної дисципліни, оцінювання якості проєктування очікуваних/ запланованих результатів навчання, оцінювання якості викладання.

Оцінювання якості надання/ пропозиції освітньої програми зорієнтоване на процес формування конкурентоздатної освітньої програми, відбувається із залученням студентів, роботодавців й інших зовнішніх експертів. До *критеріїв* оцінювання можна віднести:

- 1) зрозумілість і доступність цілей освітньої програми;
- 2) відповідність пропозиції навчальної дисципліни цілям освітньої програми, тобто узгодження цілей та результатів навчальної дисципліни з цілями та результатами освітньої програми;
- 3) якість змісту навчальних дисциплін;
- 4) кваліфікація академічного персоналу, яка характеризується структурою посад викладачів, залучених до освітньої програми, наявністю та відповідністю наукових ступенів, стажем роботи, а також середнім віком;
- 5) дослідницька діяльність академічного персоналу, яка характеризується публікаціями та участю у конференціях і проєктах;
- 6) забезпечення бібліотечними ресурсами, яке характеризується літературними джерелами та підписаними базами даних;
- 7) матеріально-технічне забезпечення аудиторій, включаючи лабораторне забезпечення тощо та доступність комп'ютерів та Інтернету

Оцінювання якості виконання/ реалізації освітньої програми зорієнтоване на процес організації максимально високого досягнення результатів навчання студентами. Основною характеристикою є ефективність навчання, тобто в якому обсязі студент набуває нові знання, вміння, цінності та інші результати навчання під час навчання, відбувається із залученням студентів, роботодавців, можливо й зовнішніх експертів

Рекомендовано такі *критерії* оцінювання:

- 1) виконання навчального плану, яке характеризується послідовністю та зв'язком між навчальними дисциплінами, а також наданням електронних курсів, тестів тощо;
- 2) залучення академічного персоналу до освітнього процесу – середнє навантаження академічного персоналу в освітній програмі, доступність викладачів для студентів, а також співпраця викладачів із студентами;
- 3) навчання забезпечує належні результати навчання – теоретичні та практичні, включаючи дослідницькі;
- 4) викладання та навчання сприяє критичному мисленню;
- 5) викладання та навчання сприяє розвитку загальних компетентностей, що включає практичні навички з письмової мови, презентацій, дискусій та роботи в команді, а також володіння іноземними мовами, комп'ютерного програмування та організаторських навичок;
- 6) міжнародний досвід навчання, який характеризується академічною мобільністю студентів, запрошеними закордонними викладачами та мобільністю викладачів;

7) задоволеність студентів обраною освітньою програмою.

Для системного оцінювання якості рекомендовано використовувати такий набір *інструментів*:

Циклічний перегляд освітньої програми в межах системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;

Огляд кластерів (груп) освітніх програм у межах галузі знань/ спеціальності;

Тематичні підходи до внутрішнього перегляду, зокрема увага до конкретних тем при перегляді груп програм;

Процеси: самооцінювання; огляд інформації, включаючи вимірювання та індикатори (показники), вхідні дані на стратегічному та академічному рівнях; планування розвитку;

Дані моніторингу: внутрішні (результати, прогрес, просування тощо) та зовнішні (результати діяльності ринку праці, рівень зайнятості);

Семінари з оцінювання та розвитку освітньої програми за участю всіх зацікавлених сторін для конкретної програми;

Інституційні структури з оцінювання: комітет з якості, керівництво освітньої програми, науково-методична рада, вчена рада;

Фокус-групи/ панелі як метод збору більш детальних відгуків від студентів, аспірантів, викладачів, зовнішніх стейкхолдерів;

Збір відгуків/ вхідних даних від викладачів;

Дискусійний круглий стіл з роботодавцями та випускниками освітньої програми;

Звіти керівників освітніх програм;

Залучення зовнішніх експертів (експертів);

Щорічні відгуки (через опитування) студентів, аспірантів, випускників, інших зацікавлених сторін;

Зовнішня акредитація (зокрема, для професійних освітніх програм) для забезпечення дотримання освітніх та/або професійних стандартів.

Оцінювання змісту та організації освітньої програми/ навчальної дисципліни зорієнтовано на вдосконалення концептуальних підходів до розвитку освітньої програми, опису освітньої програми для порівняння з іншими програмами на основі компетентностей та результатів навчання в умовах компетентісно орієнтованого та студентоцентрованого освітнього середовища, запровадження нових методів викладання та навчання, конструктивного узгодження або загальних аспектів щодо дидактики

Запровадження *компетентнісного підходу* рекомендовано засновувати на методології проєкту ЄС Tuning при проєктуванні освітньої програми, компетентностей та результатів навчання.

Кредитний підхід демонструється в присвоєнні кредитів ECTS видам діяльності студентів у межах освітнього процесу, ураховує навчальне *навантаження* студента для досягнення визначеного результату навчання. Серед *критеріїв*: відповідність між ефективним навчальним навантаженням студента та кредитами ECTS за курсом (освітньою програмою/навчальною дисципліною/модулем/ результатом навчання), надання викладачем структурованої підтримки (коучинг) студентам у процесі навчання, дидактика та конструктивне узгодження за курсом навчальної дисципліни.

Студентоцентрований підхід до навчання та викладання рекомендовано оцінювати через такі *критерії та індикатори*:

(1) *Підтримка навчання*: підтримка студентів для розуміння та реалізації індивідуальної типу навчання (навчальної траєкторії); рамки для самостійного навчання/роботи; достатня можливість для студентів давати відгуки щодо освітнього процесу та отримувати відгуки щодо їх освітніх досягнень;

(2) *Підтримка викладачів*: педагогічна підготовка, включаючи обмін кращими практиками викладання та навчання; підтримка щодо використання різноманітних методів і технологій викладання та навчання; достатні можливості для викладачів з надання та отримання відгуків щодо освітньої діяльності; підтримка використання технологій (ІКТ та ін.) як інструменту викладання та навчання; визнання належного викладання;

(3) *Дизайн/ побудова освітніх програм і навчальних планів та індивідуальних траєкторій навчання*: забезпечення чіткого опису змісту курсу (освітньої програми/навчальної дисципліни/модулю) та очікуваних результатів навчання; вибір методів викладання та оцінювання, які заохочують активне навчання; гнучкі траєкторії навчання та рекомендації студентам щодо вибору освітніх компонентів тощо; визнання попереднього та неформального навчання; залучення студентів до розроблення/модернізації освітніх програм та побудови навчальних планів; залучення зовнішніх зацікавлених сторін до розроблення/модернізації освітніх програм і побудови навчальних планів (наприклад, випускників і роботодавців); керівництво освітньою програмою та прийняття рішень щодо її удосконалення; неформальна,

дійсна участь студентів в освітньому процесі, забезпеченні якості вищої освіти; вхідна інформація від викладачів щодо їх потенціалу з реалізації освітньої програми; включення студентоцентрованого підходу (навчання та викладання) в університетську стратегію.

Серед рекомендованих інструментів оцінювання:

опитування студентів і випускників, роботодавців через використання опитувальника для оцінювання освітньої програми/ навчальної дисципліни;

опитування викладачів-колег через використання опитувальника для оцінювання освітньої програми/ навчальної дисципліни;

самооцінювання (викладачі здійснюють за певною формою самооцінювання освітньої програми / навчальної дисципліни)

Оцінювання якості проектування очікуваних/ запланованих результатів навчання базується на визначених стандартах інституційного або національного рівня, наприклад на стандартах вищої освіти, міжнародних профільних стандартах, професійних стандартах, рамках кваліфікацій, переліку компетентностей, результатів навчання за проектом Tuning.

Оцінювання рекомендовано здійснювати за такими критеріями:

застосування методології Tuning при проектуванні освітньої програми, компетентностей та результатів навчання;

застосування таксономії Блума або інших при проектуванні компетентностей та результатів навчання;

зрозуміло сформульовані очікувані/заплановані результати навчання та оприлюднені;

узгоджений дизайн курсу (освітньої програми/ навчальної дисципліни/ модулю) та контрольних заходів/іспиту («конструктивне узгодження»);

зрозуміло сформульована інформація про умови викладання та навчання, іспити відносно результатів навчання;

фокусування різних аспектів оцінювання освітніх досягнень студента на сформованості практичних компетентностей та досягненні результатів навчання та здатності студента застосувати теорію до практичних проблем у професійній галузі.

Інструменти оцінювання:

проведення контрольних заходів (поточне оцінювання виконання різних видів навчальної діяльності; тести, заліки, іспити, захисти тощо);

аналіз та узагальнення результатів оцінювання та їх інтерпретація;

перегляд результатів навчання з точки зору їх відповідності цілям освітньої програми, рівню складності, обсягу навчального навантаження у кредитах ECTS, а також перегляд методів викладання та навчання

Оцінювання якості викладання базується на визначених стандартах інституційного або національного рівня, наприклад на Рамці якості/досконалості викладання.

Рекомендовано такі *критерії* оцінювання:

взаємодія зі студентами (аудиторні заняття, консультації, наставництво, керівництво дипломною роботою, методичне забезпечення тощо);

студентський прогрес – освітні досягнення та просування на наступний курс навчання;

взаємодія з галуззю/ бізнесом, залучення громад в межах освітнього процесу та удосконалення змісту підготовки.

Інструменти оцінювання якості викладання:

опитування студентів, випускників, роботодавців;

регулярне обговорення викладацької діяльності завідувачами кафедр/ деканами факультетів з викладачами;

самооцінювання для формування оціночних суджень про якість викладання;

експертне оцінювання у взаємодії з промисловістю та суспільством;

системи зворотного зв'язку, де викладачі надають відгуки про викладання один одного;

курси підвищення кваліфікації з викладання;

процедура управлінського втручання у випадку, якщо викладацька діяльність незмінно низької якості

(4) Оцінювання діяльності закладу складається з оцінювання якості освітньої діяльності та оцінювання результатів вищої освіти.

Оцінювання якості освітньої діяльності здійснюється з урахуванням демографічного, соціального, економічного середовища, в якому знаходиться заклад вищої освіти, зокрема фінансових і людських ресурсів, інвестованих в систему вищої освіти; процесу доступу до вищої освіти тощо.

Рекомендовано такі *критерії* оцінювання якості освітньої діяльності та відповідні групи *показників*:

1) Освітня система закладу вищої освіти:

Організаційна структура, функції та взаємодія структурних підрозділів щодо забезпечення якості, організації освітнього процесу, зокрема мобільності;

Система організація освітнього процесу з урахуванням «вікна мобільності»;

Мотиваційна система щодо застосування інноваційних методів і технологій викладання та навчання;

Система забезпечення якості вищої освіти, зокрема регулярного перегляду освітніх програм;

Система підготовки та перепідготовки науково-педагогічних і наукових працівників як викладачів освітніх програм;

Система дистанційного навчання;

Система електронного деканату.

2) Освітній процес:

Реалізація мети та завдань освітнього процесу відповідно до стратегії розвитку закладу;

Реалізація освітнього процесу на основі студентоцентрованого підходу, зокрема індивідуальної навчальної траєкторії, мобільності;

Синергія в реалізації освітніх програм;

Методики та технології викладання та навчання;

Організація самостійної роботи;

Організація практики, стажування студентів;

Організація вибірконості курсів (навчальних дисциплін/модулів);

Участь (залученість) студентів у навчанні;

Навчальний прогрес студентів;

Умови викладання та навчання.

(3) Забезпечення досягнення запланованих результатів навчання:

Інформаційна система контролю досягнень студентів;

Процедури удосконалення тестів та інших контрольних заходів;

Додаткові освітніх послуги;

Залучення випускники, працевлаштованих за фахом, до удосконалення підготовки;

Застосування комп'ютерних технологій для здійсненні оцінювання результатів навчання (зокрема, через заліки, екзамени тощо).

4) Інтенсивність наукової та інноваційної діяльності:

Публікації викладачів у фахових виданнях України;

Публікації викладачів у фахових виданнях, що обліковуються у міжнародних наукометричних базах;

Публікації студентів, аспірантів у фахових виданнях України;

Участь студентів, аспірантів у науково-практичних конференціях (доповіді, тези, статті);

Участь викладачів у науково-практичних конференціях (доповіді, тези, статті);

Інновації, розроблені викладачами та впроваджені в освітній процес, наукову, практичну діяльність;

Патенти, авторські свідоцтва.

5) Методичне забезпечення навчальних дисциплін:

Методичне забезпечення навчальної дисципліни (методичні вказівки та рекомендацій, посібники тощо)

Дистанційні курси (інтерактивні електронні навчальні посібники, презентації, відеолекції, практичні, лабораторні, тести тощо).

Онлайн заходи (лекції, тренінги, семінари, вебінари тощо).

6) Фінансове та матеріальне забезпечення:

показники матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу (наявність і стан навчальних приміщень, бібліотек, лабораторій, витратних матеріалів, обладнання (лабораторні, тренажери, комп'ютери, мережі, засоби навчання тощо);

обсяги (державного та власного) фінансування обладнання;

обсяги (державного та власного) фінансування навчально-методичного забезпечення;

обсяги фінансування для проведення наукових і навчально-методичних заходів;

обсяги фінансування для академічної мобільності.

7) Ефективність управлінської діяльності:

Стратегія розвитку закладу вищої освіти (вкл. інтернаціоналізацію) та відповідність їй усіх напрямів діяльності, зокрема освітніх програм;

Інтернет-сайт закладу (наявність Інформаційного пакету з описом освітніх програм тощо);

Місце закладу у міжнародних рейтингах;

Доступ до міжнародних наукових баз;

Доступ до Інтернету в закладі;

Кількість міжнародних проєктів та обсяг залучених грантів;

Вартість обладнання, придбаного за кошти грантів або благодійні внески, на балансі закладу;

Кількість викладачів і студентів, аспірантів – учасників академічної мобільності (від 5 робочих днів);

Угоди про місця практики з роботодавцями;

Система інформаційного забезпечення управлінської діяльності;

Система підвищення кваліфікації адміністративного персоналу;

Система підвищення кваліфікації викладачів;

Система мотивації викладачів (критерії, показники);

Процедура прийняття управлінських рішень;

Частка викладачів, залучених до управлінської діяльності (гаранти освітніх програм; члени вчених рад, науково-методичних рад тощо);

Частка студентів, залучених до управлінської діяльності освітнього закладу (члени вчених рад, науково-методичних рад тощо).

Система взаємодії з випускниками (довготермінові освітні результати: рівень зайнятості випускників, рівень заробітної плати).

Інструменти: нормативне та фінансове забезпечення функціонування систем, підрозділів, процесів, використання ІКТ технологій для автоматизації управлінських та освітніх процесів у закладі вищої освіти.

Оцінювання результатів вищої освіти, що поділяються на три групи:

перша група результатів вищої освіти – ті, які можна визначити кількісно, в абсолютних чи відносних величинах, або в інших обов'язково вимірюваних параметрах;

друга – які можна вимірювати лише кваліметрично, тобто якісно, описово чи у вигляді бальної шкали, де будь-якому балу відповідає певний рівень вияву якості;

третья – які неможливо легко і явно виявити, тому що вони стосуються внутрішніх, глибинних переживань особистості здобувача вищої освіти (цінності та ставлення).

Для оцінювання результатів вищої освіти необхідно застосовувати комплексний підхід, що передбачає визначення якості умов здійснення освітнього процесу, процесу реалізації освітнього процесу, результатів освітнього процесу. Аналіз, узагальнення та вірогідна інтерпретація отриманих даних забезпечить максимальне наближення до представлення реального стану якості результатів вищої освіти в закладі вищої освіти. Рекомендовано застосовувати такі критерії та індикатори для оцінювання трьох аспектів якості.

Критерії якості умов здійснення освітнього процесу: потенціал абітурієнтів закладу; кадровий потенціал; навчально-методичне й дидактичне забезпечення освітніх програм; інформаційний і бібліотечний ресурси; задоволеність студентів і співробітників соціальними умовами; матеріально-технічне забезпечення; якість викладання; науковий та інноваційний потенціал.

Критерії якості реалізації освітнього процесу: забезпечення лідируючої ролі керівництва закладу в питаннях якості й постійного поліпшення всіх аспектів діяльності закладу; забезпечення відповідності місії, бачення, основних цінностей політики й стратегії закладу поставленим цілям; реалізація освітніх програм; реалізація академічної мобільності; здійснення науково-педагогічної роботи; здійснення різних видів практик студентів; здійснення загального менеджменту у закладі, включаючи управління персоналом, інфраструктурою, матеріальними й інформаційними ресурсами, технологіями тощо; реалізація внутрішнього забезпечення якості.

Критерії якості результатів освітнього процесу: результативність набору студентів, аспірантів; успішність студентів, аспірантів, ступінь їх досягнень; готовність студентів до продовження освіти; рівень сформованості професійних компетентностей; рівень сформованості професійних якостей; задоволеність роботодавців; результати, яких домогся заклад відносно запланованих цілей підвищення якості підготовки фахівців.

Серед *інструментів*, що дозволяють зібрати необхідні дані за зазначеними критеріями та індикаторами: опитування студентів, аспірантів, випускників щодо залучення та задоволеності вимірюють задоволеність наданням освітніх послуг. Завдання студентів – оцінити, чи відповідає освітній процес та його

зміст їхнім потребам і цілям. Метою оцінювання є також створення та посилення зворотного зв'язку з однією з основних зацікавлених сторін у вищій освіті, що забезпечує їх залучення до удосконалення якості.

Запропоновані рекомендації щодо оцінювання різних аспектів якості вищої освіти не охоплюють усі особливості, пов'язані з профілем закладу вищої освіти, регіональними особливостями, місцевими громадами, але надають певну рамку алгоритму такої діяльності для закладів вищої освіти.

Спираючись на представлені в цій публікації рекомендації та результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції», кожен заклад вищої освіти може розбудувати дієву та ефективну систему оцінювання та удосконалення якості вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.
2. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.
3. Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.

Відомості про авторів

Воробйова Оксана Петрівна, кандидат наук з державного управління; провідний науковий співробітник відділу політики і врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Дебич Марія Андріївна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент; провідний науковий співробітник відділу політики і врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Луговий Володимир Іларіонович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член і перший віце-президент НАПН України; головний науковий співробітник відділу політики і врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, *керівник авторського колективу, науковий редактор*;

Оржель Олена Юріївна, доктор наук з державного управління, доцент; *завідувач* відділу політики і врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Слюсаренко Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник; головний науковий співробітник відділу політики і врядування у вищій освіті та заступник директора Інституту вищої освіти НАПН України;

Таланова Жаннета Василівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент; головний науковий співробітник відділу політики і врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, менеджер з аналітичної роботи НЕО в Україні, *науковий редактор*;

Трима Катерина Андріївна, кандидат політичних наук; провідний науковий співробітник відділу політики і врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України.

Методичні рекомендації

Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції

Автори: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України
27 грудня 2019 р., протокол № 12

За редакцією В. Лугового, Ж. Таланової